Sayı : 76 HAZİRAN 1939 Cilt: XIII

ÜLKÜ
HALKEVLERİ DERGİSİ

Direktör : M. FUAD KÖPRÜLÜ

19 MAYIS 1919 UN YILDÖNÜMÜ VE EBEDÎ ŞEF ATATÜRK

Sinop mebusu, Cevdet Kerim İncedayı'nın 19 Mayıs 1939 cuma akşamı radyoda vermiş olduğu bu konferansı, bilhassa bugünün kıymetini tebarüz ettirmesi itibarıyle, sütunlarımıza aynen alıyoruz:

Her milletin hayat ve hatırasında, istikbali için hareket ve ideâl kaynağı sayılan bazı mukaddes ve millî günleri vardır. Fakat o milletlerin günlerinin hiçbiri, Türk'ün hayat ve tarihindeki kutsal günleri kadar evrensel değildir ve olamamıştır. Bu, o günleri yaratan ulusumuzun üstünlüğünden ve büyük hâdiseleri ancak büyük milletlerin yaratabileceğindendir. Şimdi hakkında konuşacağım tarihin 19 Mayıs günü, bu günlerden biri ve belki en üstünüdür.

Sayın yurttaşlar;

Bugün 19 Mayıs spor ve gençlik bayramı; sabahtanberi aziz yurdun her tarafında, sağlamlar, açık alanlarda, hasta ve takatsizler odalarında rahat döşeklerinde hep bu büyük günü kutladı. Bu gönülden gelen duygulu törenler şimdi, bu saatlerde meydanlardan, Cümhuriyet Halk Partisi'nin kurduğu halk üniversiteleri ve Atatürk inkılâbının ve Kemalist rejimin kaynak yerleri olan Halkevleri salonlarına ve kürsülerine intikal etti, oralarda devam ediyor.

Sabahtanberi mesut, bahtıyar, kuvvetli ve müterakki Türkiye Cümhuriyeti yurdunu dolduran ve sallayan bir uğultu var. Bu uğultu :

" Ey varlığımızı yaratan sevgili ATATÜRK ! Senin yerine baş edindiğimiz aziz istiklâl ve inkilâp arkadaşın, sevgili kardeşin İsmet İNÖNÜnün etrafında tıpkı senin günündeki gibiyiz. Böylece açtığın yolda, kurduğun ülküde, gösterdiğin amaçta hiç duramadan yürüyeceğimize and içeriz „ uğultusu . . .

Bütün bir milletin Ebedî Şef ATATÜRK'ün işaretinde ve etrafında toplanması sayesinde kurulabilmiş olan yeni Türk Devleti'nin feyiz ve satvetiyle tazeleşmiş ve kuvvetleşmiş 17 milyonluk bir milletin gönül ve dilinden çıkan bu haykırış, bastığımız mübarek topraklardan, parlak semamıza kadar yükseliyor, oradan tekrar temiz kalb ve vicdanımıza aksediyor :

" Ey varlığımızı yaratan sevgili ATATÜRK ! Senin yerine baş edindiğimiz aziz istiklâl ve inkilâp arkadaşın, sevgili kardeşin İsmet İNÖNÜnün etrafında tıpkı senin günündeki gibiyiz. Böylece açtığın yolda, kurduğun ülküde, gösterdiğin amaçta hiç duramadan yürüyeceğimize and içeriz „

Yurttaşlar;

19 Mayıs ömrü hilkatla başlayan Türk âlem ve hayatında yeni bir satvet ve itilâ başlangıcıdır. Türk genci ise bu yeni devri ebedîleştirecek tükenmez ve nihayetsiz bir kuvvet ve tazeleme kaynağıdır.

Cümhuriyet Halk Partisi ve hükûmeti; 19 Mayıs gününü spor ve gençlik bayramı yapmakla bir başlangıcı bir nihayetsizliğe ulaştırmış, Atatürk ruh ve mânasını ve yer yüzünde satvetli bir Türk âlemini dünyanın ömrü ile ömürlemek gayesini meydana getirmiştir.

Tarihi ele alalım: Türk'ün doğuşundan başlayarak bir zamanlar dünyaya hâkim olduğu devri hatırlayalım. Sonra on altıncı asırdanberi tedricen gerileye gerileye, küçüle küçüle geçirdiği devirleri düşünelim. Her ikisindeki âmilleri birbirine vuralım ve nihayet yer yüzünde varlık diye kalabilmiş olan biz garp Türkleri'nin Büyükharp'ten sonra Mondros Mütarekenâmesi'yle düştüğü hazin vaziyete gelelim. Bütün bunları bir lâhza bir sinema şeridi gibi kafamızın içinde çevirip gözümüzün önünden geçirelim ve sonra bugünkü şerefli ve kuvvetli Türkiye'ye bakalım.

Dünya kurulduğundanberi zaman zaman ve yer yer belirip devirlerini yaşamış olan medeniyet ışıkları ve yakın asırlara kadar cihan tarihini dolduran hâdisat Asya kaynağından taşan Türkler tarafından kurulan devlet ve medeniyet silsileleridir. Bırakınız Türk'ün o eski medeniyet ve cihanşümûllük devirlerini !

Osmanlı Türkleri adını alan en son kolu ele alalım: İstanbul'u, Afrika'yı fethettiğimiz ve Avrupa içerlerine yürüdüğümüz zamanlarda dünya haritası daha henüz lâyikiyle bilinmeyorduu. Bu zamanlar gözönüne getirilirse en uzak üç asır evveline kadar dünyanın her sahada en ileri bir milleti olduğumuz kolayca meydana çıkar. Ne oldu da Türk milletinin bu açık bahtı kısa zamanda sür'atle karara karara Mondros adasının önünde ufak bir gemiye girecek kadar küçüldü !

Bunun tahlili ve daima gözönünde tutulması yeni Türkiye Cümhuriyeti çocuklarının, tarih boyunca bir daha gaflete düşmemeleri için istiklâl ve inkılâbımızın iyi korunması için çok gereklidir.

Hepimizce malûm olan sebep ve âmiller altında Osmanlı İmparatorluğu'nda tevakkuf ve inhitat başladığı sıralarda idi ki garp medeniyetinin de ilk kıvılcımları belirmeğe başlamış bulunuyordu. Bu devirlerde Avrupalılar'ın ilerleme ve Osmanlılar'ın gerileme hareketleri tersine istikametlerde yürüyerek birbirinden o kadar sür'atle uzadı ki uyandığımız zaman arada kapanması güç korkunç bir uçurum hasıl olmuştu. Bu vaziyet karşısında işgal ettiğimiz arz parçasının hususiyeti, milletimizin tarihsel kıymet ve cevherinin üstünlüğü, intikam, korku ve menfaatler bakımından Avrupa Devletleri'nin rekabetli hırsını, Osmanlı İmparatorluğu üzerine şiddetle çekmiş bulunuyordu. İşte İmparatorluk bu düşkünlük içinde iken bütün dünyayı saran ve sonunda yer yüzünün manzarasını değiştiren Büyükharp geldi çattı. Sonunda ne oldu ? Türk millettinin mütemadiyen ibzâl ve israf edilen kabiliyet ve fedakârlığına rağmen; tevekkül ve sefahat hayatına dalan, son birkaç asırdanberi her cepheden savletini arttıran Avrupa'nın yokedici istilâ hareketleri önünde ciddî ve kurtarıcı tedbirler yerine tevekkül ve mutavaat politikası takip eden ve her darbede bir vatan parçası bir ulusâl onur ve hak parçası vererek hayat uzatmağa savaşan, diğer yandan dünyaya bedel bir hazine olan bu milleti her türlü ihmâl ve geri zihniyetlerle batırmağa uğraşan biçare ve günahkâr İmparatorluk, bizi Mondros adasının önüne yıkıp bıraktı ve Sevr hançeriyle de kendi eliyle canevimizden vurdu.

Artık, Büyükharb'ın sonu Türk tarihinin de sonu olacağı zannedilmiş ve o âkibet gûya kendi hatâsı neticesi olarak Türk milletine mukadder ve lâyik görülmüştü. Elde kalan Türk yurdu parçalanıp, dağıtılacak Türk milleti esir ve imhâ edilecekti.

Vatandaşlar; bizi bu zalim hükme boyun eğdirmek için, millettin müdafaa vasıtaları elinden alınmış, vatanın hudutları, kaleleri ateş çenberiyle sarılmış, içinde yer yer hiyanet yangınları ika' edilmiş, millî kaynakaların hepsi kurtulmak için her türlü tedbirler alınmıştı.

İşte bukadar büyük bir felâket içinde yine, bahtlı ve büyük bir millet olmanın saadetiyle karşılaşıyoruz. Esasen Türk'ün mahiyetini takdire beşer aklı kifayet edemez. Az zaman sonra yalnız Türkiye'yi değil bütün dünyayı ısıtan bir güneş olan Mustafa Kemal ! Türk'ün bağrından bir seher yıldızı gibi doğmağa başlayor.

Çanakkale'de yurdu mutlak bir mahvden kurtaran fırka kumandanı Mustafa Kemal, şarkta Rus ordularının istilâsını durduran ordu kumandanı Mustafa Kemal, Suriye'den çekilen Osmanlı İmparatorluğu'nun son ordularının felâketini tâdil eden ordular kumandanı Mustafa Kemal!...

Hayır; bütün bu büyük sıfatların üstünde şu en büyük vasıfla muttasıf olan Mustafa Kemal !

Çocukluğundanberi milletinin sürüklenmekte olduğu bâdireyi görüp yanan; onun yüce tarihini ve her milletten üstün varlıklarını en iyi bilen

mert, kahraman, vefakâr, müteceddit sadece asîl bir Türk çocuğu olan Mustafa Kemal !

Herşeyin bitmiş gibi göründüğü bu felâketli günlerde kuvvet ve vasıta saydığı herşeyden ümidini keserek Şişli'deki evinin odasına kapandı, başını iki elinin arasına aldı, birkaç temiz arkadaşını hatırladı. Vicdan ve liyakatini, herşeye rağmen nâmağlûp Türk ordusunu, Türk zabitini en kıymetli malzeme ve vasıta olarak önüne koydu, büyük milletinde ter-ü taze duran bir sırrı (damarlarındaki asîl kanı) keşfetti.

O zaman dünyadan üstün bir zenginlikle zenginleşti ve kendi kendine karar verdi : Hareket.. Nereye gidecekti ?

Fedakâr insanlar emrinde yeryer isyan halinde bulunan milletinin içine karışacak ve başına geçecekti. İşte dünyanın en kuvvetli ve galip ordularının birleşerek her taraftan yurdu istilâya başladıkları günlerde onu puslasız, köhne, küçük bir tekne ile Karadeniz'in korkunç dalgaları arasında tek başına, yapyalnız bir yolcu olarak görüyoruz.

O, Bandırma vapurunun başına asılı küçük bir petrol lâmbasının aydınlattığı fersiz bir ziya ile, ummânın karanlıkları arasında tek başına yapyalnız kalmış milletini arıyordu. Bu iki hasrettzede *19 Mayıs 1919* günü Samsun'da birbirine kavuştu ve Türk âlemi o gün sönmez güneşine kavuştu. O güneş ATATÜRK ideali.

Vatandaşlar; Atatürk, memleketin bir rehbere muhtaç olduğu en kritik bir anda meydana çıkmış ve o zaman mağlûp sanılan türklüğü, Avrupa'nın bir uşağı yapmak ihtirâsıyle hareket eden cihan husûmetinin elinden, ona gideceği yolu göstererek daha o gün kurtarmıştır.

Esasen Türk tarihi her zaman böyle bunaltılardan sonra bir Şef devrinin geldiğini kaydeder.

Cümhuriyetin, Türk inkılâbının asîl gençliği; işte *19 Mayıs* budur. Senin istikbalin o gün başladığı için *19 Mayıs* günü sana bayram yapıldı.

Büyük milleti daima tazeleyecek olan gençlik ! Felâketle saadetin ayrıldığı bugünün sırrı senin için daima hareket sırrı olacaktır.

Aziz Türk gençliği; görüyorsun ve bilmelisin ki dünya barometresinin gösterdiği ileri istikameti görüp takip edemeyen milletler mevcudiyet bekleyemezler. Hayat ve tabiat kadar insafsız ve merhametsiz birşey yoktur. Ancak onu yenen milletler ayakta dururlar. Hava nasıl boşluğa hücum ederse, bilgi, fen ve marifet, hülâsa medeniyet de böyledir. Her bakımdan asrın teçhizatıyle mücehhez olmadıkça yer yüzünde dik durmak, onurlu kalmak yoktur. Türk inkılâbı bu zaruret ve icabın mevlûdüdür.

Malûmdur ki zaman zaman beliren yer yüzü mücadeleleri içtinabı kabil olmayan bir şeydir. Ancak mücadeleye tam mânasıyle hazır olan milletler, bundan içtinabı kabil bir hale sokabilirler.

Bunun içindir ki Cümhuriyet idaresi; cümhuriyetçi, milliyetçi, inkılâpçı, devletci, halkçı ve lâyik olan Türk gençliğini tam vasıflı yetiştirmeyi en üstün işlerden tutmuştur ve yine bunun içindir ki seni mânen ve maddeten yetiştirecek her vasıtayı her fedakârlıkla hazırlarken sporu da millî bir iş ve millet işi diye vazife olarak sana mal ediyor. Unutma ki tarihin büyük milletleri kuvvetli olan milletlerdir.

Yurttaşlar; bir an için yirmi senelik hâtıramızı yoklayalım; Mondros Mütarekenâmesi, kutsal yurdumuzun düşmanlar tarafından işgali ve korunma vasıtalarımızın ellerimizden alınışı, hilâfet ve saltanatın hiyaneti, Sevr, buna karşı İstiklâl Savaşı, Mudanya Mütarekenâmesi, Lozan Muahedesi, saltanat ve hilâfetin yokedilmesi, cümhurluğumuzun kuruluşu, devlet işlerinin din işlerinden kurtarılışı, giyinme, yazı, tarih, dil ve alelûmum kültür alanındaki değişiklikler ve ilerleyişler, yurt bayındırlığı, ulusal ekonomi ve sanayi hareketleri, dünyanın gıpta ettiği ve ürktüğü büyük ve modern ordumuz nihayet yirmi sene içinde çelik bir çenberle çevrilmiş sağlam bir yurt ve onun üzerinde bugünkü kudretli, ahenkli, mutlu Türk milleti; işte yeni Türkiye cümhuriyeti ve Türk inkılâbının mesut neticeleri.

Aziz vatandaşlar; asırlarca dünyaya bakarak hicran duyan Türkiye şimdi, Ebedî Şef Atatürk'ün tayin ve tespit ettiği, Millî Şef İsmet İnönü'nün ebedîleştirmek ve Kemalleştirmek için ileri doğru hız verdiği ideal etrafında bir vücut gibi şuûrla, süratle hedefine koşan ve yepyeni bir âlem olan yeni Türkiye bugün dünyaya hicran ve hayret veriyor. O acı ve kötü günler asırlık denecek kadar gerilerde ve gittikçe dolup kapanan hazin bir uçurum halinde kaldı, bizim şimdi yeni amaçlarımız, yeni ufuklarımız var. Biz yeni âlemin yolcularıyız.

Vatandaşlar; Atatürk'ün aldığı mirâs kendi ifadesiyle *" uçurumun kenarında yıkık bir ülke, türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar, yıllarca süren savaş "*, bize bıraktığı mirâs ise *" içerde ve dışarda saygı ile tanılan yeni vatan, yeni sosyete, yeni Devlet „*.

Son asır medeniyet âleminde bir hakikat olarak yer alan bu vâkı'a Türk inkılâbının eseridir. Biz bu inkılâbı, yalnız büyük milletimizin istiklâli, istikbali ve yücelmesi için değil ayni zamanda medeniyetin ilerlemesi ve dünya sulhunun korunması için de esas biliyor ve ilerletiyoruz.

Bazı tahlillere göre eski Türkiye, dünyanın ana yollarının birleştiği kilit noktalarda bulunduğu kadar bir inhitat ve inhizam hayatı geçirdiğinden cazip varlıklarına tevarüs için kuvvetli milletlerin ihtirasını celp ve tahrik ediyor deniyor, binaenaleyh dünyanın sulh ve sükûnunu bozan bir mahiyet sayılıyordu. Bugünkü Türkiye ise çılgın beşeriyete verdiği işaretle azgın ihtirasları durduruyor ve dünya sulhunun koruyuculuğunu yapıyor.

Bizi şukadar mesahai sathiye üzerinde bukadar sayıda bir millet, maddî

mahiyet ve vesaiti şukadar bir cemiyet diye âmâlierbaa kaidelerine uyarak hesap edenler tarih boyunca aldanmışlardır ve aldanacaklardır. Biz âlî riyaziyat düsturlarıyle ölçülecek, daha doğrusu riyazî hesaba sığmayan bir milletiz.

Bu vesile ile bir hâtıramı arzedeceğim : Garp cephesi ordularının muzaffer kumandanı İsmet İnönü'nün başkanlığında idare edilen Mudanya müzakereleri bir zaman geldi ki inkıtaa doğru giden çetin safhalar aldı. Bugünlerde işgal orduları baş kumandanlığının erkânı harbiye reisi olan İngiliz generali o sırada Mudanya'da bulunan İstiklâlharbi orduları erkân-ı harbiye-i umumîye reisi mareşal Fevzi Çakmak'ı ziyaret etti. Söz arası Mudanya Körfezi'ni dolduran İtilâf donanmalarını gösterdi ve bunların gerisindeki kuvvetli milletleri ve orduları hatırlattı ve bu muazzam kuvvetler karşısında taannût ve ısrarınızın mânasını anlayamayoruz demek istedi. Mareşal uş cevabı verdi : " *Daha bidayette, ipten üzengi, kırık kasatura ve sürgülerini ve cephanelerini aldığınız silâhlarla işe başlarken bu kuvvetleri nazar-ı dikkate aldık. Tevekkül ile değil hesapla harekete geçtik. Onun için muzaffer olduk. Ben de size tek bir kıymet göstereyim : Bu muzaffer ordunun dayandığı Büyük Türk milleti* „ dedi ve mükâlemeyi hemen kesti. Arkadaşlar, hele bundan sonra bunu bilmeyenlerin vay haline !

Vatandaşlar; Atatürk olmasaydı bu millet bugüne eremezdi.

Fakat bu millet de olmasaydı Atatürk birşey yapamazdı.

Cümhuriyetin aziz gençliği; işte sen böyle inkılâbın çocuğu ve böyle milletin evlâdısın. Bu bayram günü spor ve beden terbiyesi hevesi gönlünü doldururken vicdan ve dimağını kaplayan Atatürk ideali sönmez heyecan ve ateşin olsun ve Millî Şef İnönü'nün : " *Gençler, istikbal için çalışkanlıkta, idealde, ahlâk ve karakterde Türkiye'nin sağlam istikbalinin en inandırıcı delili olmak mevkiindesiniz* „ direktifi de rehberin bulunsun.

Atatürk; sen *19 Mayıs*'ta Samsun'a çıktığın zaman bütün ulusa seslendin : " *Herşeyimiz duruyor, cihan kuran şerefli maziyi düşünün. Toplanalım, kurtaracağız, onlar gibi olacağız. Onlardan üstün olacağız. Damarlarımızdaki asîl kan herşeye yerter* „ dedin !

Kalkındık, toplandık, sesine koştuk, kurtulduk, onlar gibi olduk.

Dünyanın ömrü boyunca her *19 Mayıs* gününü tes'it edecek olan Türk gençliği senin adına yemin ederken, ilk *19 Mayıs*'ta Samsun'dan millete haykırdığın o mukaddes sesi işitecek ve deyecek ki : sesine koşmuşlar, kurtulmuşlar, onlar gibi olmuşlar, biz de sesine koşuyoruz. Herkesten, her milletten üstün olacağız deye haykıracak, rahat ol !

Rahat ol Atatürk. İnönü'nün etrafında ve başkanlığında bir vücut gibi sevgi ve saygıyla toplandık. Emanetin olan inkılâbımızı hızla yürütüyoruz. Türk Devleti'ni, Türk cemiyetini ulaşılmaz, dokunulmaz bir burç yapmak yolundayız.

F O L K L O R

HALKEVLERİ'NİN FOLKLOR ÇALIŞMALARI

PERTEV N. BORATAV

II

ÜLKÜ mecmuasının 73 üncü sayısında, Halkevleri'nin folklor çalışmalarına ait bazı fikirlerimi, notlar halinde tesbit etmiştim. Bu makalede çalışma programının ana çizgilerini vermeğe çalışacağım :

Türk Foklor çalışmalarının bugüngü vaziyetine bir bakış.

Folklor çalışmaları Türkiye'de 1908 den itibaren ferdî çalışmalar halinde, Cümhuriyetin ilânından beri de daha sistemli şekilde başlamış olmakla beraber henüz organize edilmiş değildir. 1927 de teşkil edilen " Türk Halk Bilgisi Derneği „ bu çalışmaların organize edilmesi lüzumunun şiddetle duyulmasının bir neticesi idi. Fakat bu dernek bugün fiilen âtıl vaziyettedir; yalnız teessüsünden iki sene sonra çıkmağa başlayan " Halk Bilgisi Haberleri „ adlı organı, İstanbul - Eminönü Halkevi'nin mecmuası olarak intişare devam ediyor. Sırf Türk halk edebiyatı ve folklorunu istihdaf eden neşriyat bugün Türkiye dahilinde bu küçük aylık mecmuaya inhisar etmektedir. İstanbul ve Ankara'da, gerek üniversitelere bağlı, gerek onların dışında ilmî müesseselerin neşriyat ve faaliyetleri arasında folklora ait çalışmalara da rastlanırsa da bu türlü müesseseler nihayet kendi mevzularını alâkadar edecek nisbette folklor meselelerine yer vermektedirler: İstanbul Üniversitesine bağlı Türkiyat Enstitüsü'nün, Türk Dili Kurumu'nun, Maarif Vekâleti tarafından neşrolunan " Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi „ nin faaliyetleri bu meyanda sayılabilir. Halkevleri'nin mecmua ve kitap neşriyatları ise Ankara Halkevi'nin organı olan ÜLKÜ Mecmuası ve Eminönü Halkevi'nin yukarıda adı geçen mecmuası istisna edilirse, sistemsiz ve plânsız, veya çok defa yanlış metodlarla yapılmaktadır.

Üniversiteler ve Folklor çalışmaları

İstanbul Üniversitesi'nde henüz folklor çalışmalarını tanzim ve tedris edecek bir kürsi veya teşkilât yoktur. Ankara Tarih - Dil - Coğrafya Fakültesi'ne 1937-1938 ders yılı sonlarında Türk halk edebiyatı dersi kondu: Bu, folklor çalışmalarında üniversitelerden beklenen iş birliğinin başlangıcını bize haber veren ilk hayırlı adımdır.

Bütün memleket mikyasında folklor çalışmaları hiç şüphesiz üniver -

sitenin ders ve tatbikat plânına giremez. Böyle vâsi' mikyasta çalışmaları ileride memlekette teşekkül edecek " Folklor Kurumları „ üzerlerine alacaklardır. Üniversite belki : 1) memleketin muhtelif sahalarına teşmil ve aralarında organize edilmiş folklor araştırmalarının en mühim ve umumî neticelerini talebesine hülâsa ve izah eder; 2) bu türlü hususî kurumların çalışmalarını, tedrisatı, neşriyatı ve teşkilâtı vasıtasıyle, yol, metod göstermek, ve model olmak suretiyle, tanzim eder.

Aşağıda ana çizgileriyle tesbite çalışacağım çalışma programı çok umumî, ve en küçüğünden, en büyüğüne kadar, her folklor teşkilâtında müştereken bulunması zarurî olan maddeleri ihtiva ettiğinden hem üniversitelerimizin, hem de Halkevleri'mizin, müstakbel teşkilâtları için ileri sürülmüş mülâhazalar olarak kabul olunabilir.

I. — Folklor Arşivi. — Bundan evvelki makalemizde üzerinde bir nebze durduğumuz anketler vasıtasiyle elde olunan malzeme bu arşivin esasını teşkil edecektir. Üniversitelerde bu anketler, talebenin tatilde yapacakları vazifeler şeklini alabilir. Fakat arşiv yalnız anketlerin getireceği şeylere inhisar etmeyecektir; muhtevasını şu şekilde gösterebiliriz :

A. — Folklor anketleri vasıtasiyle, şifahî kaynaklardan toplanmış malzemeler.

B. — Gazete ve mecmualardan toplanmış (kesilmiş veya kopya edilmiş) malzemeler.

C. — Yazma kitap ve mecmualardan kopya edilmiş veya fotografı alınmış metinler.

D. — Matbu' kitaplardan kopya edilmiş metinler.

E. — Vesait mevcut olduğu takdirde, fonograf plâklarıyle tesbit edilmiş malzemeler.

F. — Maddî kültür mahsûllerinin fotograflar, krokileri, resimleri.

Arşivin tasnifi şu şekilde yapılacaktır :

1 — Malzeme kolleksiyonlarının sahiplerine göre,

2 — Mevzularına göre,

3 — Bazı folklorik maddeler için de alfabetik sıraya göre.

II. — Yazma mecmualar ve cönkler kütüphanesi. — Bir taraftan Türk folklorunu, ve hususî olarak halk edebiyatını, diğer taraftan da edebiyat tarihini alâkadar eden yazma mecmuaların ve cönklerin, muhtevaları ne gibi hususiyetler gösterdiklerini, ve nasıl bir metodla kullanılmaları icap ettiğini geçen makalemde mevzu-ıbahs etmiş ve bunların, bir kütüphane halinde toplanmasının lüzumu üzerinde durmuştum.

Yazma mecmualar ve cönkler kütüphanesi, her türlü vasıtalarla ele geçirilecek nüshaları şöyle bir tasnife tâbi tutacaktır :

A. — Yazma nüshaların tasnifi :

1) Hediye edilen cönkler. Bunlar hediye edenlerin isimlerine ögre kolleksiyonlar halinde tasnif edilecektir. Kolleksiyonlara hediye edenlerin isimlerini vermek ve onlara istedikleri zaman -neşir ve tetkik hususunda- kolleksiyonlarından istifade imkân ve hakkını bırakmak, böyle bir kütüpha - neye kolleksiyonlarını hediye etmek isteyeceklerin adedini çoğaltacaktır kanaatindeyim.

2) Satın alınan cönk ve mecmualar.

3) Maarif Vekâleti'ne bağlı kütüphanlerden devren alınacak cönk ve mecmualaı (Bugün Maarif Vekâleti'nin emrinde bulunan kütüphanelerde, katalogları yapılmadığı için istifade edilemez halde duran cönk ve mecmuaların, iyi organize edilmiş Halkevleri veya üniversite folklor şubelerinin kütüphanelerine devri hiç şüphesiz, çok daha faydalı olur; bu ise, herşeyden evvel bu türlü folklor müesseselerinin, iyi işler hale gelmesiyle mümkindir. Ondan sonra iş Maarif Vekâleti'yle Halkevleri'nin ve üniversitelerin anlaşmalarına kalır).

B. — Yazma nüshaların muhtevasının tasnifi :

1) Bütün cönk ve mecmualar mümkin olduğu kadar mufassal olarak kataloge edilecek, hususî kolleksiyon halinde olanlar kolleksiyonlar içinde, diğerleri de ayrıca numaralar alacaktır.

2) Cönklerin muhtevası tedricen fişlere geçirilerek folklor arşivine (yukarıda, I. C. deki malzeme arasına) girecektir.

3) Cönklerden fişlere geçecek malzeme arasındaki, edebiyat tarihini alâkadar eden ferdî mahsûller; sazşairlerine, mutasavvıf halk şairlerine, adı malûm halk hikâyecilerine, ilâ... ait ayrı bir arşivi, " Türk sazşairleri ve zümre edebiyatı arşivi„ ni teşkil edecektir. Bu malzeme şairlerin, muharrirlerin adlarına göre tasnif edilecektir.

III. — Halk kitapları kütüphanesi

Bu kütüphaneyi masal, şiir, destan, hikâye, ilâhî, dua kitapları, tâbirnâmeler, fal kitapları, türkü ve şarkı kitapları, Ahmedîye, Muhammedîye, Mevlût ve benzerleri gibi, halk arasında çok okunan, bundan dolayı ayrı neşriyat kolleksiyonları halinde, ve ayrı tabı' tekniğiyle basılan kitaplar teşkil edecektir. Bu kitapların tabı'ları arasında daima çok miktarda farklar mevcut olduğu ve bu farklar çok defa sadece hata neticesi değil, zaman ve muhite uyma endişesiyle yapılmış tadilât mahiyetini gösterdiği için bun - ların bütün tabı'ları -en eski taş basmalardan, lâtin harfleriyle yapılmış en yeni tabı'larına kadar- toplanacak ve 1) isimlerine göre, 2) varsa muharrirlerin adlarına göre, 3) mevzularına göre, 4) musahhih ve nâşirlerinin adlarına göre kataloge edilip numaralanacaktır.

Bu türlü eserlerin eski taş basmalarının çoğunun artık eski kitapçılarda - meselâ İstanbul'daki Sahaflar'da - mevcutları tükenmiş olduğu, ve yavaş yavaş kâmilen piyasadan çekilmeğe mahkûm olduğu düşünülürse,

bunların hususî ellerden toplanması işinin taşra Halkevleri'ne düştüğü daha iyi anlaşılır.

IV. — Yazmalar kütüphanesi

Madde III e giren kitapların birçok yazma nüshaları da mevcuttur. Ekseri bu çeşit basmaların kaynakları bu yazma nüshalardır. Madde III. de sayılan mevzulara ait yazmalardan hususî ellerde ve kitpçılarda bulunabilecekler toplanıp bir " yazmalar kütüphanesi „ teşkil edilecektir. Bunlardan Kültür Bakanlığı'na bağlı umumî kütüphanelerde olanların da bu kütüphaneye devrettirilmesi de ayrıca düşünülebilir.

Yukarıda 4 maddede topladığımız faaliyetin, bütün Halkevleri'nde tatbiki şüphesiz bugün derhal istenemez. Folklor çalışmalarının mükemmel ve müsmir şekilde işlemesi için, herşeyden evvel sağlam ve doğru metodlara sahip elemanlara ihtiyaç vardır. Onun için bu programın tatbikini adetce mahdut büyük Halkevi merkezlerine inhisar ettirmek bir zarurettir; böylece, gerek geçen makalemizde, gerek yazımızda mevzu-ıbahs ettiğimiz muhtelif folklor faaliyetlerinin elde ettikleri mahsûllerin, 1) üniversitelerde, 2) belli başlı kültür merkezlerinin: meselâ, İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Balıkesir, Sıvas, Erzurum, Edirne, Trabzon, Samsun, Kastamonu gibi, muhtaç olduğu elemanları bulabilecek şehirlerin Halkevleri'nde, esas hatlarıyle vardiğimiz programa göre tasnif edilmesi en pratik yol olur.

I K T I S A T

ÇALIŞAN TÜRK KADININ BİRİKTİRME KABİLİYETİ HAKKINDA

Dr. K. ÖMER ÇAĞLAR

Her yıl bir miktar artan ulusal biriktirmenin daha esaslı bir şekilde çoğalmasını temin edebilmek için halkta biriktirme terbiyesinin inkişaf ettirilmesi lüzumu aşikârdır. Ancak noksanlar nerededir,, bunu anlamak ve bilmek için bazı etüdler yapmak zarureti vardır. Ben, bir tasarruf sandığının başında bulunan bir vatandaş olarak 1936, 1937 ve 1938 senelerinde çalışan Türk kadınının tasarruf kabiliyeti hakkında ufak bir araştırma yaptım. Kullanılan materiâl geniş olmamakla beraber, memleketimizde ilk defa yapılmış bir tecrübe olmak ve bilhassa çalışan kadınlar arasında tetkik edilmiş bulunmak itibariyle ihmâl edilecek bir mevzu değildir.

1936 senesinde tasarruf sandığında 12 kadın âza vardı. 1937 de bu kadınlardan ikisi sandığı terkederek yerlerine yenilerini de dahil olmak şartıyle 19 kişi aldı. 1938 senesinde de birkaçı değişmek şartıyle 18 kadın üzerindeki müşahedeler tesbit edilmiştir. Yekûn itibariyle üç sene içinde tasarruf müşahedesine alınan kadın adedi 24 olup bunların 14 ü genç kız, beşi evli, beşi de duldur.

Kadınların hepsi memur olmakla beraber tahsil seviyeleri şöyle idi :

6 kişi yüksek tahsil,
18 kişi orta tahsil,
1 kişi ilk tahsil görmüştü.

Kazanç bakımından ise kadınları şu gruplara ayırmak kabildir :

14 kişi ayda 60 liraya kadar kazananlar,
8 kişi ayda 60 - 100 liraya kadar kazananlar,
2 kişi ayda 100 liradan fazla alanlar.

Kadınların dahil oldukları bu tasarruf sandığı hem biriktirme ve hem de ödünç para verme işini görmektedir. Bu itibarla buraya evvelâ kadınların her yıl tasarruf ettikleri parayı (Türk lirası olarak) yazalım :

	1936	1937	1938
Yekûn olarak tasarruf	132	561	704
Tasarruf eden kadın adedi	(12)	(19)	(18)

Ufak bir aile muhiti içinde bulunan bu kadınların teşvik neticesinde ibriktirme kabiliyetinin arttığı ve bunun üç sene gibi kısa bir zamanda 3,5 misline çıktığı görülüyor.

Mevzurbahis kadınlar bir taraftan maaşlarından kesilen parayı biriktirirken, diğer taraftan açılan krediden de istifade etmekte idiler. Bu kre-

diden istifade meselesi çok mühimdir. Etüde dahil olan 24 kadından yalnız beşi borçlanmamıştır. Diğerlerinin üç seneye ait ödünç cetvelleri aşağıya yazılmıştır :

	1936	1937	1938
İkrazat kanunu	201	992	1082
(Kadın adedi)	(5)	(15)	(12)
Tasarrufla ödünç arasındaki münasebet (nakıs olarak)	— 69	— 431	— 378

Bu rakamlar birbiriyle mukayese edilirse görülür ki kadınlar tasarruflarının hemen dörtte bir - yarısı kadar fazlasiyle ödünç almışlar ve bu parayı sarfetmişlerdir. Alman kredi maaşlarından muntazam taksitlerle kesildiği için bittabi bunu ödemişlerdir. Ancak içlerinde açılan kredi ile bütçe müvazenesini bozmuş olanlar görüldü ki bunlar da tasarruf sandığındaki hesaplarını tasfiye suretiyle borçlarını ödediler ve tasarruf kurumu ile alâkalarını kestiler. Sandıktan bu suretle ayrılmak mecburiyetini duyanların adedi beştir. Bu beş kişinin hesabını yakından tetkik edersek ayrılma sebeplerinin fazla borçlanmadan yâni tasarrufla denk olmayacak derecede para istikraz etmelerinden ileri geldiği bariz bir şekilde ortaya çıkar :

Şahıs	Borçlandığı miktar	Biriktirdiği miktar	Açık
No. 1	176 lira	25 lira	124
No. 2	375 lira	115 lira	280
No. 3	182 lira	128 lira	54
No. 4	76 lira	26 lira	50
No. 5	25 lira	8 lira	17

Tecrübeye esas olan bu 24 kadının niçin bukadar borçlandıklarını araştırmak da faydalıdır. Yaptığım ankette bu nokta şu suretle tesbit edilmiştir:

2 kişi nişanlanmak, 1 kişi evlenmek, 1 kişi ev yaptırmak için, 15 kişi muhtelif maksatlarla borca girmişlerdir. 5 kişi hiç borçlanmamıştır.

Hülâsa olarak şu noktalar tesbit edilmiştir :

1. Çalışan Türk kadını muhitini bulduğu takdirde daima artan bir şevk ile biriktirmeye çalışan bir kadındır. Bu bakımdan tasarruf fırsatlarını yurdun her tarafına yaymak lâzımdır.

2. Kadın biriktirmekle beraber maalesef kolay sarfetmek imkânlarını da buluyor. Bu yüzden asıl tasarrufun mahiyeti kayboluyor.

3. Kızlarımıza mektepte iken, hususî bir dikkatle daha lüzumlu yerlerde sarfetmek üzere biriktirme terbiyesi verilmelidir.

Kadınlarımızın yüksek olan biriktirme kabiliyetlerini sistemli bir tarzda kullanmalı ve millî ekonomimize yeni imkânlar aramalıyız. Bizce herşeyden evvel istikbalin anneleri olan bugünkü mektepli nesil üzerinde uğraşmalıdır.

S A N A T

16 — 18 inci asırlarda saraylardaki san'at ve sanatkârlar

OSMANLILAR'IN AVRUPA SAN'ATI İÇİN OLAN EHEMMİYETİ

HEİNRİCH GLÜCK

— Başı 75 inci sayıda —

Burada Ortazaman ile de bazı münasebet ve alâkalar gösterilebilir; hiç değilse bu nevi hayvanların avcılık (şahin !) ile pratik bakımdan alâkası lüzumu ortaya konabilir. Muayyen bir maksada matuf olan bu hususiyet ister avcılık, isterse deve, fil gibi büyük hayvanlar için askerî bakımdan olsun [32], Osmanlılar'ın hayvan parkları vücuda getirme teşebbüsünü de izah eder. Maamafih bilhassa şarka ait büyük hayvanların şarklılar tarafından Avrupa saraylarına hediye olarak gönderilidiği zaman [33] bu hediyeleri kabul edenler bu hayvanları nadir bulunur ekzotik eşya olarak telâkki ettikleri için hayvan bahçeleri rönesans saraylarında lüks tesisat olarak vücuda getirilmiş, bizzat hayvanlar hediye eşyası olarak telâkki edilmiş ve nihayet 17 ve 18 inci asırlarda seyre lâyık moda eşya olarak kullanıldıktan sonra ancak tabiî ilimlerin kat'î teşekkülünü müteakip ideal bir yeni maksada uygun olarak kıymetlendirmek neticesine varılmıştır.

Nihayet bahçe mimarisi rönesansın yüksek devresindeki teraslı bahçelerin inkişafını antikitenin edebî sahada tekrar canlanması cereyanına medyun bulunmaktan çok daha fazla şark hayvanat bahçesi sanatının -ki bu iş için bilhassa İstanbul ile Boğaziçi sayfiye yerleri tabiî sahalar teşkil etmektedir- tesirine borçludur. Maamafih mimarî ile o mimarînin tatbik edildiği sahanın bir bütün teşkil etmek suretiyle kucaklaşmış olduğu büyük tesisatın umumî heyeti dahilinde dikkate şayan mutabakatlar mevcuttur. Yoksa birkaç insan nesli zarfında hudutsuz hâkimiyet kuvvetinin M i k e l a n j gibi büyük zekâların bile faaliyetini sekteye uğratan İtalyan şartlarının bayağılığı gibi hususiyetlerle karşılaşmadığı bir şehir manzarası veren muhtelif ve tepelerini süsleyen cami kompleksleri ile zaten bir şehire uygun vaziyet temin eden ve tabiî arazisinin icap ettirdiği iniş ve yokuşlarını dev gibi muazzam temelli mebanî ve teras tertibatı ile karşılayan İstanbul'dan başka nerede, dışa çok ehemmiyet veren rönesans fikirleri daha zengin ve canlı bir gıda bulabilirdi. Fevkalâde dikkati calip uygun bir misâl olarak yine Türkler'le münasebeti dolayısıyle daha evvel mevzu-ıbahs ettiğimiz

---

[32] Sultan sarayları için av hayvanları siparişi, türkçe vesikaların almanca tercümelerine bakınız, Defter 5, No. 81, 82.

[33] B u r c k h a r d t, *Kultur der Renaissance*, s. 5.

Lorenzo Magnifico'nun vücuda getirmiş olduğu Poggio a Cajano'daki villâsını -ki dikkate çarpan yenilikleri yüzünden evvelce muhtelif zamanlarda mevzu-ıbahis edilmişti- zikredebilirim [34]. Bir tepenin üstünde bulunan düzlükte sağlam dört köşe sur ile çevrilmiş olan tesisat (Gothéin'de resmi vardır) birçok Osmanlı mebanisine bir benzerlik arzetmektedir ki bu ikinciler bazı hususiyetlerle de ayrıca takviye edilmişlerdir. Ön tarafta bulunan müzeyyen bir bina -ki önüne kule gibi (Pylon) veya köşkvarî kanatlarla köşelenmiş ve tulânî uzadılmış kapı çıkıntıları konmuştur- teşkil eden ve aydınlık hususiyetiyle Ortazaman'a mahsus ağır havasından kurtulmuşa benzeyen villânın bina çatısı ile arkasındaki münbit bahçe arasındaki bariz fark, ezcümle üçe bölünen cami komplekslerinde (ön avlu, asıl bina ve mezarlık bahçesi) veyahut birbiri üstüne âbidevî havlu ile bir teras üzerinde yükselen taht salonu ve geriye doğru çıkıntı (hususî) kısmı çeviren bahçeleri ile meydana gelen saray binalarında daima tekerrür edeede eski şarkın ilk devrelerine kadar gerilere doğru takip edilebilen tipik Osmanlı bina âbidelerini hatırlatmaktadır [35]. Bu umumî benzerliğe tam hususiyetini veren de binanın tâ kendisidir. Sıra kemerler üstüne konmuş olan teras sonra dan inşa edildiği şüphesiz olan İstanbul'daki Rüstempaşa Camii'ni şiddetle hatırlatır [36]. Maamafih binayı çeviren ve çift merdivenli -ki bu motif Poggio a Cajano ile rönesans da ile defa meydana çıkmaktadır- bu nevi teraslı tesisat az çok tekemmül etmiş bir halde bütün Osmanlı köşklerinde karakteristik olup evvelce eski İran (Persepolis) saraylarında kullanılmıştır. Fasad içine alınmış olan kemerli sahanlık *(Vorhalle)* bir münasebetin mevcudiyetini daha bariz bir hususiyet dahilinde gösterir. Şüphesiz ki bu kemerli sahanlık, Patzak'ın işaret etmiş olduğu Brunellesch'in küçük Pozzi kilisesinin sahanlığı gibi antik şekilde tutulmuştur. Maamafih ben evvelce bu kilise için gerek binanın heyet umumiyesinde ve gerek teferrüatında İslâm örneklerinin tesirini ispat etmeye çalışmıştım [37]. Bütün İslâm sanatında çok geniş yer alan yalnız Pozzi kilisesinde temsil edilen geniş bir mahallin önüne mevzu beş kısımlı sahanlık tarzı değildi; bilhassa sahanlığı Poggio a Cajano da temsil edilen bina gövdesi içine alınmış sanat tarzı da İranlılar'ın kapu eyvanlarından Osmanlılar'a geçmiştir ki -ön tarafı tahdit eden antik sütunların mevcut olmadığı şüphesiz olarak- bütün bir sistem halinde inkişaf eden bir unsur teşkil etmektedir. Burada sadece 1466 da bina edilen İstanbul'daki Çinili Köşk'ü [38] az çok vazıh misâllerden biri olarak

[34] B. Patzak, *Palast und Villa in Toscana*, Leipzig 1913; L. Gothein, ayni eser, I, s. 228 ff.

[35] Gurlitt, *Baukunst Constantinoples*, Taf. [XVIII].

[36] Meselâ : Gürlit, *Baukunst Constantinoples*, Taf. CXLII. binaların birbirlerine çok yakın olarak inşa edilmesi yüzünden mevzuu daha ziyade aydınlatacak fotografiler elde edilmesi bugün için şüphesiz mümkin değildir.

[37] H. Glück, *Östlicher Kuppel bau, Renaissance und. St. Peter* (Monatshefte f. Kw., 1919), s. 161.

[38] *Gurlitt* ayni eser. taf. LXIV.

göstereceğim. Bu köşkte kapu sahanlığı Türhalle iki müstakil cenahın ortasını işgal eder; fakat bilhassa bu bina tipi İtalyan villâlarında pek müstakil ve hususî olan Poggio a Cajano plânı ile şayan-ı dikkat bir mutabakat gösterir ki Vasarî bunun için medhal holü ile üçe bölünen ön çıkıntıya arka cephede ayni bir çıkıntının müvazi olarak mevzu olduğunu ve her iki çıkıntının da bütün binanın genişliğini kavramayan ortalama bir salon ile birbirine bağlanmış olduğunu muhayyilesinden uydurarak söylemektedir. Çinili Köşk'te bu şemanın önceden pek inceleşmiş olan mükemmel şeklinin vücuda gelmesine ve orta salonun her iki tarafında boş kalan mahalle holler koymak suretiyle ön ve arka çıkıntı genişliğince hal-i müvazeneye konulmuş olmasına mukabil Poggio a Cajano da ilk defa tatbik edilmiş ve sonraki asırların villâ ve köşklerinde her zaman tekrar tekrar kullanılmış olup çıkıntı teşkil eden her iki köşe paviyon motifi Türk binalarında fevkalâde sık görülmektedir [39]. Binaların çok katlı oluşu ile dört taraflı düz çadır damı buradaki benzerliği kuvvetlendirmektedir.

Bütün bu mütabakatlarda şu noktayı unutmamak lâzımdır : Bunların eski yerli âbidelerde vâki olabildiği gibi yabancı mimarilerin esaslı bir tetkikinden ileri geldiğine inanmak müşkül olup belki bu ahvalin pek çoğunda azçok umumî ilhamlar müessir olmuşlardır; bununla beraber Türk plân şemalarının doğrudan doğruya kabul edilmesi keyfiyetinin tektük vâki olduğunu evvelce eserimde göstermiştim (Mercatorio nuovu, Florenz) [40]. Sadece umumî fikir, ehemmiyeti haiz olup icra ve tatbik keyfiyeti ise mahallî cereyanlara tâb'i olmuştur. Bu husus hakkında eserimde şu noktaya işaret etmiştim ki pratik bakımdan hiç te işe yaramayan *Villa ratonda des Palladio*'nun fikir bakımından merkezî ve ayni zamanda axial münteşir olan tesisat bakımından mümasiline Türk köşk binalarında [41] tesadüf edilmektedir; öyle ki burada da yine Türkler'de -mesken ittihaz edilen binalarda gösterdikleri ehemmiyetli tevazu neticesinde- pek tabiî olarak mevcut olan esas âmil başka bir yere nakledildiği zaman pratik kıymetini kaybetmektedir. Fakat bu köşk binalar Avrupa'da münferit hallerde azçok bir emniyetle kabul edilebileceği nisbetten çok daha geniş bir daireye yayılmış bulunmaktadır. Osmanlı saray binaları Avrupa'nınkilerden bilhassa şu noktada ayrılır : Osmanlı'larda büyük yekpare ve âbidevî tesir husûlü zımnında tesis edilmiş bina kütleleri mevzu-ıbahs değildir; belki geniş ve bol mesahaya mâlik bah-

[39] Bu şüphesiz şehir içindeki evlerde daha az mevcuttur ve yalnız kapının her iki tarafında çıkıntı teşkil eden cumba bu bahsettiğimiz çıkıntı parçalarının (traktatların) bozulmuş şekli olduğu kabul edilebilir. Fakat Boğaziçi sırtlarında görülen neviden sayfiyelerden herhalde daima görülmektedir. Meselâ bakınız : Diez - Glück, *Alt Constantinopel* resim 91 (ortada yukarda ve solda aşağıda) ve resim 78.

[40] Östlicher Kuppelbau, Renaissance und St. Peter, in: Monatshefte für Kuntwissenschaft, 1919, s. 165.

[41] Bakın: *Gurlitt, Ban-Kunst Konstantinopels, auf Tafel* LXVIII, als Nr. 22 und 25 de intişar eden plânlar.

çe sathını diğer binalarla karşılaştırarak âbidevî bir birlik teşkil etmektedir ki bu birlik dahilinde " saray ", köşk denilen dağınık, hafif ve münferit binalar yekûnü olarak görünür. Bu tarz ise -şüphesiz yine yalnız oyuncak şeklinde moda olarak- şato parklarında nekahetgâh ve randevu mahalcikleri halinde dağılmış olan paviyonlar vücude getirilmek suretiyle XVII ve XVIII-inci asırlarda Avrupa tarafından tatbik edilmiştir. XVIII inci asırda herhalde Çin elemanları bu paviyon inşasında hususî bir rol oynamış ve onların şekilleri üzerinde müessir olmuştur. Zaten Çin herşeyden evvel bu nevi bahçeli küçük binalar memleketidir. Fakat bilhassa burada Osmanlılardan gelen bir tavassutun nekadar çok hesaba alınacağı -maamafih Çin'in İran üzerinde kuvvetli tesiri daima mevcuttu- bu binalarda mutad dekorasyon nakkaşlığından anlaşılır ki bu nakkaşlığın maddelerine bakınca bu lüks binaların uzak şark ile olmaktan çok daha ziyade yakın şark ile olan alâkasını vazıhan meydana koyar [42] ve hattâ çinkârî işçiliğine bilhassa ehemmiyet verildiği tamamiyle aşikâr olan noktalarda -meselâ Sans-souci'deki Çin çayhanesinde [43]- bile bu işçiliğin Osmanlı elemanları ile karışmış olduğu görülür. Burada da ortaya çıkan blok bina içine alınan dehliz ile sütunlar yerine kullanılan sun'î palmiyelerden sarf-ı nazar edilecek olursa (yukarıya bakın) yedi sene muharebelerinin vukuu arifesinde meydana gelen bu misâl, kubbeli ve kurşun kaplı çatıda karakteristik olmakla beraber, yalnız pek umumî surette şarkî Asya hususiyetini okşayan damda ve doğrudan doğruya benzerini XVIII inci asrın ilk sülüsünde Üçüncü Ahmet zamanında bina edilen ve en marûflarını İstanbul'da eski saray kapısı önündeki bina teşkil eden çeşmeli köşklerde bulur [44]. Zaten Çin pagudları gibi Türk câmileri de İngiliz ve Alman parklarında merak ile seyr ve temaşa edilecek eserler olarak vücude getirilmiştir [45].

Türkler ile hususî ve fâal münasebetlere girişmiş olan Avusturya şehirlerinde Türk elemanları bilhassa çoktur. Palaslarda ve evler üzerinde plâstik olarak yerleştirilmiş olan Türk esleha mimarî tezyinatında (trophée) san'atkârlar muhtelif Türk dekorasyon şekillerini tanımış oluyorlar. Dekoratif şekilde pek muhtelif mahallerde kullanılan şabrak oymalı saçaklarla (lambrequin) aralarında sarkan püsküller bilhassa çok sık tesadüf edilen elemanlar olarak zikredilmektedir ki bunlar bilfarz Viyana'daki Belvederein köşeli kubbeleri ile limonluğun (Orangerie) paviyon kubbelerinde göründüğü gibi parmaklıklı kapıların zengin dekorlarına nüfuz etmiş [46] ve de-

[42] Meselâ Avustryalı Barock ressamı Joh. B. Bergl'in -" *exotischen Idyllen* „ i düşünülsün. (Bak: A. Weixlgârtner Johan Bergl, Jahrbuch d. k. k. Z. Komm., N. F: 1, 1903, s. 331 ff.

[43] Resimler için bak: Gothein, II, s. 276.

[44] H. Glück, *Türkische Dekorations kunst*, ayni yerde s. 35 Abb. 47.

[45] die Gartenmoscheen in Kewgarden und Schwezingen, sh. Gothein, Abb. 586 und 601.

[46] Bak: Gotein, Abb. 485, 488; H. Tieze, Wien (Berühmte Kunststätten, Bd. 67), Abb. 76; Pindar, Deutscher Barock (Langewiesche), Abb. 14. 15.

korasyon mensucat san'atı sahasında cibinlik ve eger örtülerinde pek geniş mikyasta kullanılmıştır [47].

Diğer taraftan Salzburg'da Sebastiansfriodhof'da 1597 de başlanmış olan Gabriyel kilisesinin dıvarlarının münferit olarak satrançvarî renkli Carreaular [48] la süslenmiş olması orijinal bir mahiyete müncer olan barok tesirine atfedilebilir ki bunun o zamanlar bilhassa yüksek inkişaf noktasında bulunan Osmanlı câmii ve palas binalarında çok kullanılmakta olan [49] teçhizat ile mütabakat neticesi ilham edilmiş olduğundan şüphe etmek hemen de caiz değildir [50]. Başlangıçta temas ettiğimiz gibi en uzak yabancı elemanların kullanılması ve ideal bir şekilde yerleştirilmesi keyfiyeti için büyük mimaride Fischer v. Erlachs'ın Viyana'daki Karl kilisesinde olduğu kadar başka hiçbir yerde daha iyi bir delil gösterilemez. Forum Romanum'da zafer taklarıyle ve Rölyef sütunları ile burada merkezî vaziyette kubbeye ve sütunlu minarelere malik olan Osmanlı câmii umumî fikrini daha az mikyasta olmayarak vermektedir. Fischer'in başta zikrettiğimiz ve içinde zamanından çok uzak olduğu aşikâr olan Bizans sahrınçları ve Türk hamamları gibi binaları ihtiva eden tabloları bu nevi yabancı elemanları düşünerek gözden geçirilecek olursa böyle bir iddia omuz silkmeden kabul edilebilecektir.

Binalar üzerinde bulunan kitabelerden evvelce yukarıda bahsetmiştik. Viyana'da hususî surette itiyat edinilmiş olan bir âmil de tarih düşürme (kronogram) dır. Kitabelerde rakam kıymetlerini ifade eden harfların yekûnü ile binanın tarihini bildirmekten ibaret olan bu âdet tahsisan Osmanlı âdeti olup XVI ve XVII nci asırlarda geniş mikyasta ele alınmıştır ki tek-

[47] Bilhassa bu son zikredilen hali ve diba kumaşlarla yapılan dekorasyon parçalar aşikâr olarak şarktan Avrupa saray lüksüne dahil olmuştur. Bunun deve çulu olarak bidayette mensucata ait dekorasyanlarda kullanıldığı hususunda Türk sefaret heyetinin Frankfurt şehrine girmesini mevzu-ı bahseden J. Am-man'ın izahatı (bak: C. Brackelmann, Ulsteins Weltgeschichte, Orient band, s. 253) bir delil teşkil edebilir. Türkler'de çok eskidenberi kullanıldığı için bakın: Stryygowski, *Altai - İran und Völker Wanderung*, s. 169 f. (eger motifi) ve benim " Türkische Dekorations-kunst „ ayni eser, s. 13. Bu motifin Avrupa'da en marûf kullanıldığı yer olarak Bernini'nin St. Peter'deki evâmir-i aşere kürsüsü (tabernakel) hatırlanır; şark ziynetlerinin inkişafları bilhassa Papa saraylarında tekemmül etmiştir. Bugüne kadar Papa'nın resmî teşrifata tab'i olan alayı düşünülürse bu eski İran'a ait *Tiara*'nin Osmanlı sultanlarına olduğu kadar Papalara da taallûk ettiğini görürüz.

[48] Bak: *Kunst und kunsthandwerk* 1910, s. 547 ff. A. Walcher v. Molthein, *Elia Castello und die Wand fliesen keramik in Salzburg;* bundan başka *Österreichische Kunsttopographie*, Bd, IX, s. 134.

[49] Türkçe vesikaların almanca tercümelerinde defter 4 No. 49 daki 1589 tarihli vesikaya bak.

[50] Walcher v. Molthein İspanya'nın ilham verdiğini düşünüyor. Maamafih bilhassa bir renkli poligonal levhalarla belki de renk seçimi (yeşil, beyaz, kırmızı ve sarı) daha ziyade Türk asliyyetine işaret etmektedir; meselâ bakın: Çinili Köşk'ün yeşil ve mavi tutulmuş olan çinililer (Gurlitt, Bankunst Konstantinoples, Tafel LXVII.) Bundan başka Gabriel kilisesinin hususiyeti hâiz olan dış kubbesi (Österr. Kunsttopographie, IX, Fig, 168) Osmanlılar'ın küçük bir kubbeleri ile dikkate şayan bir mutabakat arzetmekte olup halbuki kubbe İspanya müslümanlarında yoktur.

bir fırsat çıkınca bu nevi tarih düşüren manzûmelerden ekseriya yüzlercesi nazmediliyor ve bizzat hükümdar da mevzu-ıbahs bina için tarih düşürüyordu [51]. Bu münasebetle Avrupa'da muahhar rönesansta yükselmiş olan kaligrafiye de işaret etmek lâzımgelir; zira kaligrafi İslâmlar'da ve bilhassa Türkler'de bizim plâstik san'atlara verdiğimiz kıymete muadil bir takdire mazhar bir san'at şubesi idi.

Osmanlı san'atı mimariden daha fazla hirfete ait san'atta ilhamlar topluyordu ki bu ilhamlar evvelce Ortazaman'da İslâmlar tarafından yükseltilmiş olan teknik hususları yeniden canlandırıyordu.

İşte rönesanstan itibaren daha evvel garp İslâmları merkezleri olan Kurtepe (Cordova) ve Marokko'da yapılmış olan Kurtepe ve Maroken derileri yanında telâtin (Chagrin) deri tahsisan Türk işleme tarzı idi; bununla beraber Türk san'at sahasında bilhassa bıçak ve kılıç kılıfı ve ciltcilik de kullanılan deri tezyinat san'atı nevileri de teknik ve motif bakımından Avrupa'ya yol buldu [52]. Bilhassa cildciliğe gelince, Osmanlı san'atının delâleti ezcümle Venedik ve Macaristan kapılarından vâki olmuştur. Venedik'e evvelâ tezhibcilik girdi, Macaristan'da ise Bibliotheca corvina cildlerinde İslâm tesirine girmiş olan rönesans cildlerinin en bariz ve en eski delillerine tesadüf edilmektedir [53]. Bu san'at şubesine karşı, daima üzerinde durulan Berberî tesirleri hakkında etraflı tetkikat yapılmamıştır. Bununla beraber Üçüncü Ahmed zamanında kitapların ecnebi memleketlere satılmasının men'edilmiş olması [54] birçok kitapların harice çıktığını ve bazan kitapların Viyana sarayı için diplomatik hediyeler olarak gönderildiğini gösteriyor [55].

Maden üzerinde yapılan işçiliğe gelince; bu san'at şubesi XV inci asırda Osmanlı nüfuz ve kudretinin yükselişinden itibaren yeni terakkiler ve ilhamlar kazanmıştır. Silâh sanayiinde Sarazenler tarafından ilham edilen Ortazaman merkezlerine bilhassa Venedik ve Milano en faâl bir surette iltihak etmektedir [56]. Esleha üzerindeki zengin san'atkârane dekorasyona karşı uyanmış olan şiddetli temayül yanında ezcümle sâvat tekniği ile kuyumculuğa müteallik işçilik kayde şayandır ki bunlar Türk silâhcılığının muhteşem dekorasyonu ile ayni seviyeye yükselen birtakım müessirlerdir

[51] Selçuk - Türk eserlerinde Kronogram mahkûkeler olup olmadığını bilmeyorum. Hammer, İstanbul'dan birçok kronogramlar zikrediyor ki başka bir yerde bunlara tarafımdan ilâveler yapılmıştır. Barock devresinin sayısız Avrupa kronogramları için ayrıca delil göstermeye hiç te lüzum yoktur. Yukarıdaki yahat ile alâkadar olarak Salzburg Gabriel kilisesi civarında gömülü olan bâni Elia Castello büstü üzerindeki tarihe işaret etmekle iktifa ediyorum.

[52] Bak: Loubier, *Der Bucheinband in alter v. neuer Zeit* (Monagraphien des Kunstgewerbes No. X), s. 87.

[53] Keza, s. 95 ff.

[54] Hammer, *Gesch.*, IV, s. 134 (Raşid'e göre).

[55] Hammer, *Gesch.*, IV, s. 283 f.

[56] Migeon, *Mannel d,art musulmana*, II, s. 216 ff.; W. Boeheim, *Werke Mailândişcher, Waffenschimede in den kaiserlichen Sammlungen* (Jahrb. d. kunsthistor. Sammlung d. allerh. Kaiserhauses, 9, 1889), s. 375 ff.

[57]. Macarlar'ın da Türk esleha işçiliği ananesine bilhassa iştirâk etmiş olduğu görülüyor. Avrupa rönesans esleha tezyinatında her zaman için Arabesk tarzı veya unsurları mevcut olduğu gibi maden sanayiinin çanak, tabak, güğüm gibi diğer maddelerde de İslâm san'at işçiliğinin doğrudan doğruya tesirleri görülür. Bilhassa burada Venedik işleri (meselâ bakınız : *Migeon* s. 216, şekil 179-181) zikrolunabilir; bu eserlerin orada yerleşmiş olan Türk işçilerin ellerinden mi çıkmış, yoksa üzerlerindeki yazıların anlattığı gibi, Avrupalı san'atkârlar tarafından mı yapılmış olduğunu tayin etmek çok defa müşkildir. Bu maden işçiliği ve kuyumculuktaki hürfet ile sıkı alâkası olmak üzere mina tekniğine de işaret etmek lâzımdır. Bu teknik te yine daha evvel Ortazaman'da Avrupa'da bir inkişafa kavuşmuş idi. Bu san'atın XVI-ncı asırda yeniden yükselmesinin, (Tirol'lu Ferdinand ve ikinci Rudolf zamanlarından Bijous'nun Viyana devlet müzesindeki zengin kolleksiyonlarından Callini'nin tuzluğu v. s. düşünülsün) [58]. Pratikte ve san'at sahasında Ortazaman âdetinin yeniden ihyası şeklinde telâkkisi müşkil olduğu aşikârdır. Buna mukabil bu teknik, mücevherat ziynetine karşı duyulan alâka ve telkârlığa (filigram) olan temayül yanında çok canlı kalmış ve bugünkü pazar eşyası arasında mevcudiyetini devam ettiren İslâm şarkın yeniden vaki bir teşvikı eseri olması ise akla daha yakın bulunmuş olup Venedik'in hususî vaziyeti Osmanlı'ların burada tavassutkâr mevcudiyetlerine delâlet etmektedir. Osmanlılar'ın mücevherat lüksüne karşı alâkaları hususunda da birçok deliller mevcut olup İkinci Beyazıt, Venedikli Andrea Gritti'nin verdiği habere göre bu mücevherat lüksüne bilhassa merak salmış bulunuyordu [59]. Bu hükümdar (1481-1512) bundan gayri olan heveskârlıklarında da Avrupa'daki hususiyetlerle de dikkat ve kayde değer bir benzerlik arzeder. Onun şarkta halk arasında pekçok yayılmış olan tornacılığa karşı duyduğu sevgi, muasırı bulunan Birinci Maximilian'a [60] onu bağlamakla kalmaz, belki bilhassa Habsburg sarayında pek çok sevilen san'at işçiliğine müteallik meşgaleleri de başlıca tenvir eder. Binaenaleyh İkinci Beyazıt, gümüş işlemeciliği için duyduğu şiddetli alâka yanında bilhassa mekanik san'atlara olan heveskârlığı ile de İkinci Rudolf için nümune olmuş bulunmaktadır [61]. Burada tekrar bilhassa gözönünde bulundurulması icap eden bir nokta da teknik san'atkârlığa müncer olan bu gümüş işlemecilik alâkasının -ki evvelce çok sevilen Automat'larda ifadesini bulmaktadır- İran ve Türk şarkta

[57] İslâm maden san'atcılığı'nın Türler tarafından yeniden yükseltilmesi hakkında bakın: Türk Dekorasyon san'atı'na ait eserim, s. 2. ve 18; Osmanlılar'da silâh tezyinatı için *Migeon*'un eseri, s. 274 ff.

[58] Schlosser, *Kunst und Wunderkammern der Spâtrenaissance*, s. 66, 67.

[59] *Hammer tarihi*, III, s. 96, 293, 306, 310.

[60] Schlosser, *Kunst - und Wunderkammern der Spâtrenaissance*, s. 97.

[61] Schlosser ,un ayni eseri, s. 66, 80, 100.

hemen hemen mahallî bir mahiyet almış bulunmasıdır. "Binbir gece„ hikâyelerinde sık sık tesadüf edilen vak'a kahramanının üstüne binip de Yemen ve İstanbul'a uçtuğu fildişi ve abanozdan mamûl sihirli beygiri [62] nevinden otomatları hatırlarsak bu fantastik san'at eseri XVIII inci asırda çok mergup olan tahta ve fildişinden mamûl gündelik heykelciklerle ondan başka bu nevi malzemelerin hürfete ait san'atta sık sık kullanıldığını görürüz ki tarihî bakımdan işe yarayabilecek bir realite kazanır [63]. Bilhassa Osmanlılar'da bu nevi otomatlara karşı duyulan heveskârlığa delil olmak üzere Üçüncü Ahmed zamanında yapılan dokuz katlı düğünde otomatların oynaştıkları bir köşk misâl olarak zikredilebilir [64].

Osmanlılar'ın ilham veya intişarına delâlet ettikleri sair bu nevi hürfetkârane san'ata ait tafsilâta girişmeksizin sadece ehemmiyeti haiz bir şube olan porselen san'atına burada işaret edelim. Bu san'at şubesi başka hiçbir san'at şubesinde olmadığı şekilde yapılmasını ve yeni icatlar için çabalamasını sarayların vaktiyle cidden dünyanın her tarafına tesir yapan beynelmilel vaziyetine borçludur. Böyle olmakla beraber, bilhassa bu san'at şubesinin Avrupa'da tarih-i zuhurunda İslâmiyet'in akla çok yakın olan tavassutu keyfiyeti kendini hissettirmektedir. Daha şarkî Hindistan deniz yolunun keşfinden evvel (1498) Çin kültür elemanlarının garbe vasıl oldukları tabiî yol Orta Asya ve İran üzerinden geçiyordu ve bu yol XVI ve XVII nci asırlarda dahi şark-ı garbî kültür tavassutunun büyük alâkası dahilinde kültür mahsûllerini bidayette nâdirattan olarak ithâl eden müşkil deniz yolundan nisbet kabul etmez derecede daha büyük bir ehemmiyeti haiz bulunuyordu. Halbuki İran'da ithâl edilen Çin porselenlerinin kullanılması XVI ncı asrın dönüm noktasında saraylarda öyle makbûl ve muteber bir şekil almıştır ki makbûliyetin bu derecesi Avrupa'da ancak XVIII inci asırda görülmüştür. Bunun en mühim delili ise büyük Şah Abbas-ın (1587 - 1629) Erdebil'de diktiği ve bilâhare vücut bulan Avrupanın porselen odaları (Schönbruun'da olduğu gibi) tarzında konsollarla höcreler içinde kıymetli eşyaya san'atkârane tesir temin eden porselen evdir [65]. Avrupa'ya mukabil burada porselene kıymet verilmesi şüphesiz ki kısmen bir maksada bağlı bulunuyordu; altın ve gümüş yemek takımı kullanmak yasağı reprezantatif taleplere uygun bir çare olmak üzere porselene müracaatı icap ettiriyordu. İran çini sanayi'i inkişafının, mevcut birçok sebeplerin, en ehemmiyetsizi olmamak üzere bilâhare Avrupa'da da olduğu gibi ithalâtı memleket istihsalâtı ile karşılamak ihtiyacına atfedilmiş olması da imkân harici görülmemektedir. Orada filhakika birnevi pişmiş porselen (Fritten porzellan) imâl ediliyordu ki bunun üzerinde işlenen nakışlarda Çin nüfuzu vazıhtır [66]. İşte bu mahiyetiyle Avrupa'da en nihayet yeni bir icada ilham vermiş olmak itibariyle şayan-ı dikkattır ki Floransa'da Birinci Franz sarayında mediçi porseleni tâbir edilen cinse dayanan [67] elle tutulan ilk neticeler yalnız Çin değil belki İran dekoru da arzetmektedir. Bu İran tesiri yanında ezcümle porseleni lüks eşya olarak çok erkenden kullanan kezalik zengin bir çini sanayiini vücude getiren [68] Osmanlı sarayıdır; Avrupa saraylarında porselene karşı duyulan derin ve vecidkâr sevgi daha ziyade acayip şeyleri eğlencelerde doğrudan doğruya münferit ithalât eşyası olarak kullanan Osmanlılar'dan ilhamını almıştır.

Her nekadar bu husus henüz tetkik edilmiş olmamakla beraber -velev - ki doğrudan doğruya şarkî Asya nümuneleri olsun- Çin mefhumunun daima Türk mefhumu ile karıştırılmış olması porselen san'atkârlarının fantezileri için karakteristik olup bu hâl arasıra başlıca san'at eserleri üzerinde Türk olarak gösterilen [69] şahısların kostümlerinde palmiye, lâle veyahut tam o zamanlarda İstanbul'da çiçek dekorasyonunda çok mergup olan karanfil gibi teferrüat ile meyve vazolarında [70] mahkûkelerde çerçeve teşkil eden çiçeklerle (kartuşlar) ve arabesk, detaylarda, vaktiyle çok karakteristik olan Türk köşklerinin kabulünde (Schnorr v. Carolsfeld Abb. 2 4) ve bunlardan daha az olmayarak kolorilerde ve ezcümle parlak ve keskin kırmızı da, ve bilhassa bu renkten mahrum olan İran çinileri ile Çin'in daha yumuşak olan Sang de boeuf'ine mukabil bilhassa Türk çinilerinde mevcuttur. Bütün bunlar yalnız ilham bakımından serdedilmekte olduğu gibi İslâmiyet ve Osmanlılar tarafından yapılan daha yüksek kültür alâkası ile kavranabilir ki -asırlarca mevcut olarak- ancak ekzotik kültür malzemesini doğrudan doğruya iktibas etmek ve kaynağında tetkik etmek arzusunu M. Chambers'in (ancak 1776 da) *" traité dec édifices, meubles, habits, machines et ustensiles des Chinois da „* yaptığı gibi husûle getirmiştir.

Nihayet Osmanlılar'dan çıkan veya onların delâletleriyle vâki olan birkaç mühim esasa işaret etmek isterim ki bu esaslar vakıa doğrudan doğruya Avrupa san'atı için haiz ehemmiyet değillerdir, böyle olmakla beraber bunlarda o zamanın âdetlerinin akisleri mevcuttur ve bilhassa kıyafet ve moda sahasında.. Bu hususta tafsilâta girişmek için zemin müsait değildir; Yalnız burada bunların tamamiyle umumî olarak tekrar Venedik ve Maacristan kapısından Avrupa'ya dahil olduklarını işaret etmek isterim ki XV inci asrın dönüm noktasından itibaren Osmanlı sanatına olan istinat buralarda en vazıh olarak görülmektedir (duce mantoları, serpuşlar, diba kumaşlar -bro -

[62] Binbir gece, Reclam neşriyatından (Max Henning, VII, s. 163 ff.).
[63] O. Pelka, *Elbenbein* (Bibl. f. Kunst - und Antiquitâten sammler, 17) s. 242.
[64] *Hammer tarihi*, IV, s. 188.
[65] F. Sarre, *Denkmâler persischer Bankunst*, s. 41 ff.
[66] J. Brinkmann, *Führer durch das Hamburgische Museum f. Kunst u Gew.* (Handb d. Gesch. dı Kunst geverbes) II., s. 503, 507.
[67] L. Schnorr. v. Carolsfeld, *Parzellan* (Bibliothek f. Kunst- u. Antiquitâten sammler, 3), s. 5.
[68] Keza, 508 f.
[69] Takriben Brinckmanin da s. 417, 4g6 da ki resimlere bakın.
[70] Türk Dekorasyonu hakkındaki eserine bakın: resimler 53-59, ayrıca Schnorr v. Çaralsfeld, Parzellan'daki resim No. 26.

kat-, silâh v. s.) [71]. Bu hususta Lehistan da en kuvvetli şekilde mevzu-ı bahis olur.

Bilhassa burada XVI ncı asırda bütün garbî Avrupa'ya taşan kürk modasına da işaret edelim; bu moda bilhassa Osmanlılar'da lüks olarak inanılmaz derecede bir rağbete mazhar olmuş, bu modaya kanunlar neşretmek suretiyle birtakım yasaklarla karşı gelinebilmiştir [72]. Bugün dahi kubbe kürkü veya devlet kürkü tâbiri bunların Osmanlı sarayında muhtelif kürklerin vazife ve rütbelere göre (kubbe kürklerini, kubbe teşkilâtı memurları giyerlerdi) taşıması mevcut bir talimatnâmeye uyup uymadığı düşünülmeksizin kullanılmaktadır. Bu lüks kürkün Avrupa'da beynelmilel bir yayılışa ne suretle tâbi olduğu ve sayısız portreler ve resimlerde mün'akis bulunduğu, hattâ bu devirlerde pek karakteristik olan nakkaş san'atındaki inceliğin (raffinement) gösterilmesi için başlıca sebep teşkil ettiği keyfiyetleri ile beraber daha diğer bir esas âmil de zikredilebilir ki bu âmil -her nekadar hadd-i zatinde san'atkârlık bakımından hususî bir ehemmiyeti haiz görünmezse de- ne de olsa Avrupa nakkaş san'atının bütün veçhesini ehemmiyetli surette tayin eder. Bu âmil çiçek ve bilhassa lâle sevgisidir ki XVII - nci asırda bilhassa Felemenk nakkaş san'atında çiçek ressamları mahfillerinde ifadesini bulmuştur. Yukarıda Osmanlılar'ın süs ve çiçek bahçeleri hakkında bazı sözler söylemiştik [73]. Muhteşem lâle eğlenceleri ise her baharda yapılan tenvirat ile birleşerek ve bilhassa Üçüncü A h m e d zamanında büyük plânlar dahilinde tertip edilmek suretiyle hususî bir câzibe teşkil ediyordu [74]. Birinci Ferdinand'ın Türk sarayındaki mümessili Busbequius lâleyi ve lâlenin bir cinsi olan tuğşahi (fritillaria) -sünbül de bu yolu takip etti- 1554 senesinde Almanya'ya gönderdi [75] ve bu çiçeklere itibar derhal Avrupa'ya yayılarak nihayet 1634 - 1640 senelerinde Hollanda'da cinnet derecesinde bir inkişafa mazhar oldu. Fakat Türkler'in çiçeklere karşı olan bu tapınması başka bir noktadan da Avrupa'ya tesir etmiştir. Şark daha Ortazaman'da yarı efsanevî altın ağaç veya mücevherat ile tetviç edilmiş güllerden (Laurin'in gül bahçesi) bahseden şiirlerle bir tesir yapmıştı [76]. Türk müverrihi Nâima [77] içinde tabiî çiçekler yerine murassâ gül ve mücevher demetleri bulunan bir " cennet bahçesinden „ -ki Tokat civarında vezir Hasan'a (vefatı 1601) ait bulunuyordu- bahsetmiştir. Şark ve Osmanlılar'ın bu çiçek sevgisinin son tezahürleri olarak Mari Te-

[71] Buna ait levhalar için: F r. H o t t e n r a t h, *Trachten der Vâlker. Burgund'a* istinaden: J. v. Karabacak'in den Denkschriften d. k. Ak. d. Wicc., 62. Bd, s. 10 f. und 67 ff.

[72] Türkçe vesikaların almanca tercümesi, defter 5, No. 84; *Hammer tarihi,* II, 350 f.; III, 253, 305 f.; IV, 186, 294 f., 630.

[73] Bak: L. R e i n h a r d t, *Kulturgeschichte der Nuzpflanzen,* II, s. 472 f.

[74] *Hammer tarihi,* IV, s. 96,196.

[75] L. Reinhardt, II, 471 ff; *Hammer Tarihi,* II, s. 263.

[76] Bak: Gothein, I, s. 202.

[77] *Hammer Tarihi,* II, s. 651 f.

rez'in kocasına hediye olarak verdiği mücevherattan yapılmış çiçek demeti gösterilebilir ki bugün Viyana tarih-i tabiî müzesinde saklı bulunmaktadır.

Şimdi yukarıda izah edilen Avrupa ve Osmanlı san'at ve kültür tezahürleri arasında mevcut alâka ve mütabakatlere bir göz atacak olursak burada sadece münferit tesadüflerin mevzu-ıbahis olmayıp belki bu alâka ve mutabakatların beynelmilel bir cereyana tâbi olduğunu ve fakat bu cereyanın halktan olmayıp esas itibariyle sarayların yüksek tabakaları dahilinde vâki olduktan sonra ancak bu mahfillerden daha geniş tabakalara doğru yol aldığını bütün sarahatiyle görmüş oluruz. Bütün Ortazaman ve Yenizaman zarfında Çin'in en uzak şarkından Orta Asya ve İran üzerinden gelen ardı arkası kesilmeyen bir kültür alâkasının mevcut olduğu ve bu kültürel alâkanın garbî Akdeniz'in cenup memleketlerinin İslâmlar tarafından fethedilmeleri ile Avrupa için semerebahş olduğu ve bu zamanda Minnesänger'lerin aşk şarkılarıyle ve şövalyelik hayatiyle garbi şark çaşnisi ile doldurduğu keyfiyetlerini bilmek herhalde ehemmiyeti haiz bulunmaktadır. Bu sahada vâki olan terakki şarktan gelerek rönesans zamanına kadar tesir etmiş olabilir; bununla beraber Yenizamanlar için çok ehemmiyetli bir mikyas dahilinde olmak üzere ikinci bir hamle hesaba katılabilir ki bu hamle Selçukîler tarafından ve bize Osmanlılar tarafından Küçük Asya'dan Balkanlara sevkedilmiş ve -gerek siyasî ve gerek kültürel- Şark - Garp hareketinin devamı mânasını ifade etmekte bulunmuş olup bunun yanında şarkî Hindistan'a doğru deniz yolu ancak ikinci derecede kalır. Ekzotik kültürlerle tesadüfî temasın deniz yoluyle yabancı unsurları kabule sevketmesi keyfiyeti ön safa alınmayıp da belki Osmanlılar'da -isterse onlar bizzat başkalarından almış olsunlar- canlı olarak kullanılmakta olan unsurların kabul edildiğini herşeyden evvel tetkik edecek olursak saraylardan nakledilen bütün moda cereyanlar ilham bakımından büsbütün başka bir zıya altında görüneceklerdir. Bu unsurların Osmanlı sarayında daima pratik ve kültürel şartlara bağlı olarak görülmeleri ve Avrupa'da ise bir moda heveskârlığı şeklinde tezahür etmesi keyfiyeti de bu husus için hakikaten karakteristik bir keyfiyet teşkil etmektedir.

Almancadan çev. : **CEMAL KÖPRÜLÜ**

E T N O L O J İ

KÜLTÜR TEORİLERİ HAKKINDA

ŞEVKET AZİZ KANSU

— Başı 75 inci sayıda —

Psikolojik telâkkiler

Bugün de kıymetini muhafaza eden ve bir zamanlar çok itibarda olan sistemlerden biri bu psikolojik telâkkilere dahildir. Bu telâkki, esaslarına *Deniker*'nde iltihak ettiği *Vierkandt*'ındır. *Vierkandt* kavimleri iki büyük gruba ayırmaktadır. İptidaîler *Naturvölker* ve medenîler *Kulturvölker*. Bu sonuncuların karakteristiki serbest şahsiyet ve vicdan, halbuki birincilerde ise vicdanlarına merbut ve tâbi olmaları halidir. Bu *Naturvölker* ve *Kulturvölker* tâbirleri çok defa maddî bakımdan da söylenmektedir. Fakat bu taksimi yapanların nazarında bu taksim maddî görüşten ziyade psikolojik bir görüşe istinat etmektedir. Hakikatte *veirkandt* zahiren muhtelit olan bir şekil daha yâni ayrı medenîlerin şeklini de kabul ediyordu. Bunlara *Halb kulturvölker* adını veriyor ve bunları medenîlerden ziyade iptidaîlere yakın addediyordu. Bu müellife göre, filhakika, yarı medenîler medeniyetin haricî şekillerine intibak etmekle beraber, iptidaîlerin zihniyetini muhafaza etmişlerdir.

Ekonomik telâkkiler

Ekonomik telâkkiler arasında uzun zaman hâkim olan bir telâkkiye göre insanlık üç müteakip safhadan geçmiştir : avcılık safhası, çobanlık safhası ve nihayet çiftcilik safhası.. Şayet bugün bazı kavimler avcı veya çoban iseler, bu hâl onların sadece bu birinci ve ikinci safhada kaldıklarını terakki etmediklerini gösterir. Bu telâkki o derece intişar etmiş ve hüsn-i kabul görmüştü ki bugün bile birçok sathî nazarların bu telâkkiyi kabul ettikleri görülür. Fakat bugün böyle bir taakubun mevcudiyetini tasavvur etmek pek kolay bir iş değildir. Umumiyetle kabul edilen ekonomik sistem *Edouard Hahn*'nın sistemidir. Medeniyetin birinci safhası için eski telâkkiyi kabul eder : Bu telâkki avcılık ve balıkçılık (pêche) ve daha doğru bir ifade ile toplama - devşirme *cueilette*, avcılık ve balıkçılıktır. Nebatî mahsûllerin ve küçük hayvanların toplanması *cueillete* (solucanlar, haşereler, kabuklular ve saire) avuculuğun en sade ve basit tarzıdır ve hakikî ava kadar bütün intikal tarzlarını ihtiva eder. İkinci safha çapa ile ziraattır (Culture â la houe). Hakikatte, yüksek (ileri) ziraat ve hayvancılık (pastourage) ehlî hayvanların yetiştirilmesi üzerine istinat ettiği halde, ehlî hayvanalra sahip olma-

dan elindeki ziraat âleti çapa (houe) geniş lamlı bir kazma olmak üzere toprağı kazan ve eken ve bu suretle dünyanın bir kısmında toprağı kıymetlendiren iptidaî bir ziraat tarzı vardır.

Bu tarz bugün zenciler Afrikası'nda, Hind-i Çinî'de, İnsulind'de ve Popouasi'de, orta ve cenubî Amerika'da toprak kültürünün belli başlı tarzıdır. *Üçüncü safhaya* gelince, bu safha mıntakalara göre muhtelif şekillere bürünür ve bu muhtelif şekiller ayni zamanda da meydana çıkmamışlardır.

Evvelâ çapa ile ziraatın basit bir inkişafı mevzu-ıbahs olabilir. Fakat gübre ve ölçülü sulama sayesinde bu ziraat bahçıvanlığı (jardinage) tevlit eder. Bundan başka çapa ile ziraat (Culture à la houe) zamanımızda büyük mikyasta bilhassa baharat (épice) istihsâlinde tatbik olunmakta ve bu halde plantasionu tevlit etmektedir. Plantasion'da bazı ekonomik tarzı kolaylaştırmakla kalmayor, meselâ esaret gibi (esclavage) bazı sosyal müesseseleri de canlandırıyor. Saniyen, bilhassa *ziraat* üçüncü safhada yer almaktadır. Bu hali eski telâkki de böyle kabul etmekte fakat bu eski telâkkiye nazaran ziraat bütün eşkâli ile ancak ve yalnız bu safhada mevcut kabul olunuyordu. Çapa kültürüne mukabil ziraat, sapan ile sapanın öküzle çekilmesiyle ve hububat ile karakterizedir. Darı kültürü çapa kültürü ile bugünkü hububat kültürü arasında bir intikali gösterir. Sonra keza yine üçüncü safhada hayvancılık (pastourage) görülür, bu hali hayvanların ehlîleştirilmesi üzerine bir tetkik ihata ettirmeğe kâfidir. Fil gibi terbiye edilmiş (apprivoisé) hayvanlarla -ki bunlar hemen tam bir serbestî içinde çoğalır- esaret eçinde çoğalan ehlî hayvanlar arasında ilk bir tefriki yaptıktan sonra bu ehlî hayvanlar içinde de menşede veya menşelerde köpek gibi insanla beraber bulunanlardan meselâ öküz gibi bazı ehlî hayvanları ayırdetmek icap eder. Bundan başka ehlî hayvanın akraba variyete ve hattâ espeslerle birleşmeğe bir temayülü olduğu halbuki vahşî hayvanların ise ancak kendi espesi ile birleştiğini bilmek lâzımdır. Bu hâl ehlî espeslerin menşeinin tesalüp vâkıalarına dayandığını anlatır. Halbuki insanın hayvanla alâkadar olması ve ona inkişaf imkânlarını verebilmesi bizzat insanın müstakar olmasına bağlıdır. İstikrarın ilk şekli de çapa ile kültür şeklidir.

Bugün bile, sâkinleri şimalî Amerika yerlileri gibi tamamen avcı olmayan, cenubî Amerika'nın birçok yerli köylerinde bu yerlilerin her nevi kümes hayvanları vardır. Bu hayvanları yanlarında bulundururlar. Onlardan bir istifade teminini düşünmezler (meselâ tavukların yumurtalarından istifade edilmeden tavukların yetiştirilmesi). Bu hayvanların bazıları faydalı bir hale geldiklerinden keçi fazla miktarda süt, koyun vahşî haline nazaran ehlî halinde daha fazla yün verdiğinden- artık onlardan tribünün sahasını o zamana kadar istifade edilmeyen sahalara doğru meselâ (monts rocheux, veya steplere) genişletmek için istifade olunmuştur.

O halde ilk hayvancılık (pastourage) keçi ve koyunla başlamıştır. Fa-

kat çoban, mahsûllerini mübadele zarureti karşısında, çiftçi ile daimî bir iştirâk halinde kalmak mecburiyetindedir. Bu mübadeleler eşek, katır, at ve deve gibi nakil hayvanlarının ehlîleştirilmesi sayesinde yavaş, yavaş kolaylaşmıştır. Çapa çiftcileri tarafından çoktanberi ehlîleştirilmiş olan öküz, çoban için sonradan bir servet mahiyetini iktisap etmiştir. İşte *Hahn*'nın ve eski avcılık, çobanlık, çiftcilik haliyle ifade olunan ekonomik trilojiye mukabil ortaya attığı telâkki tarzı budur.

Mesolojik telâkkiler

Mesolojik (muhite vasata ait) telâkkiler medeniyetin inkişafını coğrafî muhit ile az veya çok sıkı bir münasebet halinde görürler. Muhitin tesirini kimse inkâr edemez. Fakat yine kimse muhitten tamamen müstakil beşerî tezahürlerin mevcudiyetini de inkâr kudretinde değildir. Beşerî tezahürlerin büyük bir kısmının dahilî ve haricî olmak üzere iki âmilin tesirine marûz kaldıkları çok ihtimâl dahilindedir. Şüphesiz bu âmillerin tesirleri müsavi derecede vukua gelmezler. Muhitin eseri olmayan tezahürleri iki grup esbaba bağlamak kabildir : Bu tezahürler ya, muhtelif akvam grupları için muhtelif olarak nazar-ı itibara alınabilecek tabiî bir prédisposition'a yahut da zamanla kendisini zorla kabul ettirmiş olan anane *(tradition)* kuvvetine istinat ederler. Fakat bu iki grup esbabı tefrik etmek için hiçbir esas mevcut olmadığından ve diğer taraftan birinci sebep ilk soydan ve ikinci sebep de ikinci soydan olarak kabul edileceğinden her ikisini de *iç sebepler* diye tarif etmek ve bunlara karşı iklim, coğrafî vaziyet, hayvan nebat ve maden dünyasıyle taayyün etmiş olan *dış sebeplerin* mevcudiyetini bilmek lâzımdır. İç sebeplerin tesiri altında kalan beşerî tezahürler, dış sebeplerin tesirine merbut hâdiseler tetkik olunduğu zaman dahi ortaya çıkacağı çok aşikârdır.

Çünkü birbirine yakın vakı'aların bazıları birinci diğerleri de ikinci soy âmillere merbut olabilirler, diğer taraftan her iki soy âmiller herbir vakı'aya tesir edebilirler. Sonra bir vakı'anın bu iki soy âmillerden hangisine tâbi olduğunu aramak icap eder. Beşerî tezahürlerin tetkiki bugün o kadar genişlik kazanmıştır ki, sebeplerin soylarına göre bu tetkik birbirinden müstakil iki şube haline inkılâp etmiştir: Dış sebeplere merbut hâdiselerin tetkiki *Anthropogéographie*'nin veya beşerî coğrafyanın, iç sebepler ait hâdiselerin tetkiki de *Ethnographie*'nin mevzuu olmuştur. Tabiatiyle bu iki şube birbirlerinin tetkik sahalarına temas eder ve dahil olurlar. Bu itibarla yukarıdaki kaziyeyi ters ederek şöyle demek imkânı da vardır : Antropoceograf beşerî tezahürlerin hepsini haricî muhitin eseri gibi görmeğe, Etnoraf'da bu beşerî tezahürlerin topunu iç sebeplerin mahsulü addetmeğe temayül ederler. Fransa'dan başka garp memleketlerinde Etnografya ile Antropo-ceografya arasında ilk zamanlar mevcut olan münasebet çok kuvvetli idi.

XIX uncu asırda *Adolphe Bastian* müstakil Etnografik tetkik yolunun ilk mübeşirlerinden biri olmuştur. Fakat *Bastian* medeniyetin yeknesak inkişafı mefhumunu müdafaa ederdi. Ona göre bütün kavimlerin kültürlerinin malzemesi makamında olmak üzere ayni " unsurî fikirler „ e sahip olmaları bir hakikattır. Kavimler arasındaki kültür farkları haricî âmillere merbut ve birincilerden daha az ehemmiyetli olan " kavimlere hâs fikirler „ e istinat ederek ancak daha muahher bir merhalede meydana çıkarlar. Halbuki medeniyetin dinamik bir mahiyette yeknesak inkişafı mefhumu modern Antropoceografi'nin vazıı olan *Fréderic Ratzel* tarafından müdafaa edilmemiştir. Bu son ümellife nazaran beşerî faaliyetin tezahürleri, anane, intişar (yayılma), taklit gibi birçok iç sebeplere dayanırlar ki bunu *Bastian* iddia etmemişti. Bu hâl şayan-ı dikkattir. Çünkü yukarıda görüldüğü gibi dış sebeplere merbut hâdiselerin tetkikine Antropo cografya ehemmiyet vermiştir. Halbuki topyekûn nazar-ı itibara alınan Etnografya ise iç sebeplere bağlı mahsûllerle alâkadar oluyordu.

Bugünkü görüşler

Tabiatın insan ve insanın tabiat üzerine mütekabil reaksiyonlarını tetkiki gaye edinen Antropo cografya'nın meydana çıkması yeknesak inkişaf bakımından hareket eden Etnografik tetkikin kuvvetini azaltmağa ve onun yerine kültür sahaları (Cycle Culturelle) zaviyesinden tetkiki kolaylaş - tırmağa yardım etmiştir. Tahlil, bazı obje ve bazı âdetlerin değil, fakat belki bazı kültür sahalarının, heyeti umumiyesiyle nazar-ı itibara alındığı takdirde, diğerlerinden çok muhit tarafından yoğrulmuş olduklarını göstermek - tedir.

Cyclo-Culturelle metodun yayılması bakımından bu metodun bütün memleketlerde kabul edilmiş olduğunu iddia kabil değildir. Bu metod Alman dili konuşan memleketlerde hâkimdir. Bu metodun belli başlı simaları Berlin'de *Graebner* ve Viyana'da Papas *Giullaume Schmitdt*'dir. Diğer taraftan Anglo-Sakson memleketlerinde bu metoda daha çok yeni diğer bir metod, *Hyper diffusionnisme* adı verilecek olan metod inzimam etmiştir. Lâtin memleketleri bu yeni telâkkilere karşı muhafazakâr davranmaktadırlar. Muhtelif memleketlere göre olan bu telâkki ve kabul farkını herşeyden önce psikolojik bir mizaç farkı ile izah etmek kabildir. Fransız kendi medeniyetini hakikî medeniyet olarak nazar-ı itibara almak ister, Cermen, vasıl olduğu kültürü kendisine hâs kabul eder; onu diğer kültürlerden ayırır. Sonra bu Cyclo-Culturelle teorinin muhtelif memleketlerde gördüğü farklı kabulde aşağıdaki noktayi da gözden kaçırmamak lâzımdır: Bioloji sahasında *Lamarck*'a nazaran tekâmül nazariyesi Fransa'dan başka diğer hiçbir memlekette azamî kabul görmemiştir. *Lamarck*'ın batî ve Universel binaenalayh müsavatçı bir inkişaf akidesi Etnografya sahasında da yeknesak bir

inkişaf doktrini şeklinde tecelli etti. Bu akide Durkheim ile ulaşacağı noktaya varmıştır.

Bugün medeniyetin inkişafını mütalea eden üç esaslı görüş karşısında bulunuyoruz :

a) Yeknesak inkişaf teorisinden geri kalan görüş,

b) Cyclo-Culturelle (kültür saha veya çevresi) metod veya teorisi,

c) Hyper diffusionniste teori.

Şimdi medeniyet vâkıalarını izah eden bu görüşlerin birbirlerinden ne suretle ayrıldıklarını tesbit edecek ve nihayet *G. Montandon*'nın telâkkisini de gözden geçireceğiz.

— Bitmedi —

M U S İ K Î

OPERA NEDİR?

CEVAT M. ALTAR

Şiir ile musıkinin halitası olan opera, yâni müzikli sahne eseri, san'at âleminde sonsuz bir problemin doğumuna vesile olmuştur. Bilhassa son üç asırdanberi garpte münekkitler, san'atkârlar ve san'at dostları; operanın mahiyetini tahlile çalışmışlar ve bu san'atın müzik tipleri arasındaki mevkiini tayin ile uğraşmışlardır. Bazılarına tamamiyle anormal görünen opera san'atı, haddinden fazla realist düşüncelere kurban edilmiş, ve fazla idealist münekkitler ise, operayı bütün san'atların fevkine yükseltmişlerdir. İnkişafı için en müsait zemini geçen asrın romantik atmosferi içinde bulan opera san'atı, herşeye rağmen programını yine ayni atmosfer içinde çizerek sonsuz münakaşaların önüne geçmeğe muvaffak olmuştur.

Menşeini en eski milletlerin mistik âyinlerinde aramak icap eden opera san'atı, Yunan kültüründe en mütekâmil bir san'at formu idi. Âschyl'in, Sophokl'un, Euripid'in facialarına ekseriya bir koro refakat eder ve monologlarla düetlerin birçoğu teganni edilirdi. Bu nevi' müzikli eserler Ortaçağlar'da, hıristiyanî mevzuların teganni ve jestlerle oynanmasıyle tekrar görülür. Oratoryum denilen bu nevi' dinî operalar; antik san'ata rücu'dan başka birşey olmayan rönesansta, Yunan trajedisini taklit suretiyle vücuda getirilen ve evvelâ on yedinci asırda Floransa'da mukadderatı taayyün eden dünyevî operaların yanında müstakil bir san'at tipi olarak inkişaf etmiş ve dinî müzik literatürü arasında mevcudiyetini zamanımıza kadar muhafaza etmiştir. Opera italyanca bir kelimedir. En eski zamanlarda sadece (Opera in musica) yâni müzik eseri mânasına kullanılmış ve kompozisyonlara umumiyetle (Opus) denmiştir. Bu kelime İtalya'da 1650 senesinden sonra "müzikli sahne eseri„ mânasına kullanıldı ve evvelâ on dokuzuncu asırda R. Wagner'le beraber bu gibi eserlere müzikli dram adı verildi.

Opera nasıl bir san'attır ? Opera ne gibi bir zaruretin mahsulüdür ? Opera muhtelif devirlerde ne gibi tekâmül safhaları idrâk etmiştir ? San'at terbiyesinin etatize edildiği bu devirde operanın millî terbiyedeki rolü nedir ?. Bütün bu mülâhazaları tahlile başlamadan evvel, operayı bünyesi ve karakteri bakımından mütalea etmek ve daha sonra yukarıdaki sualleri halle çalışmak zaruretindeyiz.

Şimdiye kadar operayı muhtelif şekillerde tarif eden müzik estetleri, esas itibariyle şu neticeye varmışlardır :

" Opera, müzikteki yüksek ihsâs ve tedaî kudretinden istifade etmek

suretiyle, poeziye hâd bir ifade ve teheyyüç imkânı bahşetmek san'atıdır „. Bu tarife göre müziğin, poezinin mütemmimi olduğunu kabul etmek zarurîdir. Hattâ bu tarif; müziğin, bütün metinli yâni güfteli müzik nevilerinde yalnız refakat rolü deruhte ettiği yahut metindeki poetik muhtevayı tamamlamak suretiyle esas rolü deruhte ederek, metni kendine refakat ettirdiği meâlinde iki mühim suale de yol açmaktadır.

Opera hiç şüphesiz muayyen bir program ve plâna bağlı bir san'attır. İşin edebî mevzu cephesini teşkil eden program ve plân meselesi, bu san'atı kulağa olduğu kadar göze de bağlamış ve esere optik bir mahiyet vermiştir. Bundan dolayı opera; senfonik müzik gibi, mâna ve mefhumu kendinde mündemiç ve herhangi bir edebî metin veya mevzudan müstagni olan mutlak müzik karşısında, büsbütün başka bir gaye ve idealden doğmuştur.

Binaenaleyh sahneden tecrit edilerek dinlenen, yâni optik tarafı noksan olan sahne müziği, yalnız kulağı tatmin edemeyeceği gibi, müziğinden uzaklaştırılan bir opera metni de, müziksiz sahne eserleri kadar edebî zevkı tam olarak tatmin edemez. Çünkü opera, bazan R. Wagner gibi bir yaratıcının kafasında, ses ve söz vahdeti halinde doğmuştur ki bu vahdetin herhangi bir şekilde aksamasının, müziği olduğu kadar metni de mütezarrır edeceğine şüphe etmemek lâzımgelir.

Mutlak müzik dediğimiz enstrümantâl san'at, bedîî muhtevasının kıymeti ve dinleyicinin anlama kapasitesi nisbetinde muhayyeleye seziş verir. Esasen bu tip müziğin kıymeti, sonsuz bir mübhemiyet içinde akup gitmesindedir.

Opera musıkisi, mutlak olan senfonik san'ata nazaran, mevzuundaki vuzuh nisbetinde dinleyici ve seyirci için plâstik bir san'attır. Bazan eser, Wagner trajedilerinin ekserisi gibi, bağlı olduğu mevzu dolayısıyle ve metnin edebî veya felsefî mahiyeti bakımından, seyircinin dimağında tam bir hayâl tecessüm ettirmez. Sembolik olan bu nevi eserlerin, ses ve söz unsurlarının birlikte tezahür etmelerine rağmen, tıpkı senfonik müzik gibi problematik kalmaları ve muayyen felsefî doktrinlere bağlanmaları zarurîdir. Nitekim Richard Wagner'in, bilhassa son ibda' devresinde vücuda getirdiği operalar; Schopenhauer pesimizminin mütemmimi ve mezkûr felsefeyi, yalnız sevgi yoluyle optimizme bağlayan bir müzik felsefesi telâkki edilmektedirler.

Bunun aksi de varittir. Hattâ maksat ve gayesi, sırf örf ve âdet yoluyle, cemiyetin bazı görünür marazlarını teşhise yeltenen müzikli sahne eserleri de mevcuttur. On sekizinci asrın başındanberi bu gibi moral eserler çoğalmış ve ilk defa on dokuzuncu asırda R. Wagner'le beraber tamamiyle felsefî ve sembolik bir istikamet teessüs etmiştir.

Enstrümantâl müziğin hakikî bânisi olan Beethoven'e kadar, garp san'at dünyası daha ziyade, çok eski bir mazisi olan metinli ve mevzulu müziğe bağlı idi. Nitekim on sekizinci asır sonlarının en büyük müzik dehâsı olan Beethoven bile, hayatının son senelerini idrâk eden ve san'at hakkındaki görüş ve mülâhazaları tamamiyle kat'iyet kesbetmiş olan ihtiyar şair Goethe'yi bile kanaatından vaz geçirerek, onu yepyeni bir istikamet olduğuna şüphe edilemeyen senfonik müzik san'atına yaklaştıramamıştı. Hattâ Mozart'ı bir opera bestekârı olarak tanıyan Goethe, Mozart'ın ölümünü müzik san'atının ölümü telâkki etmişti.

Operayı mahiyeti itibarıyle temsilî olduğu kadar plâstik bir san'at telâkki etmek te doğrudur. Hattâ büyük bestekâr R. Wagner'in bu san'atı bütün san'atların bir halitası telâkki ederek mücadelesine bilhassa bu yolda devam etmesi; günün birinde sırf Wagner operalarının temsiline inhisar eden Bayreuth festival evinin kurulmasına vesile olmuştur. Bir opera eserinin kuvveden fiile gelmesi için; metin bakımından şaire, müzik bakımından bestekâra, müziğin icrası bakımından icracı musıkişinasa, temsil bakımından muganniye ve sahne san'atkârına, sahnenin tanzimi ve dekor bakımından ressama hattâ heykeltraşa ve mimara ihtiyaç gösterdiğini ve opera stan'atının, her tip san'atkârı tek bir gaye üzerinde birleştirdiğini ehemmiyetle gözönünde tutan Wagner; bütün bu san'atkârları bir maksat uğrunda birleştirebilecek yegâne san'at enstitüsünün, millî opera olduğuna iman etmişti.

Wagner, millî sahnenin inkişafı çaresini yalnız operada görüyor ve Faust'un ikinci kısmının temsil edilememesi keyfiyeti, millî sahnenin çok geri olduğu hakkındaki kanaatını büsbütün takviye ediyordu. Filhakika Wagner, mücadelesine yorulmadan devam etti ve günün birinde bu yüksek ideali, Bayreuth operasının, bizzat hazırlamış olduğu esaslar dahilinde kurulmasıyle tahakkuk etti.

Opera, hadd-i zatinde beşerî tahassüsü en saf ve en tabiî bir şekilde ifade eden şarkının, uzun ve komplike bir tiptir. Esasen devamlı bir teganni formuna bağlı olan Wagner operaları haricindeki bütün opera eserlerinin teganni partilerini, en ufak cüz'lere yâni bir sürü müstakil şarkılara ayırmak mümkindir. Bu takdirde teganni partisiyle alâkası olmayan enstrümantâl müzik, âdeta eski Yunan trajedilerine refakat eden koroların vazifesini görmekte ve eserin şiir muhtevasını himaye etmektedir. Binaenaleyh tabiî hayatımızda şarkı ile konuşmadığımızı ileri sürerek, lüzumundan fazla realist bir zihniyetle operayı anormal bir san'at telâkki eden opera aleyhdarlığı, bugün hemen hemen yok gibidir. Aksi takdirde operayı inkâr etmek, onun en ufak bir cüz'ü olan ve insandaki tabiî ve normal san'at temayülünün saf bir tezahürü olan şarkıyı inkâr etmek demektir. Her tip san'atkârın, mevzuunu kendi zaviyesinden görerek azçok deforme ettmesi gibi, opera da, mevzuu sesele ifade ve hattâ deforme eden müstakil bir san'at tipidir. Tıpkı ressam Gaugin'nin, Van Gogh'un veyahut Sezan'ın vücuda getirdiği herhangi bir tablodaki mevzuun; san'atkârlarının ruhunda pek haklı olarak

deformasyona marûz kalması kadar, bir opera mevzuu da, bestekârının elinde,tabiatiyle günlük konuşmalarımızda olduğu gibi değil de, seslerle deforme edilmek suretiyle ve san'atkârane bir şekilde tezahür eder. Binaenaleyh hiçbir itiraza feda edilemeyen opera; resim, heykel veyahut mimarî kadar müstakil bir san'attır.

Operada, daha evvelce de söylediğimiz gibi, metnin mi yoksa müziğin mi ön plânı işgal ettiği meselesine gelince; bu da münekkitler arasında uzun zamandanberi bir hayli çekişmeyi mucip olmuştur. Nitekim rönesans ile beraber ilk defa Floransa'da başlayan müzikli sahne eserlerinde kompozisyon, armonik bünyesi itibarıyle hakikaten bir refakat unsuru olarak işlenmiş ve daima ikinci plânda kalmıştır. On sekizinci asrın ilk yarısındaki Alman ve İtalyan operalarında ise, müzikteki refakat karakteri biraz daha ileri götürülmüş, ses ile söz ve enstrümantasyon ile teganni arasında azçok müvazene teessüs etmiştir.

On sekizinci asrın son yarısındaki klâsik operada, metin karşısında teganni ile orkestraya daha mühim roller tevdi edilmiş ve ilk defa on dokuzuncu asrın romantik havası içinde tamamiyle antik espiriye rücu' etmek suretiyle, orkstra bir refakat unsuru olarak değil de, mevzuun ruhiyle yakından alâkası olan, tamamiyle müstakil bir enstrümantâl müzik halinde inkişaf etmiştir. Modern opera ise, romantik operanın, metin, teganni ve enstrüman prensibini daha ideal bir şekle sokmuş ve bu üç muhtelif unsur, tam bir vahdet içinde, fakat birbirlerine nazaran müstakil olarak inkişaf etmiştir. Zamanımızın meşhur musikî edipleri arasında opera bestekârı Arnold Schönberg ise, metinli müzikte enstrümantâl kısmın büsbütün lehine hareket etmiş ve müzik ile poezi meselesinde daha ileri giderek " Pierrot lünaire „ adlı eserinin inşat tarzını icracı san'atkârlara izah ederken : " Muhtelif parçaların mizaç ve karakteri, metinden değil de, sırf müziğin ruhundan elde edilen bir mâna ile ifade edilecektir „ demiştir. Binaenaleyh Schönberg, metinli eserlerde müziği ön plâna alan bestekârların birincisidir.

30-40 sene içinde beynelmilel opera literatürü yanında, millî opera mektepleri de teessüs etmiş ve millî ses ile sözü en iyi bir şekilde temsil eden opera san'atına, devletlerin kültür programlarında lâyik olduğu mevki verilmiştir. Binaenaleyh güzel san'atların bütün şûbelerini alâkadar eden bu asîl san'at formuna kültür işleri arasında lâyik olduğu mevkii vermek, millî harsın inkişafı yolunda yapılması zarurî olan hizmetlerin en şereflisini ifa etmek demektir.

T A R İ H

GAZNELİ MAHMUT

GAZNE DEVLETİNİN MENŞEİ ve KARAKTERİ MESELESİNE DAİR

A. Y. YAKUBOVSKİY

— Başı 75 inci sayıda —

Hindistan'a karşı yapılan seferler Gazne Devleti'nin, sarayının ve hükümdarı bulunan Mahmud'un esas " inkişaf „ temelini teşkil ediyordu. Yeni teşekkül etmiş olan devletin, ilk hamlede bariz bir surette göze çarpan haricî parlaklığını, o devir cemiyetinin lâalett'âyin herhangi bir istihsâl kuvvetinden ileri gelme bir neticesi şeklinde tasavvur etmek, pek büyük tarihî hata olurdu. Bu zamanlarda Gazne'ye mühim miktarda servet akmakta idi, lâkin bu servet, açıktan açığa yapılan soygunculuklar neticesinde, maddî kıymeti haiz eşyaların zorakî bir surette bir eyaletten diğer bir eyalete nakline sarfedilmekte idi. Gazneli Mahmud'un seferleri, bazı malûm noktalardan, Timur'unkinden (1370-1405) çok daha dûn olmuştur. Zira Timur, değil yalnız yağma edilen ganâimi, hattâ esir alınan sanatkârları, ressamları, âlimleri ve saireyi bir taraftan diğer bir tarafa nakille, daimî bir mütekâsif faaliyet neticesinde muayyen bir sahada vücuda getirdiği harabe mukabilinde, diğer bir sahada yeni tesisat vücuda getirmekte idi. Halbuki, Mahmud hakkında böyle birşey söylenemez. Büyük ihtimalle bu devir Gazne şehrine mahsus birkaç zarif bina istisna edilirse, yağma edilmiş olan servet hep Gazne Devleti istihsâl kuvvetinin yükselmesinden fazla, istihlâk ihtiyaçlarına sarfedilmiştir. Ve Gazne Devleti'nin müstahsil kuvveti, biraz daha aşağıda göreceğimiz veçhile, şimdi Sâmânîler devrine nisbeten daha fazla vergi ağırlığı altında ezilmekte idi. Mahmud'a dair eser vücuda getiren şark muharrirlerinin âdeta hepsi, Hindistan seferlerine çok büyük ehemmiyet vermektedirler. Halbuki, malûmumuz olduğu veçhile Mahmud, Hindistan'ın içlerine kadar hulûl etmemiştir. Ekseriyetle onun seferleri Pencab ve Keşmir'in şimal mıntakalarını ihate etmekte idi. Lâkin bu seferler istilâya uğrayan eyaletler üzerinde o kadar kuvvetli bir surette müessir olmuşlardır ki, hattâ bunlar dinî muharebelere iştirâk edenlerin irâs ettikleri yağmadan ve harâbîden uzun bir müddet kendilerini toparlayamayorlardı. Velev kısa bir atf-ı nazar maksadıyle bile olsa, Hindistan seferleri [13] üzerinde durmak gayemizden tamamiyle uzak olmakla beraber, bir noktasını meskût geçemeyeceğim. Bu da taksimat tarzı ve idaresi ile, yalnız Gaznevî Devleti'ne münhasır ol-

---

[13] Bunlara dair malûmat *Encyclopédie de l'İslam*'ın 39 uncu Livrai sonunda s. 139 - 141 deki *Mahmud de Ghazna*, bahsine müracaat.

mayıp, bütün feodal şark ülkeleriyle sıkı alâkası olan askerî ganaim tanzimi ve idaresi meselesidir. İşe asıl Gazne şehrine dahil olan ganaim karakterinden başlayacağım. Yukarıda isimleri geçen müellifler bu kabil ganaima dair epeyce malûmat vermektedirler. Yersizlik yüzünden ben burada ancak esas noktaya temas edeceğim. Mahmud'un ve ordusunun dikkat nazarını celbeden eşya, maddî kıymeti haiz olanlardır: altun, gümüş, filler, mücevherat, bahalı kumaşlar, ve nihayet esir alınıp kul edilen insanlar. Mahmud, zaptettiği eyaletleri kendi devleti hudutları içerisine almayı asla arzu etmediğinden, meşhur sultanın (yâni kendisinin) alelâde faaliyetini bitarafane bir surette tasvir eden, şiddetli emirler vermekte idi. İşte hiç de ehemmiyetsiz olmayan Gardizî 'nin bu meseleye dair sözleri :

" Mahmud orduya (Mutra) vilâyetine girmeyi, ve her bir puthanenin
" bulunduğu mahalde (şayanı dikkattir ki " Butkede „ kelimesi kulla-
" nılmıştır) herbir şeyin tahrip edilüp ateşe verilmesini, bütün emvâlin
" ise yağma edilmesini emreylemiştir „ [14].

Muasır ve muahher devir islâm vak'anüvislerinde, Mahmud'un şimalî Hindistan'dan naklettiği ganâimin nevine ve miktarına dair birçok malûmat mevcuttur. Bu ganimetler içerisinde, herdaim, Mahmud'un askerî hizmet bakımından en çok ehemmiyet verdiği, onlarca hattâ yüzlerce fillere tesadüf edilmesidir. Bu hususu tenvir eden malzemenin bolluğu dolayısıyle, ancak göze çarpan birkaç misâli zikir ile iktifa edeceğim. Meselâ, Kanauca şehrini ve ona mülhak eyalet, aşağı yukarı tamamiyle yağma edildikten sonra, Mahmud buradan yirmi milyon dirhem, elli üç bin kul ve üçyüz elli fil nakleylemiştir. Hiç şüphe yoktur ki, bu rakamlar mübalegalıdırlar [15]. Bu hâdise hicrî 409 (1018) tarihinde cereyan etmiştir.

Daha önceleri Mahmud altun ve gümüşten mamûl mühim miktarda putlar elde etmiştir. Ve hattâ en büyük putlardan birisi kırılıp tartıldığı zaman 8300 miskaldan ibaret olduğu anlaşılmıştır [16]. Dikkata şayandır ki, Hindistan'dan elde edilen ganâimin karakteri ve miktarı hakkında verilen malûmatta en çok altun putlara dair kaydedilen rakamlar göze çarpmaktadır. Bu vek'adan üç yüz yıl sonra " *Tarih-i Güzide* „ adlı tarihî eserini yazan Hamdullah Kazvinî, daha kadîm kaynaklara dayanarak Mahmud'un yüze yakın altun ve gümüşten yapılma putu Gazne'ye naklettiğini kaydetmektedir. Bu servetle o, kapularının ma'denî kısmı demirden olmayıp, tamamiyle altundan işleme bir cami yaptırmıştır [17]. Umumiyetle, vekâyinâmelerde gösterilen rakamlar mübalegalı olduklarından, o kadar da itimada şayan değildirler. Maamafih, bu rakamlar ciddî bir tashihe tâbi tutulduktan sonra dahi, itiraf etmek lâzımdır ki, Hindistan seferlerinden elde edilen iğ-

[14] Gardîî, s. 75.
[15] Ayni eser, s. 76.
[16] Ayni eser, s. 76.
[17] Hamdûllah Qazwinî, *The Tarikh - Guzîda*, Gibb, *Memorial Series*, XVI, I, s. 397.

nam ve maddî kıymeti haiz eşya o kadar çok olmuştur ki, bunlarla payitahtı mükemmel bir surette tezyin, parlak bir saray idaresini temin, mükemmel ve nizam görmüş bir ordu ile sadık memurin kadrosu tesis edilebilinirdi. Üstelik bunların hepsi, biraz aşağıda da göreceğimiz veçhile, muvakkat bir zaman için bile olsa, devlet dahilindeki Orta ve Ön Asya'yı çoktanberi derin bir kirizise yuvarlayan, sınıf mücadelelerini durdurabilmiştir.

Umumiyetle, feodalizm devrindeki harplerden elde edilen ganaim, daima anarşik taksimat tarzında olmuştur. Maamafih meseleyi, bu şekilde düşünmek şüphesiz hatalıdır. Çünkü, herhangi bir harp yahut yağma sonunda elde edilen ganaim defterlere kaydedilerek hesaba tâbi tutuluyordu, ve muayyen şerait dahilinde taksim ediliyordu. Hâddi zatında, askerî ücret sıkı bir surette elde edilen ganaim ve onun taksimatına bağlı idi. Buna bir delil olmak üzere Orta Asya'nın araplar tarafından istilâsındaki işbu misâli zikrediyorum: 87 hicrî tarihinde İbn Kuteybe'nin kumandasındaki araplar Peykend'i zaptettiler.

" Burada onlar hesaba gelmeyecek miktarda gümüş ve altun avaniler
" elde ettiler ve bu ganaimin taksimatını Kuteybe, Abdullah - ibn - Va-
" lan - ül - Adavî ile İyas - ibn - Beyhas'a havale etti „ [18].

Ayni yılda icra edilen sefer tarihinden anlaşılıyor ki, Mavera-ün-nehirde elde edilen silâhiarın bir hissesi Merv'e, Horasan valisi bulunan Hecac'a gönderilmeli idi. Lâkin Kuteybe elde edilen mebzûl silâh ganaimine olan şiddetli ihtiyacı dikkat nazarına alarak Hecac'a bir mektup göndererek, silâhların yalnız kendi ordusu içerisinde taksim edilmesini dilemiştir. Hecac buna müsaade etti, ve silâhlar da istenildiği şekilde taksim edildi. İslâm hukuku ganaim taksimatına bolca yer ayırmıştır. VIII inci asrın ikinci kısmının hukukçusu ve meşhur Abû Hanife'nin talebesi bulunan Abû Yusuf Ya'kub, oldukça dikkata şayan *Kitab - al - harac* adlı büyük eserinde şöyle fikirler beyan etmektedir. Tanrı elçisinin taksimata dair vazettiği esasa göre: ganâimin beşte biri Tanrı'ya ve onun elçisine, sonuncunun mukarriplerine fakirlerle kimsesizlere verilir; dörtte beşi ise ordu arasında dağıtılır, şu suretle ki, üç hissesi süvariye (iki hisse atına bir hisse ise kendisine), bir hisse de piyadeye verilir. Böylelikle harplerde elde edilen bilûmum emvâl taksimata tutulmakta idi: Meselâ, ev eşyası, silâh ve yük hayvanları, gibi [20]. Ayni fikre biz, onbirinci asır Arap muharrirlerinden Mawerdî 'nin *Kitab-al Ahkâm-as Sultanîye* adlı eserinin, ganâim taksimatına tahsis edilen hususî bahisinde tesadüf etmekteyiz [21]. Mawerdî 'de oldukça meraklı tafsilât mevcuttur. Onun kanaatine göre, süvarilere rüçhan verilmesi, sırf süvarinin piyadeye nisbeten tefevvuka malik olmasıdır. İşbu hâdisenin içtimaî

[18] Tabarî, Secunda series, II, s. 1188.
[19] Ayni eser, II, s. 1189.
[20] *Abû - Yusuf - Ya'kub*, Harac kitabı, arapça tekst, Litografik Bulak basması, s. 10.
[21] Mawerdî, *Constitutionez politicae*, Bonne, arapça tekst, s. 243.

attributionunu tebarüz ettirdikten sonra deyebiliriz ki, haricen askerî noktadan yapılan bu ganâim taksimatı, tamamiyle feodal ordunun içtimaî bünyesine tevafuk etmekte idi. Çünkü ekseriyetle süvarinin ya bizzat kendisi, ya da maiyetinde bulunanlardan biri feodal olmuştur.

V

İslâm feodal hukukuna ait olmak üzere herhangi bir eserde bulabileceğimiz yukarıdaki formüller, teferruata temas etmeyerek daha fazla umumî mahiyettedirler. Bu yüzden, hakikî ganaim taksimat tarzı hakkında kat'î bir fikir yürütmek imkânı yoktur. Maatteessüf X-XI inci asır İslâm feodal şarkındaki ganaim taksimatını tasvir eden hiçbir eserle aşinâ olamadım. Yalnız, İ. A. Orbeli 'nin lûtfü sayesinde Hıristiyan feodal şarkın Ermenistan'ı için dikkate şayan olan harp ganaimi taksimat tarzı ve karakterine vâkıf olabildim. Mihtar Goş 'un XII nci eserde vücuda getirdiği " Ceza Kanunnâmesi „ nde bu taksimatı teferruatiyle tesbit eden bazı parçalar vardır. Bunları ben, İ. A. Orbeli 'nin yaptığı tercümeden iktibâs ederek aynen buraya dercini lüzumlu gördüm :

" Lâkin, üsera ve ganaim taksimatından da bahsetmelidir. Eğer
" padişaha, ordusu, sancakları ve borularıyle düşman ülkesine ganaim
" elde etmek için gitmek icabederse ve geriye ganimetle dönerse, bu
" ganaim içerisinde bulunan altunlar kâmilen padişahın olsun. Fakat
" padişah bu altunları kâmilen aldığına yemin etmemelidir. Ayni za-
" manda çığırtganlar vasıtasıyle: bilâhare herhangi bir şahısta altun
" zuhur edecek olursa, bu altunların yedi mislinin bu şahıs tarafından
" tazmin edileceğini ilân etmelidir. Esirlerin ve ganimetlerin de yarısı
" padişahın, onda bir hissesi ise kilisenin olsun. Yarım hisse ordunun
" olsun. Her bir prens ayni usûlde ganimetleri taksim etmelidir. Bun-
" lardan herbirisi, ilk evvel kiliselere ait olan onda bir hisseyi tefrik
" etmelidirler. Şayet padişah ordusu başında bulunmadığı zamanda,
" prensler kendi sancakları ve boruları ile harbe girişirlerse, elde edile-
" cek olan altun ganaiminin onda bir hissesi padişahındır. Esirlerle di-
" ğer ganaimin onda bir hissesi yine padişahın; elli hissesi de kilisele-
" rindir. Bu taksimat tarzı kanuna uygundur [22]. Eyalet ve müstah-
" kem mevkilerde bulunan bilûmum borular ve sancaklar, burasını ele
" geçiren prense aittir. Lâkin hırsızları padişahla prenslere vermek
" doğru değildir. Onlara lâyık olanlar casuslardır. Şayet hukuk ve selâ-
" hiyetlerini tecavüz edip bunları gönderirlerse, üseranın ve davarın
" yarısı emir verenlerin, üçte ikisi ise kendi mesuliyetlerini üzerine

[22] *Hesap Kitabı*, bahis 31, s. 30.

" alıp ölüme gidenlerin olsun [*]. Biz bunu örfe uygun olduğu için
" buraya kaydediyoruz; zira kanunlarda (bu kabil hükümler) mevcut
" değildir. Bahusus ki muharebede ölen askerlerden padişah mesûl ol-
" duğu halde, kendi arzusıyle harbe iştirâk edip ölenlerden asla mesûl
" değildir. Ve padişah tarafından harbe gönderilenler esir düşünce,
" fidye verip onu kurtarmalıdır. Kendi arzusıyle harbe iştirâk edip esir
" düşenler ise, kendi kendilerini kurtarmalıdırlar. Harpta yakalanan
" düşmanın elbisesi, silâhları ve atı onu yakalayanındır, zırhı ise padi-
" şaha aittir. Ganimetin içerisinde bulunan gümüş ve inci prenslerin-
" dir; bakır, demir ve saire ordunundur. Altun, kıymetli taşlar ve ipek
" kumaşlar kanun mucibince kâmilen padişahındır. Kıymetli yün ve
" keten kumaşlar prenslere, âdi yün ve keten kumaşlar ise orduya ve-
" rilmelidir „ [23].

Bu iktibasın nekadar kıymetli olduğunu burada tekrara lüzum yoktur. Başlıbaşına müstakil bir araştırma mevzuudur. Burada, mevzuum dolayısıyle benim için ehemmiyetli olan nokta, feodal ordunun muhtelif tabakaları arasındaki ganaim taksimatını tasvir eden son kısımdır. Burada ayrıca XII-nci asırdaki intizam ve nizamın esas itibarıyle, XI. inci asırda da hâkim olduğunu isbata lüzum yoktur [24]. Ayni yolla, büyük bir hataya düşmek tehlikesinden korkmadan, birçok esasları ve nizamları, İslâm kanunlarının müessis bulundukları sahaya da ircâ edebiliriz. Nitekim şimalî Hindistan seferleri esnasında Gazneli Mahmud 'un ordusu tarafından elde edilen muazzam ganaim, askerler tarafından asla anarşik bir tarzda yağma edilmemiştir. O, ordusunu sıkı bir inzibat altında tutmayı biliyordu. Maamafih, gazilerin ve hattâ gulâmların bile muntazam bir surette aldıkları maaş için sırf harbe iştirâk ettiklerine inanılmaz. Ve şüphe yoktur ki Mahmud 'a teslim edilmeyen ganaimin bir kısmı ordu efradı arasında taksim edilmekte idi. Ancak bu şahsî menfaat gazileri ve gulâmları dinsizlere karşı yapılan gazavata sevkediyordu. Hind seferlerinden elde edilen ganaimi tavsif eden yukarıdaki vesikalarda sık sık "köleler„ *(bande, burde)* de zikredilmektedir [25]. Hattâ bazan 53.000 gibi hayalî bir köle rakamı gösterilmektedir. Bunun haricinde, mühim miktarda ihraç edilen kölemenlere dair verilen malûmat haricinde, ayrıca bu kabil yağma temin eden seferlerden sonra çarşıda köle kıymetinin düştüğüne dair de karakteristik kayıtlara tesadüf edilmektedir. Hamdullah Kazvinî, Gardizî 'nin (1018) 409 Hicrî tarihinde Ka-

[*] Orbeli 'in rusca tercümesi maatteessüf pek muğlak ve anlaşılmaz bir mahiyettedir. Ben tercümenin sadakatine riayet ederek, cümleyi yazdığım şekilde anladım (*A. C.*).

[23] Mihtar Goş, *Kanunnâme*, kısım, II, s. 311 - 314.

[24] I. A. Orbeli 'ye göre " *Kanunnâme* „ tedvininden çok evveline ait ganâim taksimatı usûlünü ihtiva etmektedir.

[25] *Burde* - Büyük ihtimâlle üserâ sınıfına mensup kullar için hususî bir ıstılâhtır.

nauç eyaletinden elde edilen ganaime dair verdiği malûmata, kölemen fiatının 10 dirheme kadar düştüğünü ilâve etmekle bir nevî, onun eserini tamamlamış gibi oluyor [26]. *Encyclopédie de l'İslâm*'da Mahmud Gaznevî hakkında malûmat veren T. W. Haig, 1019 seferinden sonra [27] köle fiatının Gazne çarşısında 2 ile 3 dirhem arasında temevvüç ettiğini kaydetmektedir [28]. Pek muhtemeldir ki, hikâye kabilinden olan bu kaynaklarda rakamlar, herdaim olduğu gibi birkaç defa artırılmıştır. Maamafih, Hindistan seferlerinden sonra Gazne Devleti'nin, sultanın ve şahsî emlâk sahiplerinin envai çeşit ağır işlerde bir sürü kölemenleri çalıştırdıklarına şüphe yoktur. Biraz daha yukarıda Sâmânîler devrinde kölemenliğin hiç te ehemmiyetsiz olmadığını ve bunların oynadıkları rollerin hatırı sayılır olduğunu kaydetmiştim. Gaznevîler'in, bilhassa Mahmud'un enâz lâğvini düşündükleri mesele, kölemenlikti. Evvelce de birkaç defa dikkat nazarını diğer bir meseleye celbetmiştim. Bu da Mahmud'un mevcut nizam ve intizamı değiştirmeğe mütemayil olmamasıdır. Bilâkis onun siyasetinin esas gayesi bunları daha sıkıca devlete bağlamak idi ki, bu da Hindistan'a karşı seferler tertibi ve icrasıyle kabil idi. Halbuki cemiyetin yüksek tabakası (bilhassa memurin ve ordu) nı doyuran muazzam ganaim serveti, ziraatla meşgul bulunan amelenin vaziyetini asla düzeltmemişti. Gazavata bizzat iştirâk eden gaziler hariç, geniş halk tabakası bu ganaimden hiçbir istifade elde etmemiştir. Bundan maada V. V. Bartold'un izah ettiği veçhile, Hindistan seferleri, köylü tabakası için büyük bir ağırlık teşkil etmekte idi. İşte Bartold'un bu hususiaki mütaleası :

" Seferler tertibi için daima Mahmud'un paraya ihtiyacı var-
" dı. Hattâ seferlerinin birinden evvel iki gün zarfında lâzım olan pa-
" raların toplatılmasını emretti ve onun bu emri aynen ifa edildi. Hal-
" buki saray müverrihlerinden Utbî'nin verdiği malûmata bakılırsa,
" "ahali tabakası tıpkı koyun gibi soyulmuştur „. Bu hakikî vak'alar,
" ayni tarihçilerin kaydettikleri veçhile, arazilerin mühim bir kısmını
" perişan bir hale getiren, bazı yerlerdeki sun'î ıska ve ırvayı harap ha-
" le getiren, bazan ise bu vesaiti tamamiyle harabeden, yıkıcı vergiler-
" den yalnız Vezir Ebül Abbas Fazlı ibn Ahmed İsfa-
" hanî'in mesûl tutulmayacağını göstermektedir „ [29].

V. V. Bartold, Gaznevî Devleti'nin bilhassa hükümdarı bulunan Mahmud'un tahliline etraflı ve derin bir tetkik nazarıyle yaklaşmıştır. O, Gaznevî Devleti'nin sosyal hayatı için karakteristik olan tezatları pek sanatkârane bir şekilde tesbite muvaffak olmuştur. Bir taraftan Gazne şehrinin san'atkârane yapılmış binalarının zarafeti ve hâkim-i mutlak hükümdarlarını terennüm eden meşhur şairleri içerisine alan sarayın şâşâası göze çarparken, diğer taraftan da harplar dolayısıyle aç ve çıplak bir hale gelen geniş ahali tabakası görünmekte idi. 1010 - 1011 yıllarında,

" Soğukların erken başlaması yüzünden ekin mahsûl vermemişti.
" Ahali fevkalâde bir ihtiyaç ve zaruret içerisinde idi. Halbuki Nişa-
" pur'da erzak kâfi derecede mevcut bulunmakta idi. Utbî'nin riva-
" yetine göre bir zamanlar çarşıda 400 " min „ e yakın erzak satılmadan
" metrûk bırakılmıştır. İşbu hakikatı kaydeden müverrih, erzakın bol-
" luğuna rağmen her istediği adamı idama mahkûm eden, mutlak İmpa-
" ratorunun yüzüne gülmekle iktifa etmektedir. Rivayetlere göre, yal-
" nız Nişapur şehriyle mülhakatında yüzbin kişi ölmüştür.. Köpekler
" ve kediler kâmilen imhâ edilmişlerdir. İnsanların birbirlerini de ye-
" dikleri vâkidir. Bu işte suçlu olanlar şiddetli cezalara çarptırılmışsa,
" bu da hiçbir netice vermemiştir. Sultan ise yalnız, pek fakirlere para
" dağıtılmasını vâlilerine emretmekle iktifa eylemiştir „ [30].

Mahmud, bilûmum devlet işleri hakkında sarih fikre malik ve her bir meselede kendi iradesini kullanarak devlet işlerinin bilûmum safahatına müdahale eden hükümdarlar kategorisine dahildir. Zahmetkeş ahali tabakasının zaruret içerisinde bulunuşu, Mahmud'u az alâkadar ettiği gibi, ülkesinin istihsâl bakımından yükselişi de onu ilgilendirmeyordu. Onun en büyük gailesi kaynağını " haraç „ la harplerin teşkil ettiği hazinesinin vaziyeti idi. Bunu temin edebilmesi için elinde tok, nizam görmüş ve kendisine sadık ordusu vardı. İkinci gailesini ise, ahali kütlesinin sükûtî vaziyetile köylü tabakasının ve şehir esnafının isyan etmeyeceklerini zâmin eide ettiği teminat teşkil etmekte idi. O bu vaziyeti değil yalnız sağlam ve şiddetli idaresiyle, hattâ ardı sırası kesilmeyen Hind seferlerine gazileri de ithâl etmekle düzelteceğine ve idare edeceğine kani idi. Muasır yahut zamanca Mahmud'a yakın bulunan Şark muharrirleri, Gaznevî Devleti hükümdarının ahaliye karşı nefretten başka bir duygusu olmadığını defatla kaydetmektedirler. Mahmud, zahmetkeş ahali tabakasının " haraç „ vermekten, yâni, V. V. Bartold'un dediği gibi, " tediye kaynağı olmaktan başka „ diğer herhangi bir iddiada bulunabileceğini asla fikrine sığdırmayordu. Mahmud'un bu telâkki tarzını kaydeden V. V. Bartold ayni zamanda fevkalâde dikkata şayan bir kaydı da Beyhâkî'den nakletmektedir. Bu kaynağa göre, vaktiyle Belh şehri ahalisi Maverâ-ün-nehir Türk ahalisine karşı mukavemet gösterdiğinden, sultan tarafından takbih edilmiştir. Beyhâkî'den alınmış olan bu parça dikkati câlip olduğundan " *Turkestan* „ dan naklen aynen buraya dercediyorum :

" Tab'anın harp idaresiyle ne alâkası vardır. Tabiîdir ki sizin şeh-
" riniz tahrip edilmiş ve onlar şu kadar varidat temin eden (ve bize ait

[26] Gardizî, s. 75.
[27] Bu sefer, 1018 yılı seferinin devamıdır.
[28] *Livraison*, 93, s. 140.
[29] V. V. Bartold, *Turkestan*, II, s. 303.
[30] Ayni eser, s. 303.

" olan) emlâki yakmışlardır. Gördüğünüz ziyanları size tazmin ettir-
" mem icap ederdi. Lâkin biz sizleri afvettik. Yalnız dikkat ediniz ki
" ileride bu vaziyet bir daha tekerrür etmesin. Eğer, hal-i hazırda her-
" hangi bir padişah daha kuvvetli olup, sizden vergi talep ederek bizi
" müdafaa ediyorsa, ona vergi vererek kendinizi kurtarmalısınız „ [31].

Mahmud'un eski dihkanlığa karşı olan münasebeti tamamiyle ayrı bir mesele mahiyetindedir. Bu dihkanlığı halis İranî olarak tasniften çekiniyorum. Çünkü, Arab fütühatından sonra büyük bir ihtimalle bir sürü sebepler dolayısıyle kendi ana lisanlarını kaybetmiş birçok Arab kütlesi de bu dihkanlar arasına dahil olmuştur. Bunların arasındaki münasebet dostane olmaktan uzak idi. Kroniklerin verdikleri malûmata bakılırsa, eski dihkan aristokrasisi, Gazneli Mahmud'u tahttan tamamiyle ıskat ettirmek imkânı olmasa da, hiç olmazsa iktidarını sarsmak için bilûmum müsait vasıtalara müracaattan çekinmemekte idi. Mahmud'un Hind seferlerine iştirâkinden bilistifade, Ceyhun'un cenubundaki araziyle şehirleri başta bazan Belh, bazan da Nişapur olmak üzere, zapta gelen İlek Hanlılar ordusuna dihkanlar da iltihak etmişler ve ellerindeki mevcut bilûmum vasıta ve imkânlarla onlara yardımda bulunmuşlardır. Bu kabil vak'aya birkaç defa Utbî'de de tesadüf etmekteyiz. Meselâ: 1006 yılında Karahanî kumandanlarından Sübaşı Tegin, Horasan'ın payitahtı olan Nişapur'u zaptederken, mahallî dihkan aristokrasisi de açıktan açığa Türkler'in tarafını iltizam etmiştir [32]. Şayan-ı dikkattir ki, İlek Hanlar'ın Gaznevî eyâletlerine karşı tertip ettikleri seferlere Maverâ-ün-nehir dihkanları da iştirâk etmişlerdir [33]. V. V. Bartold, bu hâdiseyi, Mahmud'un dihkanlarla olan münasebetine kâfi derecde ehemmiyet vermeden " *Turkestan* „ında kaydetmiştir [34]. Halbuki Gazneli Mahmud, dihkan aristokrasisi ile arasındaki zıddiyeti Sâmânî Devleti'nden tevarüs etmekle kalmadı, bilâkis bu zıddiyeti derinleştirmeğe de çalıştı. Bu yüzden o, dihkan aristokrasisini kumandan mevkilerine tayinden çekiniyordu. İsteksiz olarak onlara devlet memuriyetleri veriyordu ve her fırsattan istifade ederek " tâclı „ feodal İmparator makamına, kendisine sadık Türk muhafız kıtasının yüksek tabakasına mensup birisini getirmeğe çalışıyordu. Buna en karakteristik misâl olarak, Harzemşah tarafından, katledilen Ebül Abbas Ma'mûn İbn M'amûn yerine, Başhacip Altuntaş'ın tayini keyfiyetidir [35].

Dihkan aristokrasisinin Sultan Mahmud'dan memnun olmamakta hakkı vardır. Çünkü bu dihkan aristokrasisi Hindistan seferlerine iştirâk etmemiş ve bundan dolayı da zengin ganaim taksimatından hissedar olamamıştır. Ayni zamanda mühim devletî ve idarî mevkileri işgal edemediklerinden

[31] V. V. Bartold, *Turkestan*, II, s. 307; Bu parça Beyhakî'den alınmıştır. " *Bibliotheca İndica* ", s. 688.
[32] Utbî, İlim Akademisi Şarkıyat Enstitüsü yazması, c. 342, v. 97 b.
[33] Ayni eser, v. 99.
[34] Cilt, II, s. 286 - 287.
[35] Gardizî, farisî tekst, s. 74.

bu mevkiler vasıtasıyle elde edilen varidattan da mahrum kalmışlardır. Şu suretle, bu aristokrasinin elinde ancak zürra - köylü eksplotasyonundan hasıl olunabilecek varidat kalmıştır. Burada evvelce de bahsedildiği veçhile, dihkanların kendi arazilerini ufak ufak arazilere tefrik edip, notürel, kira mukabilinde kiraya verdikleri zürra - köylü tabakası kastedilmektedir. Fakat Gazneli Mahmud'un saltanatı devrinde, bu nevi dihkan varidatı o kadar da iyi bir vaziyette olmamıştır. Çünkü, Mahmud'un devrinde ziraatla meşgûl bulunan köylü, herhangi bir devirde olduğundan daha fazla ağır haraç mükellefiyeti altında ezilmekte idi. Bu hükümdarın devrinde zürra - köylünün uğradığı fecî akıbet o kadar büyük olmuştur ki, birçok dihkan arazisi ekilmeden boş bırakılmıştır. Zaten dihkan her istediği zaman ekinci bulamazdı. Bunların birçoğu gaziler sınıfına yazılarak Hindistan seferlerine gidiyordu. Yegâne müracaat edilecek kuvveti kölemenler teşkil etmekte idi. Bahusus ki, bu zamanlarda elde edilen ganaim içerisinde bunlar pek mebzûl bulunmakta idiler. Maatteessüf hikâye kabilinden olan kaynaklarda bu meselenin halline yarayacak hiçbir malûmata tesadüf edilmeyor.

Devletin, hâkimiyet süren sınıf zümresi içerisinde kendisine esaslı bir mesnet bulamadığı bir zamanda, güvenebildiği türemelerden mürekkep yeni feodal zümresiyle ona merbut ordu, ergeç zuhuru beklenen ve biraz aşağıda göreceğimiz veçhile teahhur etmeyen felâketten başka hiçbir şeye yaramayacaktır. Bir taraftan memurin ve günden güne içerisinden bir sürü yeni feodaller türeyen muhafız kıt'ası ile askerî seferler, diğer taraftan ise, yegâne ve esas vergi tediyesiyle mükellef bulunan ahali tabakası, XI inci asır rub'unun, sahib-i iktidar sultanın, despotik idaresinin yegâne temelini teşkil etmekte idi. Pek tabiîdir ki, böyle bir idare sistemi dahilinde, nizam ve intizam ancak keyfî ve zorakî kuvvet sarfiyle temin edilebilinirdi ve bu yüzden hiç kimse kendi emniyetine itimat edemezdi. Hattâ bu şerait dahilinde devlete verilen jurnaller, en yüksek mansıplarda bulunanları, sür'atle beklenilmeyen tenezzüle dahi sürükleyebilirdi. Mahmud'un devrinde casusluk dahi büyük bir inkişafa mazhar olmuştur. Beyhâkî'ye istinat den V. V. Bartold'a göre : " Mahmud, hattâ kendi oğlunu bile casuslar nezareti altında bulundurmakta idi „ [36]. Mahmud'un Karahanlılar'a ve Selçukî sultanlarına karşı faikiyeti tahsilli oluşundadır. O, galiba Arab diline vâkıf ve dinî meselelerde zekâ sahibi idi. Şayan-ı dikkattir ki, onun devrinde merkezî idare büroları, hattâ eski hilâfet idaresi sistemine dönmeğe ve farsî lisan yerine arapçanın kullanılmasına bile teşebbüs etmişlerdir. Bu hareket eski İran aristokrasisine karşı bir nevi demonstarsyon mahiyetinde idi. Mahmud koyu bir Müslüman olmakla beraber kendi devrinin muhtelif dinî cereyanlarına karşı hiçbir vaziyet almamıştır. O hattâ *kerramî*'ler

[36] V. V. Bartold, *Turkestan*, II, s. 308.

tarikatini himaye etmekte idi. Bu tarikat Seistan'la Horasan'da ve Orta Asya'nın bazı mıntakalarında intişar sahası bulmuştur. Ahkâmı itibarıyle geniş ahali tabakasının fikrine pek uygundur. Kur'an'ın harfiyen tatbikini iltizam ederek bir dereceye kadar *antropomorfik* idi. Bu tarikatın merkezi Kerramî'lerin reisi ve meşhur propagandacısı bulunan Abu Ykup İshak İbn Mamşâd'ın [37] yerleştiği Nişapur şehrinde idi.

Bu tarikat galiba Sultan Mahmud'un ordusunda oldukça mühim mevki işgal eden gaziler arasında geniş neşir sahası bulmuştur. Bu ordu sayesinde Mahmud, hattâ bir zamanlar ideolojik cephesinde diktatörlük vazifesini gören Kerramîler reisi Abu Bekr Muhammed İbn İshak'la dost olmuştur. Nişapur reisliğini eline alan Abu Bekr, dinsizlere karşı gösterdiği tazyik ve onların emlâklarını istirdat etmekle, umum ahalinin nefretini kazanmıştır.

Maamafih, Mahmud, onun samimî taraftarı olarak kalmadı ve biraz sonra ondan tamamiyle uzaklaştı. Çünkü her yıl Hindistan'a karşı [38] gazavat ilânını resmen üzerine alan Mahmud, ortodoksal Müslüman pozisyonunda bulunmak mecburiyetinde idi. Bu onun için pek kolay idi. Zira dinsizler grubu Mahmud'a karşı düşman vaziyetinde bulunan diğer içtimaî zümrelerle şu veya bu vesile ile herhangi bir münasebette bulunmakta idi. Bu keyfiyet bilhassa eski İran dihkanlarıyle sıkı bir rabıtada bulunan Şiî'lerle İsmailî'ler için varittir. Gazneli Mahmud'un bu noktadan siyasetini vâzıh bir surette karakterize eden bir misâli buraya kaydedeceğim. Gardizî'ye göre, 403 Hicrî, Hamdullah Kazvinî'ye göre ise bu tarihten daha sonra Mısır'dan Fatimî'ler hükümdarı Hâkim'den Mahmud nezdine bir sefir gelmiştir. Sefirin tayin edilen merkeze varmadan evvel, bir müddet İran'da kalıp Gaznevî Devleti memurlarınca batınî mezhebi [39] lehinde telâkki edilen fikirleri fâal bir surette propaganda ettiği anlaşılmıştır. Mahmud sefirin bu hareketini kendisi için tehlikeli telâkki eylemiştir. Zira onun güttüğü en büyük gaye, yalnız kendi şahsî siyaseti menfaatı olmayıp Fatimîler siyaseti için de elzem olan dihkanların sempatisini kazanmaktı. Müverrihlerin ikisi de (Gardizî ve Hamdullah Kazvinî) Mahmud'un bu sefiri idam ettirdiğini memnuniyetle kaydetmektedir. Şiîler'le İsmailîler'e karşı duyduğu nefretten daha fazlasını Mahmud Zındıklar'la Kerramîler'e karşı beslemekte idi. Çünkü o, bunların istedikleri zaman avam tabakasını Gaznevî Devleti idaresine karşı kaldırabilecek ka-

[37] V. V. Bartold, *Türkestanın medenî hayatı tarihi*, s. 61.

[38] Utbî, Akademi'nin *Şarkıyat Enstitüsü* yazmaları, c. 342, v. 60 da : *" Her yıl Hindistan'a karşı gazavat yapmayı üzerine almıştı „* denilmektedir.

[39] Gardizî, s. 71 ve Hamdullah Kazvinî, *The Ta'rikh-i Guzida*, s. 398.

biliyette oldukları kanaatinde idi [40]. Moltan'da Kerramîler'le karşılaştığı zaman, Mahmud onlara çok sert muamele etmeğe çalıştı [41]. Hiç şüphe yoktur ki Mahmud devrinin en iyi diplomatlarından biri idi. V. V. Bartold *" Turkestan „* adlı eserinde bu hususu tenvir eden iki fevkalâde dikkata şayan vak'ayı zikretmiştir. Bunlardan biri - Mahmud'un Harezmşahlardan Ebül Abbas İbn Ma'mûn'la [42] olan diplomatik muhaberesi diğeri ise, Mahmud'un Samarkand civarında Maverâ-ün-nehir'de Kadır Han'la vâki olan mülâkatır.

V. V. Bartold büyük eserinin en iyi sahifelerini işbu iki vak'aya tahsis eylemiştir. Bana ise düşen vazife yalnız gerek birinci (yâni, Harezmşah'la olan muhaberesinde) gerekse ikinci (yâni, Kadır Han'la olan mülâkatında) Mahmud'un kendi askerî kuvvetini ve iktidarını kolayca demonstre ve ayni zamanda başkası üzerinde (bilhassa Kadır Han üzerinde) icra-yı nüfuz ve hattâ kendi ülkesinin medenî faikiyetini tebarüz ettirebilecek kabiliyette olduğunu kaydetmektedir.

Umumiyetle Mahmud'un payitahtında göze çarpan zarif binalarla sarayın azameti ve şâşâ'ası hep ona atfedilmektedir. Bu iddia hakikata pek yakındır. Çünkü Hindistan seferlerinden yağma edilen muazzam ganaimden aşağı yukarı hiçbir şey, mahallî istihsalât vasıtalarının artırılmasına sarfedilmemiştir. Gazne şehri istisna edilirse, diğer şehirlerin hiç birisinde el san'atı ticaretinin inkişaf ettiği müşahede edilmemiştir. Bütün servet hep saray inşasıyle onun parlak idaresine harcanmıştır. Mahmud hükûmet otoritesini inşaat vasıtasıyle olduğu gibi edebiyat sanatını inkişaf ettirmekle de takviye etmesini pekâlâ biliyordu. Hakikaten, Gazne şehri, göze çarpan muazzam cami ve medreselerle beraber mütemadiyen yeni binalar inşaatıyle süslenmekte idi. Büyük cami hakkında malûmat 1018-1019 vukuatı tasviri dolayısiyle evvelce verilmiştir. Bu caminin yanında daha doğrusu bitişiğinde, tasvirine saray tarihçilerinden Utbî'nin birkaç dikkata değer satır tahsis ettiği medrese kurulmuştur. V. V. Bartold, *Türkestan*'ın *Kultür Hayatı Tarihi*„ adlı eserinde " medrese „ ıstılahından bahsederken Utbî'nin kaydettiği satırları aynen nakletmiştir. Onları burada tekrar ediyorum.

" Mescide muazzam bir medrese binası raptedilmişti. Bu medrese-
" nin içi yerden tavana kadar hep kadîm ve yeni ülemaya ait eski imam-
" ların (yâni, meşhur âlimin) eserleriyle dolu idi. Bu eserler, gani-

[40] Nizam-al-Mulk, farisî metin, s. 59. Bundan maada Schefer-in fransızca tercümesinde, s. 91 deki notta şöyle denilmektedir : *" Le Sultan Mahmud fit mettre en croil un grand nombre de partisans de Madjd Eddauléh qui professaient des Bathiniens „.*

[41] Gardizî, s. 70; Hamdullah Kazvinî, Ayni eser, s. 397.

[42] Tom, II, s. 289 - 290. Ayni eser, s. 297 - 300.

" met olarak Irak'tan ve bilûmum ülkelerin muhtelif mahallerindeki " saraylardan istirdat edilmiştir „.

" Sıra ile hukukşinaslar ve payitaht âlimleri ders vermek ve dinî " ilimler üzerinde tetkikatta bulunmak için medreseye geliyorlardı. " Maddî ihtiyaç içerisinde bulunanlara oldukça geniş bir şekilde yar- " dım edilmekte idi. Bunlara hazır erzak vermekle hayatları temin edil- " miş oluyordu „ [43].

Mahmud devrin en büyük âlim ve şairlerini kendi sarayında toplamağa büyük ehemmiyet vermekte idi [44]. Burada herkesten evvel feodal şarkın ve ayni zamanda XI inci asrın en büyük ilmî eseri olan " *Hindistan* „ müellifi El-Birûnî'yi zikredebiliriz [45]. Tarihçiler içerisinden ise ayrılması lâzımgelen Utbî'dir. Çünkü, hiçbir maddî mükâfat mukabilinde olmayarak tesbit edilen büyük hükümdarın hatırası bu muharririn kalemine medyundur. Şairlerden, saray nezdinde ençok rol oynayanı Unsurî olmuştur. Bunun malik olduğu zekâ ve kabiliyet Mahmud'un şöhretlenmesinde müessir olmuştur. Nihayet, Mahmud'un nezdine ihtiyar Firdevsî de gelmiştir. Lâkin onun eseri dihkan aristokrasisi muhibbi olmayanlar için o kadar da câzip olmamıştır. Mahmud 998 den 1030 tarihine kadar hâkimiyet sürmüştür. O bu müddet zarfında muazzam ve görünüşte kuvvetli bir devlet kurmağa muvaffak oldu. Despotik idare hâkimlerine hâs derebeylik vasfına rağmen, Mahmud'un zekâsı, enerjisi ve müspet bir adam oluşu asla inkâr edilemez. Tarihî vaziyeti kavrayamamakla da itham edilemez. O onuncu asır sonu Sâmânîler'e nisbeten daha zeki ve daha fazla durbin idi. Zira o, dahildeki birbirine mütezat menfaatlar telifinin ancak kat'î kararlarla temin edilebileceğini âlâ biliyordu, ve bu gayeye varabilmek için Hindistan'a karşı gazavat teşkilâtını vücuda getirmişti. Lâkin dahildeki menfaatlar zıddiyetini durdurmak tamamiyle onu kökünden kaldırmak demek değildir. Ve bu vaziyet, onun çok emekler sarfettiği işin imhâsı sebebini teşkil ediyordu. Biraz yukarıda da gördüğümüz veçhile, menfaatlar zıddiyeti sistemi aynen Mahmud'un devrinde de devam etmiştir.

Bütün şairlerin methiyelerine rağmen ne köylü tabakası ne de dihkan aristokrasisi Mahmud'a taraftar idi. Ergeç felâketin zuhuru mukarrer idi. Zira mevcut olan tezadlar biran evvel patlak verecekti. Malûm olduğu üzere, Sâmânî'ler, ahalinin alâkasızlığı yüzünden ve dihkan aristokrasisinin nisbî yardımı sayesinde, başta İlek Hanlar olmak üzere, Türkler tarafından iskat edilmiştir. Mahmud bu kuvveti Ceyhun nehri civarında durdurmağa muvaffak oldu. Lâkin oğlu Mâs'ud, Selçukîler başta olmak üzere

[33] S. 53 - 54.

[44] Gardizî, şairlerin nereden ve ne suretle Mahmud, sarayında toplandığını nakletmektedir., s. 8ρ.

[45] El-Birunî, aslı itibarıyle Harezmli olup Harezmşahlardan Ma'mûn ibn Ma'mûn'un ölümü üzerine (1017 de) Gazne'ye naklimekân eylemiştir.

Türkmenler'i durdurmağa muvaffak olamadı. Nihayet felâket hiç te beklenilmeyen bir sahada -Harasan'da- baş gösterdi. Hattâ ilk nazarda 1040 Dandankan Muharebsi'nde, nisbeten küçük sayılan Selçukî Türkmenleri'nin, Mahmud'un ölümünden on sene sonra, bukadar azametli bir idareyi tarihî sahneden kaldırdığını anlamak ve tasavvur etmek müşkilcedir.

Ruscadan çeviren : A. CAFEROĞLU

OZAN GİBİ

Sel irmağa koşadurur
Akar çağlayı çağlayı
Gönül dağlar aşadurur
Kara bağlayı bağlayı

*Ak başınız gökde m-ola**
Dağlar yüceli yüceli
Sılama az kaldı m-ola
Yensem eceli eceli

Bir gül içîn ahlar ider
Bülbül yoluna yoluna
Bir canımı bin eyleyem
Verem yoluna yoluna

Kalem olam hasretini
Yazam inceli inceli
Köle olam fermanına
Gündüz geceli geceli..

ŞÜKRÜ KURGAN

[*] " Gökde mi ola „ demektir.

R U H İ Y A T

HEYECANLARIMIZ ve İÇTİMAÎ İFADELERİ*

Prof. HALBWACHS

İçtimaiyatçılar ekseriya, lisan, terbiye, tedris vasıtasiyle zihnî hayatımızın tâ başlangıcından itibaren bir düziye içine dalmış bulunduğumuz içtimaî muhitlerin tesiri altında bulunduğunu göstermişlerdir. Fakat zihnî hayat için mevzu-ıbahis olan bu tesir acaba teessürî hayat için, hassasiyet için varidat değil midir ? Teessürî hayatın bütün bu gibi hâdiseleri tabiatımızın ve bedenimizin eserleridir. Esasen onları başkalarından gizleyebiliriz. O kadar ki ekseriya kendimiz bile bu hâdiselerin içimizde doğduklarını ve bize kısmen yabancı kaldıklarını fark bile etmeyiz.

Bununla beraber teessürî hayatın bilhassa heyecanlar kısmı üzerinde dikkatimizi tesbit ettiğimiz takdirde, bu heyecanların hareketler, jestler, sözler ve nidalarla ifade edildikleri nazar-ı dikkatimize çarpar. Bütün bu ifade tarzları haricîdir, görünebilir şeyler olup etrafımızda bulunan insanların gözleri önünde bulunmaktadır. O halde zümre bu ifade ile doğrudan doğruya temas halindedir.

Diğer taraftan bu jestler, hareketler, söz ve nidalardan ibaret olan bu maddî ifadeler asıl heyecanın kendisine sıkı sıkıya bağlıdırlar. James ve Lange 'nin heyecanlar hakkındaki fizyolojik nazariyesine göre " kaçıyorum, çünkü korkuyorum „ demeyip " korkuyorum, çünkü kaçıyorum „ demelidir. Bu, paradoksal bir tefsirdir. Çünkü bir tehlike, bir tehdit karşısında ilkin bizde husule gelen şey, harekî reaksiyonlar, çehre takallusları, mafsal hareketleri, titremeler, kan devranının durmasıdır. Asıl heyecanın kendisine gelince o, işte bu saydığım reaksiyonların tam husûl ânındaki şuura irca' edilir. İfade heyecandan evvel de ortaya çıkar, yokluğu takdirinde heyecan vücuda gelmeyebilir de . . .

Şimdi bu ifade şekillerinin nasıl izah edileceğini soruşturalım ? Bu şekillerin menşei karanlıktır. Tekâmülcü feylesonflar, meselâ Spencer, verasetin tesirini ileri sürdüler. Bunlara göre, bir vakıtlar, faraza bir teh-

[*] Bu makale, geçenlerde İstanbul'a gelerek Üniversite'de iki konferans veren Sorbon İçtimaiyat Profesörü Halbvachs 'ın birinci konferansının hülâsasıdır. Konferansın asıl metni *İŞ* mecmuasında fransızca olarak intişar etmiştir. (*İŞ* mecmuası, sayı 18).

NOT — Değerli fransız içtimaiyatcisının, heyeanların ifadesi ve cemiyetin tesirleri vesilesiyle ileri sürdüğü misâlleri, Türkiye'deki matem ve saire örf ve âdetlerine müracaat ederek çoğaltabiliriz. " ÜLKÜ „ kari'leri arasında bu neviden örf ve âdetleri tetkik edenlere sahifelerimiz açıktır. — *ÜLKÜ*

like karşısında faydalı olduğu için kaçmak yolunu tutan insanlar vardı. İşte bugün de kaçmanın başlangıcı olan hareketlerin kaynağı buradadır.

Fakat insan nevi tarafından kazanılmış olan bu expressif hareketlerin ferdde tabiî fıtrî bir hale geldiği iddia edilebilir mi ? Böyle bir iddia M. Georges Dumas tarafından ileri sürülen mütalealara zıt görünüyor : Dumas anadan doğma körler üzerinde tetkikat yapmış, ve onların bir heyecan tesiri altında hiçbir çehre takallusu arzetmediklerini görmüştür. Bu anadan doğma körler şöyle diyorlar : — " Görünür şekilde müşahede etmek vasıtasına malik olmadığımız jest ve ifadeleri nasıl yeniden vücuda getirebiliriz ? „ Çocuk heyecanların (hiçte kendi başına bulmadığı) ifadelerini ve onlara karşılık olan birtakım nüanslı davranışları öğrenmiş, onları tıpkı lisan gibi ebveyninden almıştır. Sözün kısası heyecanların iafdesi, bir mimikten, bir jestler ve çehre çizgileri lisanından başka birşey değildir. Bu ifade bize mâşer tarafından, kollektivite tarafından tebliğ ve telkin edilmiştir. Âzaları arasında bir duygu beraberliği tahakkuk ettirmek için, zümre nazarında, bundan daha iyi bir vasıta bulunamaz. Bu ifade, faydalı birtakım jestlerin basit bir tortusu olmayıp, toplanmış insanların sevinçte ve ıztırapta birbirlerine sempatize olmak ihtiyacının neticesidir.

İnsanlardan uzak, münzevî bir insanın kollarını kaldırdığını, kımıldadığını ve bağırdığını gizlice müşahede edelim. Böyle bir vaziyette yapılan jestler, ancak görünmez ve hayalî bir cemaat için mânalı olabilir. Heyecanlarımız, hiddetlerimiz, korkularımız intibak edilmiş bir içtimaî muhitin içinde serpilmeğe ve akisler uyandırmağa temayül ederler. Şüphesiz büyük ıztırapla sessizdirler. Heyecana düşmekten utanılır. Bu sessizliğin ve utanmanın sebebi şudur : etrafımızdaki insanlar bizim taşıdığımız teessürî ton derecesine sahip bulunmadıkları için, kendimizi belli etmeden içi - mize çekilmekteyiz. Yahut kendimizi içinde kendi tercihlerimizi, kendi hamlelerimizi bulduğumuz ideal bir zümreye sığındığımızı tasarlayor ve susuyoruz.

Fakat ekseriya heyecanlar esnasında içtimaî vetoya çarpılmaktadır. Heyecanlarımız, muhitin disiplin ve inzibatına tâbidir. Heyecanlarımızı nasıl ifade etmek lâzım geldiğini, hattâ hangi heyecanları yaşamaklığımız icap eylediğini bize cemiyet gösterecektir. İçtimaî tekâmülün muayyen bir derecesinde iken, bir muharebe veya bir cinayet anlatıldığı zaman, Beethoven 'in bir senfonisini dinlerken göstereceğimiz heyecan tezahürlerinin hepsini biliriz. Herkesin sevinmekte olduğu bir toplantıda bir muztarip edâsını takınmayız. Kedere boğulmuş bir muhitte müfrit bir neş'e göstermeyiz.

Bizzat kendimiz bile bize hâs olan şerait içinde bulunursak nasıl davranmak lâzım geldiğini hissederiz. Bizim lâkaydîmiz ne olursa olsun, bir taarruza uğranıldığı zaman intikam hâlet-i ruhiyesini göstermek, yahut teşekkürümüzü anlatmak için vaziyete göre takınılması lâzım tavırları biliriz.

Fakat burada daha ziyade heyecan ifadelerine dikkat edelim : çehre çizgilerinin değişmesi, göz yaşları, harekî ve mafsal aksülâmelleri, bu ifadeler spontane değildirler, haricî bir irade tarafından sun'î olarak dâvet edilebilirler. P a v l o v 'un " Réflexes conditionnels „ denen meşrut mün'akisleri misâlinde bu görülür : Fareler, gıdalarını almadan önce bir çan sesi işitmeğe alışmışlardır. Çan sesi işitildiği, fakat gıda gösterilmediği halde farelerde mebzûl bir salye ifrazatı başlar. Böyle bir vasıta ile hayvanda tahrik edilen mekanizmeyi, cemiyet aynen, fertleri üzerinde tatbik eder. Fertlerin gözü önüne şu veya bu hayali getiren eşyayı koymak suretiyle, onlarda muayyen expressif aksülâmelleri tayin etmek için birtakım mekanizmeleri kurmuş bulunmaktadır.

Filhakika mevcudiyetleri " içtimaî tedrib - Dressage social „ ın eseri olan heyecan teknikleri vardır. İptidaî cemiyetlerdeki ihtifâl merasiminde, mukaddes eşya, semboller, resimleri, şarkılar ve danslar, kuvvetli bir takım kollektif kuruntular illüzyonları beslemektedirler. Avustralya kırmızı derililerinde, Yeni - Kine'de muayyen yaşa gelmiş delikanlıları cemiyete almak merasimi yapılırken bu delikanlılar, öldüklerine ve dirildiklerine bütün bir sahne tertibatı vasıtasıyle ikna' edilirler. O zaman zahirî ölme ve dirilme onlar tarafından sanki bir realite imiş gibi hissedilir. Fakat yalnız iptidailerde değil Yunanlılar'da da böyle idi: Dine yeni giren, mâbudenin muhteşem ziyasını elde etmek için, ölüm mâbudesi H a d é s 'in korkunç tasvirleri önünden geçirilirdi. Haddi zatinde bu, insanı hayata götüren bir ölümün telkininden ibaretti ve bu suretle kuvvetli birtakım kollektif heyecanlar yaratılıyordu.

Avustralya vahşilerinde bir ölüm olduğu zaman ölünün akrabası ve dostları birçok feryat ve jest âyinlerine tâbi idiler. Bu âyinlerin son dakikasında etraftakiler, bir ümitsizlik infilâkı karşısında kalırlar. Fakat bu feryatlar, zümre tarafından çok sıkı surette nizama sokulmuş hareket ve tavırlarla tezahür etmektedir.

Gayr-i medenî birçok halklarda olduğu gibi eski Yahudiler'de de cenaze merasimindeki feryat ve figanlar, örf ve âdet tarafından sıkı bir nizama tâbi tutulurdu. Bu feryatları koparan adamlar muayyen idi, bunlar her cins ve klan başına taksim edilmiş bulunuyordu, söyleyecekleri sözler anane tarafından telkin edilirdi. Zamanı muayyen olan birkaç gün zarfında devam edecektir. Belki de bugünkü Suriyeliler'de görüldüğü gibi saatları da tesbit edilmişti. Ayni suretle M. G r a n e t, Çin'de keder ve ıztırap ifade eden kelimelerin, çok dikkatli bir nizam altına alınmış olduğunu göstermiştir. Ölünün akrabasına tahmil edilen kırk gün matem tutma hâdisesi de bu şekilde izah edilebilir. Çin'deki defin merasimi hakkında tetkikat yapmış olan M. d e G r o o t merasimde hazır bulunanların, ölüsünün akrabasının ve kendilerine mahsus unvanları bulunan mersiyecilerin kendi elemlerini bütün teferrüatı, nümunesi, sayısı ve zamanı ve icra edilecek yerleri inceden inceye önceden tayin edilmiş birtakım temaslar, sıçramalar, göğüse vurmalar, feryatlar vasıtası ile nasıl izhar ettiklerini göstermiştir.

Şu noktaya da işaret edelim ki ekseriya, majik, büyülü bir tesiri bulunan âyin mahiyetinde jestlerden bahsedilmektedir. Bu kollektif tezahürlerde ibâdete, istimdada, şefaate, tapma ve teşekküre, beddüaya teveccüh eden bir kuvvet vardır. İşte "Kral Edib„ in mukaddimesindeki korlar, şikâyetleri, kurbanları, heyecanı ibâdeti birbirine karıştırırlar. Fakat şehirde olsun, köyde olsun bugünkü cemiyetlerimizde de defin ve düğün merasimi, merasime iştirâk eden ve hazır bulunanların davranışlarını, komportomanları kat'î surette nizama sokan bir kanunu ihtiva etmektedir. Bu yüzden kollektivite tarafından tanzim edilmiş bir mimik için, hiç değilse kısmen içtimaîleşmemiş bir heyecanı vücuda getirmek ve ifade eylemek müşkildir.

Kısası şu ki yalnız heyecanların ifadesi değil, ayni zamanda onun vasıtasıyle bizzat heyecanlar da örf ve âdetler tarafından terbiye edilmişlerdir. Ayni zamanda hem haricî, hem de derûnî olan bir konformizmden mülhemdirler. Aşk, kin, meserret, elem, korku, hiddet ilk defa, maşerî reaksiyonlar şekli altında hissedilmiş ve izhar olunmuşlardır. Bu heyecanları yalnız ifade etmek değil, ayni zamanda hisseylemeyi de mensup olduğumuz zümre içinde öğrendik. Şüphesiz bu sahada, şahsî spontaneliğin geniş bir hissesi vardır. Fakat ne olursa olsun bu heyecanlar, bütün zümre âzalarında müşterek olan şekiller altında tezahür etmektedirler. Nasıl lisanın içtimaî kadroları o lisanı konuşanların düşüncelerini ve zihnî faaliyetlerini yoğurmağa yardım ediyorsa, ayni şekilde, heyecanların maşerî ifade şekilleri de heyecanları tadil etmekte ve onların teessürî mahiyetini değiştirmektedir.

Fransızcadan çeviren : **Z.**

B Ü Y Ü K H İ K Â Y E

İKİ KIZ KARDAŞ ve BİR DELİKANLI

NAHİD SIRRI

VI

— Başı 75 inci sayıda —

Delikanlı kendisini hiçbir şey söylemek hattâ anlatmak istemeden, fakat şiddetle, fakat bütün kalbiyle, belki ölümlere kadar sürecek bir aşkla seven genç kızı, ciddî, faziletli ve vefakâr genç kızı değil, onun hafif, hoppa, hiçbir şeyine bağlanmak mümkin olmayan kardeşini sever, ve onun yüzünden bile bile, isteye isteye mahvolur. Romanların ekseriya anlattıkları ve tiyatrolarla sinemaların çok sık gösterdikleri bu işi ve bu suçu kendisinin de işlediğini bile bile, Celâl Macide'yi değil ablası Sacide'yi sevmiş, hayatını onunla birleştirmek istemişti. Ve Sacide kendisine Halim Beyi tercih ettikten, bir türlü günü takarrür etmeyen nişanları olmadan bozulduktan ve Sacide zengin ihtiyarla evlenip gittikten sonra delikanlı tamamiyle münzevî bir hayat sürmeğe başlamış, artık Tüze sokağındaki apartımana da hiç uğramaz olmuştu. Eskisi gibi Sıhhiye Vekâleti arkasındaki bahçeli evlerden birinde, bir Macar ailesinin nezdinde pansiyoner olarak oturuyor ve dümdüz, bomboş bir hayat sürüyordu. Sacide'yi unutmamıştı. Unutmak şöyle dursun, ayni kuvvet ve şiddetle sevmekte idi. Lâkin onu düşünmemeğe çalışıyor, bu sevginin tamamiyle maziye inkılâp etmiş olduğuna bazan kendi kendisini inandırdığı günler değil fakat saatlar, hiç değilse dakikalar oluyordu.

Acaba Macide daha kurnaz ve usta olsaydı, onu bu vaziyette elde edemez miydi ? Lâkin Macide hiç kurnaz ve hele hiç usta değildi. İlk hatveler kendi tarafından atılmak şartıyle, maddî elbette değil fakat manevî emr-i vâkiler yaparak bir kızın sevdiği erkeği ele geçirmesini, bunun neticesi izdivaç olsa da elîm ve zelîl birşey buluyordu. Celâl kendisini isterse elbette derhal kabul edecekti. Fakat ablasıyle mücadeleler ederek onu kazanmağa çalışmağı hatırına getirmemişse, şimdi de ablasının çekilip gitmiş olması sayesinde harekete geçmeği arzu etmeyordu. Bununla beraber, kendi nefsine karşı hiç riayekâr değildi. Celâl kendisine evlenmek teklifinde bulunursa elini derhal onun eline bırakacağını kendi nefsinden gizlemeyor, ve böyle birşeyin belki birgün olacağını umarak, velev ki kuvvetsiz bir ümit halinde umarak, arada bir çıkan talipleri hep reddediyordu.

Ve bu ümit birgün hakikat oldu. Sacide ile kocasından birkaç gün sonra Ankara'da bulunmak üzere Nis'ten hareket ettiklerini bildiren telgrafı aldıkları gün, bu ümidin de hakikate inkılâp ettiği gün oldu.

Bu bir pazar günü idi ve telgrafı sabahın çok erken bir saatinde almışlardı. Öğleden sonra da, genç kızın annesiyle babası birkaç ziyaret borcunu birden ödemek üzere sokağa çıkmışlar ve kendisini gündelikçi kadınla beraber apartımanda yalnız bırakmışlardı. Macide onlara refakat etmek istememişti. Celâl'in geleceği tutamaz mıydı ? Vakıa pek nadiren, gittikçe daha nadiren geliyordu, fakat pek nadiren de olsa arada bir geldiğine göre, bu pazar günü gelmesi de pekâlâ mümkindi. Gerçi bu gelişin bütün eski gelişlerinden farksız olacağında hiç şüphe etmeyordu. Fakat, yeni bir ziyaretten hiçbir şey ümit etmes de, sevdiği adamın yüzünü görmek ve sesini duymak ve velev ki bir an, sadece bir an için olsun elini tutmak saadetlerinin, seven bir kalb için en büyük bir saadet olacağını bilmez değildi.

Ve o gün, Celâl'i kendi kendine itiraf etmeyerek beklerken, kalbinin kendisinin dahi bilmediği bir yerinde de her kadın kalbinde daima yaşayan ve hiçbir şeyle ölmeyen ümit, galip gelmek ve nihayet mesut olmak ümidi de yok değildi.

. . . Telgrafı sabahın çok erken bir saatinde aldıkları ve annesiyle babasının öğle yemeğinden bir müddet sonra, iadesi hayli gecikmiş birkaç ziyareti bir çırpıda ortadan çıkarmak üzere sokağa gittikleri gün, Macide küçük salonda oturmuş babasına yünden bir sabah hırkası örmekle meşguldü.

Dış kapının zili çalındı ve birlâhza sonra oda kapısına vuruldu. Birden yüreği vuran Macide, sukût-ı hayâlden çekinerek ümide kapılmamak istememişti. Ve hiçbir şey ummamağa azmetmiş bir hal içinde " girin! „ dedi.

Celâl girdi.

Çok tabiî, mütebessim ve biraz mahcup gibiydi. Konuştular :

— Yalnızsın Macide.. Dayımla yengem nerelere gittiler ?

— Hesapsız yerlere . . .

— Bu hesapsız yerlere sen de beraber gidemez miydin ? Fanilâ örmek bu işten çok mu daha zevkli şey ?

— Bir kere ziyaretler listesini tetkik edince buna hükmettim.

Celâl oturarak ve dudaklarında hep tebessüm, sordu : — Kimlere gittiler bakayım ?

— Taksitle alınmış frijiderlerini en mûtena salon eşyası halinde kabul odalarına yerleştirmekle müftehir nekadar Yenişehir Hanımefendisi varsa hemen hepsine . . .

— Mürtecî' ruhlu kız, şimdi de frijidelerin aleyhinde !

Celâl gülmüş ve ayağa kalkarak küçük salonun içinde dolaşmağa başlamıştı. Ayni basit eşya ile döşeli küçük salonun içinde fakat şimdi bu basit

eşya arasına, herhalde Avrupa'da yaşayan çok zengin çiftin hediyeleri olmak icap eden nâdide ve nefîs şeyler karışmış bulunuyordu. Ve sevgisinin içinde tehlike daima hâkim yaşayan genç kız, bu hediyelerin Celâl'e mutlaka Sacide'yi hatırlatacağına müteessirdi. Herhalde hatırlatmış olacaktı. Çünkü genç adam sordu :

— Avrupa'dan bir haber var mı ?

Macide, elinde hep örgüsiyle başını kaldırdı ve gayet tabiî kalabilen bir sesle cevap verdi :

— Var, hem de mühim bir haber. Cuma günü burada olmaları pek muhtemel.. Nis'ten hareket etmişler. Sacide'nin bizleri çok göreceği gelmiş.

Celâl birşey söylemedi. Dudaklarında Macide'nin sebebini keşfetmeğe çok çalıştığı bir tebessümle tekrar küçük salonda kısa bir dolaşma yaptı. Sonra, genç kızın önünde durarak ve hafifçe ona doğru eğilerek dedi ki :

— Bugün büyük havadisler günü desene . . . Çünkü benim de bir havadisim var.

Macide tamamiyle sâkin durmağa çalışırken bütün varlığı sarsılıp titremişti : Acaba bir yere mi gidiyor, yoksa biriyle mi nişanlanacak ? Bir saniye mi, bir dakika mı, bir saat mı sonra, müddetini kabil değil tayin edemeyeceği bir zaman sonra Celâl haber verdi :

— Beni Edirne şubemize müdür tayin ettiler Macide..

Genç kız ayağa kalktı. Yüzünde hiç renk kalmamıştı : — Tebrik ederim. Ne zaman gideceksin Celâl ?

— Perşembeye . . .

— Şu halde ? . .

— Evet, Sacide ile Halim Bey'in gelmelerinden birgün evvel !

Fakat onların bu sayede birbirlerini görmeyeceklerini düşünmek Macide'ye hiçbir sevinç, hiçbir teselli vermedi. Birden göz göze geldiler ve ikisinin de gözleri birbirinden ayrılmadı. Celâl, ellerini biraz uzatarak, pek yavaş bir sesle : — Macide, dedi.

Macide, tamamiyle hareketsiz, ayni yerde oturuyordu. Elindeki yün örgüyü artık yanına bırakmıştı ve boş kalan elleri belirsiz titriyorlardı. Celâl konuştu :

— Yâni, dört gün daha buradayım. Bu müddet herşeyi halletmek için kâfi değil midir ?

Bu cümle her ümidi, hattâ her kanaatı verecek mahiyette birşeydi. Fakat Macide hiçbir şey ümit etmeğe cesaret edemeyerek, gittikçe artan bir heyecan içinde ayağa kalkıp bekledi. Celâl biraz uzaklaşmıştı, ve böyle, uzakta kalarak, ağır ağır dedi ki :: :

— Edirne'de pek yalnız olacağım Macide.. Ne de olsa Ankara'ya alışmıştım. Yalnızlıktan birden o kadar korktum ki, kabul etmemeği düşün-

düm. Sonra senin de beraber geleceğini, kısa bir müddet içinde hazırlanarak gelebileceğini düşünüp kabul cevabı verdim.

Artık herşeyi söylemiş oluyordu. Fazla romanesk ve çok mağrur bir kız olsaydı, bu şekilde, önünde diz çökmeden, sonsuz aşklardan bahsedilmeden, eğer yapılan teklif kabul edilmezse kederden ölüneceği söylenilmeden yapılan bu teklifi reddetmesi icap ederdi. Fakat Macide romanesk değildi ve marazî gururlarla mâlûl değildi. Sadece vakur ve temiz bir genç kızdı. Ve birden içi saadet, ümit ve emniyet dolarak, bu teklifin sağlamlığı için teklifi yapanın sonsuz ve çılgın aşkına hacet olmadığına kanaat getirdi. Celâl'in kendisine emniyeti, saygısı ve şefkatı olduğundan emindi ve erkeğin ancak bu üç harçla kurmak istediği yuvayı her tehlikeden korumak, her sarsıntıdan vikaye etmek kendisine düşen bir vazife oluyordu. Ve bu vazifeyi sonuna kadar başarmak için azmi, irade ve kudreti vardı. Celâl'e elini uzattı. Sâkin olan, fakat kalbinin en derin yerlerinden gelen bir sesle :

— Benim de Edirne'ye geleceğime emniyet etmekle doğru düşünmüşsün Celâl, dedi.

VII

Nişanlısını anne ve babasiyle beraber perşembe günü istasyonda teşyi' edinceye kadar, Macide'nin sevinci ve saadeti gölgesiz değildi. Ya Celâl perşembe günü hareket edemez, öyle emir alarak veya son dakikada Sacide'yi görmeden gitmek cesaretini bulamayarak kalırsa, ve Sacide ile karşılaşınca da herşey bozulur ve mahvolur ! Bütün hayatını, bütün varlığını vakfetmeğe hazırlandığı bu saadetinin bukadar çürük olduğunu düşünmek kendisine sonsuz bir hüzün ve korku veriyor, fakat bu hüzün ve korkuyu gizleyerek hattâ Celâl'i birkaç gün daha Ankara'da kalmağa, Sacide ve kocasıyle görüşmeğe dâvaet ediyor, bu hususta annesi ve babası beraberken de, yalnız kaldıkları zamanlarda da ısrarlar ediyordu. Lâkin Celâl kalmağa muvafakat etmedi, perşembe günü hareket etmek ve cumartesi günü Edirne'de, işinin başında bulunmak için bankadan kat'î emir aldığını ileri sürüyordu. Ve Macide onun kalmamasını şiddetle istemekle beraber, Sacide ile karşılaşmaktan korktuğu için böyle alelâcele, âdeta kaçar gibi gittiğini düşünmek genç kız için ayrı bir azap oldu.

Sonra, ablası Ankara'ya ayak basıncaya kadar, arada geçecek zaman içinde yolda Celâl'le karşılaşabilmeleri ve bir saniyelik bir karşılaşmanın herşeyi bozabilmesi korkusu bu yirmi dört saatin hemen bütün dakikalarını zehirlemeğe kâfi geldi . . .

Nihayet, cuma sabahı, zenginlere ve nüfuzlulara karşı kendilerinde derin sevgi ve saygılar duymuş kalabalık, kesif bir dost ve âşina halkası ortasında beklenen Sacide ile milyoner kocası Halim Bey, gara ağır ağır giren

yataklı vagonlarının pencerelerinde göründüler. Ve nişan halkası parmağını birden âdeta yakmağa başlayan Macide ablasının annesiyle babasına ve kendisine mütebessim el işaretleri bezlederken gözlerinin de büyük ve gittikçe artan bir dikkatle istikbaline gelmiş olanları muayene ettiğini farketti. Kendisinin yere inerek üçüyle öpüşürken oldukça asabî bir hali olduğuna da hükmetti. Belli ki genç kadın Celâl'i görmemiş olmasına sinirleniyordu. Macide, ablasının Ankara'ya geleceğini ona da telgrafla bildirmiş oiduğuna ve Celâl'in bu habere kendisiyle nişanlanmak suretiyle mukabele ettiğine tamamen iman etti.

Uzunca bir zaman alan öpüşmelerden ve el sıkmalardan sonra, bir hayli müddet kalınılacağını bildiren çeşit çeşit bavulların müstakil bir otomobile doldurulması işini Sacide kocasıyle babasına ve onun dairesinden getirdiği iki hademeye bıraktı. Annesiyle ve Macide ile beraber -daimî bir araba hazırlatmağı Ankara'dakilerin akıl etmemiş olmalarına içten hiddet etmiş bir halde- ilk taksiye binerek Ankara Palas'ın yolunu tuttu. (Filvaki Tüze sokağındaki daracık apartımanda misafir olmak hatıra gelemezdi), ve Ankara istasyonundan Ankara Palas'a kadarki çok kısa yol, genç kadın için herşeyi anlayıp öğrenmeğe kâfi geldi.

Macide'nin hiçbir zaman beğenmemiş ve biraz kırmızı rengiyle kütce parmaklarına daima istihkarla ve fena bir zevkle bakmış olduğu ellerine gözü ilişerek bu elin bir parmağında bir yüzük, beyaz halkadan bir nişan yüzüğü görüvermişti.. Ve parmağını bu yüzüğün üzerine bastırarak, demin Celâl'i bulmamış olmakla bu yüzük arasında hiçbir münasebet bulunmadığına bütün varlığını inandırmağa çalışa çalışa annesine hitap etti :

— Maşallah, ablasına haber bile vermeden Macide'yi gelin mi ediyorsunuz ?

Ve Fıtnat Hanım bütün izahatı birden, âdeta bir cümle içinde vermek ve âdeta bir cümle ile bütün vaziyeti anlatmak arzusiyle dedi ki :

— Dün Celâl, bankasının oradaki şubesine müdür olarak Edirne'ye gitti ve gitmeden önce Macide ile nişanları oldu.

— Benim gelmemi bekleyemez miydiniz anne ?

— Bekleyemezdik yavrum. Çünkü Celâl dün gitmek mecburiyetinde idi.

Sacide, sâkin bir sesle ikinci bir sual sordu : — Hiç olmazsa evvelden bildiremez miydiniz anneciğim ? Daha evvel gelerek merasimde hazır bulunabilirdik . . .

— Buna da imkân yoktu kızım. Çünkü herşey iki üç gün içinde kararlaştı, olup bitti.

Taksi otomobili otelin önüne gelmiş bulunuyordu. Sacide önde oturan kardeşine eğildi ve yanaklarını ateşlerle yakan bir hiddete rağmen sesi yumuşak ve tatlı, Macide'ye : — Gözünaydın, küçük Hanım, dedi.

Fakat sesi pek yumuşak ve tatlıydı. Anne de, nişanlı kız da bu sözleri bir hakaret veya bir tazallûm şeklinde telâkki etmek istemediler.

VIII

Ertesi sabah, Ankara Palas'ta Büyük Millet Meclisi'ne ve avlusuna bakan, yatak odası, salon ve banyodan mürekkep dairelerinde, Sacide yalnızdı. Halim Bey, dedesinden müntekil olup Çorlu taraflarında bulunan pek geniş ve o nisbette bakımsız çiftliğini Ziraat Vekâleti'ne satmak hususundaki eski emelini hakikat haline getirmek arzusuyle bu vekâletin bulunduğu Yenişehir'e gitmişti. Sacide sırtında pijaması, küçücük yazı masasının başına oturdu. Gece hiç uyumamıştı ve müthiş başı ağırıyordu. Bir eliyle şakaklarını sıkarken obir eliyle kalemi kâğıdın üzerinde, otelin zaten ince ve âdi cinsten kâğıdının üzerinde hırçın hırçın, çok kere bu kâğıdı dele dele koşturdu :

" Eski nişanlım ve müstakbel eniştem Celâl Beyefendi;

" Kocamla dün Ankara'ya geldik. Bizimkilere keyfiyeti evvelce " telgrafla haber vermeyi kâfi bulmayarak size de ben bir telgraf yol- " lamıştım. Fakat, buna rağmen, birgün beklemeğe lüzum görmeyerek " hareket etmişsiniz. Edirne şubeniz yüksek idarenizden bir iki gün " mahrum kalırsa bankanız meğer iflâs edebilirmiş ! Doğrusu sizi " göremediğime ve hele pek mesût bir nişan merasiminde bulunama- " dığıma müteessirim. Sökük dikmek ve yırtık örmek hususundaki bü- " yük sabrına ve gayretle insanın boğazından geçecek fazla tuzlu veya " tuzsuz yemekler pişirmekten duyduğu derin iftihara binaen, esasen " size Macide'nin tam denk bir zevce olacağına kaildim. Ve ben bu bü- " yük şeref ve saadetten kendimi mahrum ettikten sonra, sevgili hem- " şiremi büsbütün yuvarlak bir hale gelip, gittiğiniz Edirne sabunları- " nın al boyalarına benzeyen yanakları solmadan bahtıyar etmenizi " dileyip duruyorum. Evet, bu mesut vak'anın tahakkuk etmemesi, ge- " cikmesi beni özüyordu cidden . . . Kimbilir ne yüksek bir tahsisat " ile Edirne şubenizin müdürlüğüne tayin edilir edilmez izdivaca ka- " rar vermişsiniz. Fakat kâtip maaşınızla beni almağa karar verebil - " mişken müdür olmadan Macide'yi istemeğe cesaret edemediğinize " göre, eskisine nisbetle mütevazı' ve ihtiyatkâr olmuşsunuz demek.. " Yoksa, bu ânîde verilmiş kararda beni birkaç gün için Türkiye'ye " avdet edince büyük bir felâketle karşılaştırmak arzusu mu âmil ol- " du ? Eğer böyle ise bu benim için ne büyük bir şeref ! Evet, haya- " tınızın ve efâlinizin nâzım ve hâkimi olmak hakikaten pek büyük bir " şeref Beyefendi.. Lâkin acaba bundan dolayı pek müteessir olacağı- " ma mı hükmetmiştiniz ? Fakat şayet buna hükmettinizse çok yanıl-

" mış olduğunuzu esefle söylemek mecburiyetindeyim. Sizin zevceniz
" olmak şeref ve saadetini kabule vaktiyle bir türlü karar verememiş
" ve ilk münasip fırsatta size hürriyetinizi takdim etmiştim. O kadar
" kıymetiniz olsaydı -veya bu kıymeti ben takdir edebilseydim !- sizi
" muhafaza ederdim, öyle değil mi ? O zaman bundan dolayı küçü-
" cük, küçücük bir keder duydumsa bile bu eski kederi bana hiçbir
" şeyin -ve hiç kimsenin !- hâlâ mı hâlâ unutturamamış olduğunu mu
" zannettiniz ? Bu ne présomption azizim, bu ne présomption ! Ne
" ise, bu nişan vak'asından dolayı Ankara'da geçirmeğe evvelden ka-
" rar vermiş olduğumuz günleri azaltacak değilim.. Dönüşte Venedik
" yolunu ihtiyar etmeği eğer evvelce kararlaştırmış olmasaydık, Edir-
" ne'ye uğramağı ve sevgili müstakbel hareminizi getirip size teslim
" etmeği düşünebilirdin. Aman bizi kimbilir ne fevkalâde ağırlardınız!
" Fakat nekadar da uzun yazmışım ! Ellerinizi sıkar, büyük sa-
" adet temennilerimi ve en hararetli tebriklerimi kabul etmenizi dile-
" rim müdür enişteciğim ! „ *Sacide*

Sacide bir hamlede yazdığı bu satırları bir daha okumadı. Kâğıdı zarfa koydu ve zile basarak, gelen otel hademesiyle postaya yolladı.

IX

Ankara'da iki hafta kadar kalarak Ankara Palas'ta oturan bir hariciye memuriyle ve ecnebi bir sefaret kâtibiyle sonu gelmez dedi kodulara sebebiyet verdikten sonra, Sacide kocasiyle beraber İstanbul'a ve oradan Avrupa'ya döndü. Karı koca dört yıl hiç vatana dönmediler. Memleketten memlekete, şehirden şehire dolaşıp durdular ve birinci sınıf otel öz vatanı ve lokanta metrdotel'leriyle oteldeki kat famdöşambr'ları, uşakları ve garsonları en yakın kimseleri olan kozmopolit bir hususî tabakanın en bâriz ve halis çehrelerinden bir çift olarak yaşadılar. Sacide daima güzel, nefis, gittikçe daha snob ve serbest, gittikçe de daha muhteşem elmaslara müstağrak, biçare Halim Bey ise gittikçe daha ihtiyar, bitkin, içten içe hiddetli ve müteneffir, dolaşıp durdular. Zavallı adamın aşkı bir türlü soğumuyor ve soğumadıkça Sacide daha korkunç surette zalim ve gaddar oluyordu. Son sene Halim Bey kendisini kollarında, sadece birkaç zavallı buse almak üzere tutmaktan da mahrum edilmişti.

Fakat İstanbul'da ve Ankara'daki en hayâlperest kızlarla kadınların solgun akislerini sinema filmlerinden görüp mest tahayyül ettikleri bu hayatın kendisi için bir hakikat olması acaba Sacide'yi bahtıyar ediyor muydu ? Eski Ankara'nın eski mahallelerinde, ahşap, köhne, tahta kurusu yaz kış mebzûl odalarında büyüyüp gelişmiş ve ayda bir sinemaya gitmeyi yıllarca en büyük saadet bilmiş olan genç kadın, sayıları gittikçe kabarmış

âşıklara, her büyük şehirle plâj ve su kasabalarında tanıdığı aylık, haftalık ve hattâ gündelik âşıklara rağmen, kendisini fecî bir şekilde yalnız ve kalbini bir çöl gibi bomboş, kupkuru buluyordu. Halim Bey'e edilen işkenceler gittikçe artarak öteki mirascının, yâni kocasının oğlu Ziya'nın dehşetli hiddet ve itirazlarını mucip olan israflar ona artık hiçbir zevk vermeyor, hiçbir teselli vermeyordu. Ve genç kadın, yalnız kaldığı ender dakikalarda, bu hayatın, bu serseri, kararsız ve uykusuz hayatın yetmişlik insanı ne zaman mezara sokacağını kalbinde merhametin zerresini duymadan kendi kendine düşünüyordu.

Taze ve genç insanlar hasta olur ve ölürken hâlâ yaşayan ve şehvetle hâlâ yanıp kavrulan ihtiyarın ricalarını bir kamçıya benzeyen kahkahalar, istihzalar veya biçare kocaya ayni derecde elîm gelen itizarlarla reddettikçe içi zehir gibi bir hızla doluyor ve hayatının hemen yegâne saadeti bu redediş oluyordu.

Bazan Sacide nefret ve dehşetle ürperiyor : " — Seksenine, doksanına kadar yaşayan insanlar yok mu ? Bu uğursuz da mı o kadar yaşayacak ? „ diye kendi kendine soruyordu.

Fakat " uğursuz „ o kadar yaşamadı. Ankara'dan Avrupa'ya dönüşlerinden tam dört ay ve yedi hafta sonra, onu bir gece, Nis'te bulundukları sırada, " İstanbul'dan gelmiş ihtiyar bazı ahbapları ziyaret etmek üzere „ gittiği villâdan, fakat yarı çıplak, kalb sektesinden ölmüş ve yüzü takallûslarla korkunç getirdiler.

Zavallı ihtiyar adam verdiği en yüksek bedele rağmen temin edemediği bir zevkin hasretini birtakım kiralık mahlûkların kollarında avutmağa gitmiş ve bu tesellisini bulmuş veya bulmamış bir halde Sacide'nin en büyük arzularından birini yerine getirmiş, yâni ölüp gitmişti.

Ve bundan birkaç gün sonra hep Edirne'de banka müdürü olan Celâl, makamında, yazı masasının başında, İstanbul gazetesine göz gezdirirken, " eski Şûrayı Devlet âzasından Halim Bey'in Nis'te kısa bir hastalık neticesinde vefat ettiğini ve nâşının İstanbul'a getirileceğini „ okuyunca bu gazeteyi eve götürmeyerek sepete atmış ve evde bu ölümden bahsetmemeyi tercih etmişti.

Küçücük kızları Meral'ın tutulduğu bir kızıl hastalığı henüz bütün şiddetiyle devam ettiği bu sırada gerçi Macide'nin eline gazete almasına imkân yoktu ama, yine Celâl bu ihtiyata lüzum görmüştü. Çünkü bu ölüm haberi karısının zaten endişelerle harap olmuş hayatı için yeni bir üzüntü menbaı olabilirdi . . .

— Bitmedi —

BAŞKA MEMLEKETLERDE BEDEN TERBİYESİ

— ALMANYA —

NÜZHET ABBAS

Harpsonu Almanya'sının beden terbiyesi sahasındaki bugünkü durumunu tetkik ederken hareket noktası olarak iki şeye dikkat etmeliyiz : İmparatorluk terbiye sistemi ile Cümhuriyet rejiminin yarattığı yeni ideoloji..

Belki biraz idealist görüştür ama, bu iki rejim yâni eski militarist otokrasi ile bugünkü millî sosyalizm arasındaki farklar, gaye itibarıyle ayni manzara çeşnisini verirse de büyüktür.

Eski Alman terbiye sistemi; ideolojisi ne olursa olsun milleti harikulâde denecek mertebede yekpare düşünür, hisseder ve harekete geçer, insan yetiştirmek hususunda emsâlsiz bir muvaffakıyet elde etmiş idi.

Akademik müesseselerinin yüksek evsafı, halkın sınıflara ayrılarak mensup olduğu sınıfa göre terbiye alması ve nihayet bütün kütlenin mutlak idareye karşı sorgusuz sualsiz mütavaatını temin eden bu terbiye sistemi ile bugünkü ideolojiyi; politika mülâhazalarından ve taktiklerinden ayrı olarak mütalâa edecek olursak aradaki farkın pek büyük ve köklerini derine salmış olduğunu görürüz.

1918 siyasî inkılâbından evvel akall-i kalil bir avuç almana inhisar eden " Gençlik hareketinin „ [bu bize her nedense " Gençlik teşkilâtı „ diye geçmiş bulunuyor] sosyâl idealizmi, eğlence ve spora karşı duyulan derin meyil ve iptilâ, san'atta modernizme doğru gidiş ve nihayet memlekette yeni bir felsefenin doğuşu ve yayılışı; bugünkü kisvesi ne olursa olsun herhalde demokratik bir sisteme daha kolaylıkla intıbak için zemin hazırlayan bir hamur sayılabilir.

Umumî kültürle beden terbiyesi sisteminin birbirinden ayrılmaz bir kül teşkil ettiğine belki bugünkü Almanya kadar bariz bir misâl ararsak bulamayız. Demokratik müesseselerinin azlığına rağmen terbiye sisteminin değişmiş olması yüzünden, yâni halka ayni basamak üzerinde durmak ve ayni mektepte okumak fırsatını vermiş olmak itibarıyle Cümhuriyetin İmparatorluk ile bu bakımlardan bir mukayesesini yaymak hatalı olur. Belki şu veya bu sene Almanya mütekâmil bir demokrasi manzarası arzetmeyebilir; bu, onun istikbalde böyle bir manzara arzetmeyeceğine bir delil olamadığı gibi; bugünkü halinde dahi Almanya'yı harptan evvelki haliyle mukayese edemeyiz.

Almanya'nın beden terbiyesi ve spor bakımından bir tahlilini yaparken daima gözümüze çarpacak olan eski ile yeni arasındaki fark belki biraz sun'î ve zorlanma neticesi husûle gelmiş gibi gelir. Biz bunu üzerinde durulmağa değer mahiyette görmeyoruz. Mutlak bir İmparatorluk rejiminden bunun tam aksi olmak itibariyle taban tabana zıt prensiplere ve ideolojilere intıbak edilirken bunları müsamaha ile görebiliriz.

*

Alman beden terbiyesi ve spor durumunu gözden geçirebilmek için eski bünye üzerinde -kısa da olsa- biraz durmak icap eder.

İmparatorluk Almanya'sında beden terbiyesi jimnastik ve vücut hareketlerine, toplu halde kumandaya itaat prensiplerine dayanmakta idi. Harptan evvelki Alman beden terbiyesi sistemi (1778-1852) yıllarında yaşayan Frederick Jahn'ın eseridir. Bir aralık bu sistem bile fazla hürriyetperver görülmüş olmak lâzımdır ki Jahn ve talebesinin açtıkları ve devam ettikleri klupler 1820 de kapatılmıştı. Bu adam beden terbiyesinden şu mânayı anlayordu : Hür, şen ve şâtır, zeki ve iyi ahlâklı bir gençlik yetiştirmek bunun için birtakım idman ve jimnastikler icat etmiştir ki bunlar maalesef Jahn'ı takip eden devrede bildiğimiz ağır ve âletli Alman jimnastiklerine inkılâp etmiş ve en büyük faydası da bazu şişirmek, kuvvetli fakat ruhsuz bir gençlik yetiştirmekten ileri gidememiştir.

III. üncü Wilhelm'in Alman milletine siyasî, içtimaî haklar ve millete aşılamak istediği kültür mefhumunu onun şu meşhur sözlerinden çok açık olarak anlayabiliriz. III. üncü Wilhelm : " Fertlere ve cemiyetlere içtimaî sınıflarının ve yevmî meşgalelerinin hudutları haricinde bir terbiye vermekle, onların hiçbir zaman istimâline kadir olamayacakları hürriyetperver bir kültürle teçhiz etmekle, onlarda hiçbir vakıt nail olamayacakları birtakım emeller ve ihtiyaçlar uyandırmakla bu fertlere ve cemiyetlere hiçbir fayda temin etmiş olmayız „ diyordu. Umumî kültür seviyesi bu dar çerçevenin içine sıkıştırılmış olarak kalan Almanya'nın beden terbiyesi ve spor sahasında da ferde kıymet veren bir sistem bulmasına ve kurmasına elbette imkân olamazdı. Bu itibarla harptan evvelki Alman beden terbiyesi sistemlerinin kâh jimnastikhane duvarlarının içine sıkıştırılmış toplu beden hareket ve talimlerinden ibaret olduğuna hükmetmekte hata yoktur.

*

Beden terbiyesini jimnastiklere ve toplu talimlere inhisar ettiren eski Alman sistemi çocukta ve gençte beden faaliyeti sahasında alâka prensipini hiçe sayan bir usûldür. Yapılan hareketlerde ve efor sarfı esnasında da işleyen müfekkirenin ne hâl aldığı yahut ta hiç birhâl almadığı bu sistemin mülâhaza harici bıraktığı bir meseledir. Hele gençliğin kendi kendine toplu olarak teşkilât kurması ve kendi kendini sevk ve idareye alışması ve alıştı-

rılması bakımından bu sistemde hakikî bir kıymet aramak beyhudedir. Beden terbiyesinde alâka ve sây ve gayret nazariyesi olarak iki sistem üzerinde fikir yürütecek olursak Alman usûlünün sadece bu son nazariyeye göre tertip edildiğini, gençleri kendi kendine düşünemez bir halde makinalaştırmak gayesini güttüğünü görürüz. Bilhassa jimnastiklerin terbiyevî veya fiziyolojik kıymetleri üzerinde de durulabilir. Sây ve gayret nazariyecileri vücudu daha ziyade gayri tabiî denecek hareketlerle, moralı ise zorlu ve güç gelen bu hareketlerle kuvvetlendirmek isterler. Alâkayı celbeden, çocuğa ve gence severek, tereddütle değil zor bir vazife gibi tahmil edilen bir sistemle onun moralini kuvvetlendirdiklerini iddia ederler. Yukarıdan gelen bir emrin kayıtsız ve şartsız itaat edildiğini ararlar. Psikolojik ve fizyolojik tesirleri ne olursa olsun; onlar için gaye vücutca kuvvetli kafaca, sadece disiplinli ve itaatkâr fert yetiştirmektir.

Bu nazariyenin demokrasi prensipleri ve demokratik cemiyet mefhumu ile alâka derecesinin nekadar az olduğunu izaha hacet yoktur. Yalnız harptan sonraki Alman beden terbiyesi sisteminin ne gibi bir mirasa konduğunu anlatmış olmak için lüzum hissettiğimizden zikretmiş bulunuyoruz.

Alman beden terbiyesi sistemindeki değişikliği, yeni mefhum, yeni görüş ve yeni felsefede aramak icap eder. Bu değişiklik Almanya'da sınıf duvarlarının eteğinden tutun da okunan kitapların kabına ve daha mesut bir hâdise olarak münderecatına kadar gözle görülür, elle tutulur bir şekilde ön almıştır. Yeni muallim, yeni anlam, yeni kitap, yeni zevk Almanya'da sözle değil, canlı olarak kendini hissettiren birer kuvvettir. Belki başka mecralara imale ettirilmekte bir zaman için muvaffakıyet elveriyorsa da yeni terbiyenin felsefesi yapılan kanunların, kurulan müesseselerin halkın arzu ve ihtiyaçlarına uygun olması esasına dayanmaktadır. Halka hürriyet vermek kendi kendini adam etmesi ve yükseltmesi için daha çok fırsatlar hazırlamak, vatandaşa daha vâsi haklar tanımak ve nihayet halka hükûmet işlerinde, sanayide, mesleklerde daha büyük iştirâk hissesi ayırmak prensipleri ve önüne geçilmek istenmesine rağmen yavaş yavaş yerleşen yeni hayat felsefesidir ki bugünkü Almanyada beden terbiyesi sahasındaki ilk tezahürlerini " Gençlik hareketi „ olarak göstermiştir.

Bu harekete 1913 te bir mebde' olarak bir Teşrin gecesi Cassel'de binden fazla Alman delikanlısı ve kızı eski bir âdete uyarak yaktıkları bir ateşin etrafında toplanmışlar ve kırk senelik Prüsya istibdadına karşı protesto mahiyetinde bir nümayiş yapmışlardı. Diyorlardı ki : " Biz, yeni Alman gençliği hayatlarımıza içten gelen bir samimiyetle ve kendi kararlarımızla, kendi mesuliyetimiz altında istediğimiz gibi bir şekil vereceğiz „. Bu tarihî geceden 97 yıl önce Fichte de Alman gençliğine hitaplarda bulunarak memleketin kalkınmasında gençliğin oynayabileceği rolü onlara izah etmişti.

İlk zamanlarda Fischer'in başkanlığı altında Berlin civarındaki Steglitz sayfiyesinde sabahın erken saatlarında gezilere çıkan " Gençlik hareketi „ nin ele başıları bu gezilerini memleketin daha uzak köşelerine kadar uzatıyorlar ve her gezdikleri yerde alkole hattâ tütüne karşı açtıkları mücadele ile halk nazarında yer tutuyorlardı. Wandervögel'in bütün prensipleri o kadar sağlam ve memlekete o kadar hâsdı ki bütün esaslar, itiyatlar ve fiiliyat memleketin özünden alınmıştı. Bu itibarla asıl hislere hiçbir yabancı unsur katmadan ana kültürün kaynağından ilham alarak yayılan hareket bütün gençliğin hayâlini çeliyor, bütün gençliği kendine çekiyor ve bağlayordu. Açık havaya, hürriyete, şarkıya gelinceye, gezilere verilen ehemmiyetle mütenasip memleketin kültür sahasındaki kalkınmasında da gençlik real rolünü ifaya şitâp etmiş bulunuyordu. Almanya'daki " Gençlik hareketi „ hakkında türlü türlü tefsirler yürütüldüğü görülmektedir. Bir grup mütefekkirler bunu romantisizm'e, hakikatten kaçarak hayâl âleminde ve tabiat ile yanyana cinsiyet hislerini tatmin edici bir inziva şeklinde yaşama zevkine, diğer bir grup da bu hareketi hiçbir zaman geri gelmeyecek olan eski ve iptidaî bir kültüre avdet telâkki ediyorlardı. Hareketi eski baba terbiyesine bir isyan şeklinde telâkki edenler de az değildi.

Lehinde ve aleyhinde ne söylenirse söylensin Almanya'daki " Gençlik hareketi „ gençliğin eski otokrasinin onlara hiçbir hak, eğlence ve pay ayırmayan körkörüne itaat ve istibdadına karşı bir isyan ve hürriyete kavuşmak için bir hamlesi telâkki olunabilir. Bu otokrasi sadece mektep çağındaki gençliğe değil, sanayileşen Almanya'da şehirdeki genç işçiye de, köydeki delikanlıya da hürriyet ve kendi kendini ifade fırsatı vermeyordu. " Gençlik hareketi „ nin Almanya'da bu derece kudret ve kuvvetle ve başka memleketlerle mukayese edilemeyecek bir hızla ön alması da bu istibdadın şiddetinden ileri gelmiştir.

İlk günlerdeki şiddetini kayıp ve bazılarının kavlince maziye intikal etmiş bulunan " Gençlik hareketi „ ni yerini boş bırakarak tarihe karışmış bir fenomen addedemeyiz. Gençliğe hürriyet kazanmak yolunda Almanyada beden terbiyesi sahasındaki değişiklikler bu hareketin çok canlı olarak yaşadığına en büyük delildir.

*

Beden terbiyesi ve spor sahasında Alman gençliğinin faaliyetlerini bir kaç kola ayırabiliriz :

1 — Gençlik evleri

Almanya'nın her şehrinde ve birçok köylerinde gençlik evleri vardır. Bu evlerde memleket dahilinde yaya gezilere çıkan her sınıfa mensup gençler (mektepli gençler de dahil) ucuz yemek ve barınacak yer bulurlar. Bu evlerin bazıları yeniden inşa olunmuş, bazıları eski asilzadelerin şatolarından bozulmuş rahat binalardır.

Bu evlere muallimleriyle birlikte mektep çocukları misafir oldukları gibi parası kıt olan işçi çocuklar ve delikanlılar da inerler. Grup halinde gezileri bütün gençliğin kesesine uygun ve câzip bir hale getirmek için hiçbir gayret esirgenmemektedir.

2 — Mektep gezileri

Mektep gezileri muallimlerin nezareti ve idaresi altında tertip olunmaktadır. Bu geziler tedris için ayrılan semesterler dahilinde ve tıpkı ders gibi programlarda yer almıştır. Gençliğin bu gezilerde tabiat ile, açık hava ile yanyana kalmakta ve şimdiye kadar Alman şehirlisinin şehirlerin dıvarları içine mahsûr kalmış görüşü ve anlayışı takviye olunmaktadır.

3 — Oyunlar, sporlar

Almanya'nın beden terbiyesi sahasında vücuda getirdiği değişiklik ve yeniliğe nüfuz edebilmek için harptan evvel sporların (birkaçı müstesna) memleket içinde birnevi cennet ve hiffet telâkki edildiğini düşünmek kâfidir. Sporların en hafifi olan yaya gezilerden tutun da, futbol, atletizm, iskrim, boks, basketbol, voleybol, güreş, yüzme, kürek, yelken velhasıl serbest oyun ve sporlar memlekette öyle baş döndürücü bir sür'atle kökleş - miştir ki bugünkü Almanya ile evvelki Almanya arasında bu hususlarda bir mukayese yapmak dahi abestir. Hattâ sporların en bahalısı olan tenis ve golf gibileri de memlekette fevkalâde rağbet görmektedir. Kumanda ile yapılan beden terbiyesi hareketler yerlerini yalnız mektep dışında değil, mektep içinde de kintergarten'den üniversite'ye kadar sporlara terketmiş bulunuyor. Hele yüzme bütün mektep çocukları için bir mecburiyet olarak beden terbiyesi programına ithâl edilmiş bulunuyor.

Bütün bu sporlar ve oyunlar tek bir beden terbiyesi mualliminin nezareti altında değil, bütün tedris heyetinin mürakabe ve bilfiil iştirâki ve idaresi altında cereyan etmektedir.

Bode ve Mensendieck gibi beden terbiyecileri yeknesak talimler yerine beşerin en tabiî hareketlerini cami jimnastik ve beden hareketleri icat ederek memlekete yaymış bulunuyorlar. Hele âletli jimnastikler yahut talimler bazı yerlerde tamamen bazı yerlerde de yüzde seksen derece terkeolunmuş gibidir. Bütün idman ve hareketlerin açık havada yapılması da esas olarak tanınmaktadır.

Vücudun kapanması mutat olan kısımları hariç güneş ve açık havaya marûz bırakılması da beden terbiyesi esaslarından birini teşkil etmektedir.

Başlıca eğlence olan birahaneleri dolduran ve fazla içtikleri zaman da dostluğu bir düello ile takviye eden Alman üniversitelileri bugün belki de Amerika Kollej ve üniversitelileri kadar spora düşkün bulunuyorlar.

1914 de Almanya'da spor kulüblerinin âzası bir milyonu zor buluyordu. Bugün bu adedin 16 milyona çıktığını görmekteyiz. Yalnız Saksonya'da bir senede gençlik evlerini ziyaret eden sporcuların adedi üç milyonu geçmiş bulunuyor.

Sporlar yalnız erkekler ve delikanlılar arasında değil, genç kızlar ve kadınlar arasında ayni kuvvetle yayılmış ve sevilmiş bulunmaktadır.

Sporu yalnız başına gençlik seviyor ve yapıyor değil, kiliseden, siyasî partiden, mektepten tutun da memleketin ufak büyük bütün müessese ve teşkilâtı himaye ve teşvik etmektedir.

İşte Almanya harptan evvelki duruma nazaran oyun, spor ve eğlence sahasında yukarıda kısaca anlatmak istediğimiz bir manzara arzetmektedir. Bu mübalegalı durumda ve her yenilikte olduğu gibi memleket umumiyet itibarıyle sporu belki biraz da gayr-i tabiî şekilde fazla ciddî telâkki etmektedir. Maamafih bunu uzun istibadat yıllarının halkta ve gençlikte hürriyete, serbestîye, bedenen ve fikren tabiî olarak inkişafa karşı yarattığı susamışlığa atfetmek zarurîdir. Bir Alman'ın memleket dışında bir şampiyonluk kazanması muazzam millî bir hâdise şeklini almaktadır. Şüphe yok ki birgün Almanlar da sporun ve atletizmin zatî kıymetleri haricinde ne bir millî şeref, ne de millî bir haysiyetsizlik meselesi teşkil etmeyeceğini takdir edecekler ve beynelmilel alanlarda daha serbest müsabaka yapabileceklerdir.

Spor ve atletizmin bir şampiyona meselesi olarak kıymetinden ziyade millî karakter ve millî sıhhat namına yapıldığını takdir ettikleri gün Al - manlar hiç şek ve şüphe yoktur ki daha iyi sportmen olarak tanınacaklardır. Amerika gibi fazla spesialization'a gitmenin faydasızlığını ve belki de zararlı olduğunu takdir ettikleri gün Almanya'da beden terbiyesi ideâl bir şekil almaya namzettir.

Terbiyede yeni felsefe işte Almanya'da beden terbiyesi sahasında bu yenilikleri yaratmış ve yaşatmakta bulunmuştur. Belki bugün için bu durumdan da, gençliğin spora böyle candan bağlılığından da tek bir fikir uğrunda istifadeyi emel edinmiş ideolojiler memlekette hâkimdir. Fakat ârizî olarak büründüğü siyasî kisvesinden tecrit edilerek mütalea edilirse Alman beden terbiye sistemi her mânasında demokrasiye doğru yol almış bulunuyor demek hiç te mübalega olmaz.

Nerede olursaolsun yeni bir hayat felsefesi yavaş yavaş, için için yer tutan ve kökleşen bir fenomendir. Bu itibarla Almanya'daki beden terbiye sistemini bugünkü şeklinden ziyade yarınki alacağı veçhe üzerinde mü - talea edersek bu terbiyenin demokrasiye doğru ilerlemekte olduğunu inkâr edemeyiz.

MİLLÎ EDEBİYAT DEVRİ ŞİİR SAHASINDA ÂŞIK TARZI

TESİRLERİ

FEVZİYE ABDULLAH

III

— Başı 75 inci sayıda —

Orhan Seyfi 'nin, âşık tarzındaki şiirlernii *Gönülden Sesler* adlı kitabında buluyourz [31]. Bu eserdeki şiirlerin bir kısmı şekil itibarıyle koşma olup 6+5 vezniyle veya 8 li olmakla beraber, ruh itibarıyle, halk edebiyatı hususiyetini taşımamaktadırlar. Bunlara misâl olarak *düşünce, bir izdivaçdan sonra, yazık, aşktan sonra, ayrılıktan sonra* başlıklı şiirleri alabiliriz.

Türküler başlığı altındaki birkaç şiirin, bazı mısrâlarında bu tesir, şekilden başka, kendini ruhda da kısmen gösteriyor. Birinci türkünün, ikinci parçasındaki,

Arayor gözlerim her lâhza seni,
Gördüm geçiyorken yine dün seni,

Görüp te sevmemek mümkin mi seni,
Güzelsin, incesin, tatlısın, neşsin !
(s: 46)

mısrâlarında, veya ikinci türküdeki

Başladım feryâda ben bülbül gibi,
Derd mi var hicrana tahammül gibi

Gel artık koynumda açık gül gibi,
Gel artık koynumda açıl gül gibi,
(s: 46)

kıt'asında olduğu gibi . . . Dikkat edilecek olursa, birinci dörtlükteki 1 ve 2 nci mısrâlarda âhengin redife bırakılıp -aynen halk şairlerinde olduğu gibi- kafiyeye ehemmiyet verilmediği de görülüyor.

Gönül ile Geçme adlı şiirlerinde, onu daha muvaffakıyetli görüyoruz :

Bazı bir kuş olarak,
Bazan coşkun bir ırmak

Dağlardan aşar gönül;
Halinde, taşar gönül.

Bazı düzülür yola,
Varır açık bir kola,

Çevrilir sağa sola,
Yolundan şaşar gönül.

Bazı senin gibi şen,
Her türlü derde rağmen,

Bazı kederli benden
Seninle yaşar gönül . .
(S: 35)

[31] *Gönülden Sesler*, İstanbul, Türk neşriyat yurdu, 1928. Şairin *Asrî Kerem* adlı kitabında -ki halk hikâyesi olan *Kerem ile Aslı'nın* modernize edilmiş şeklidir-, bu tarzın hususiyetleri ancak şeklen hissedilir (İstanbul, Bilgi matbaası, 1938).

Kız bir ince su gibi,
Nisan bulutu gibi,

Karşımdan akup geçme;
Ufkumda çakup geçme !

Erdi her günüm düne,
Kız o taze göğsüne,

Kocaldım günden güne,
Bir çiçek takup geçme . .

Beni yalnız bırakma,
Ya bana böyle bakma,

Kalbimi artık yakma,
Ya böyle bakup geçme . .
(S: 14)

Şair, bu tarzın en iyi örneklerini koşma değil, mâni tarzındaki yazılarında veriyor, ki bunlardan bir kısmı, bir mevzu etrafında yazılmış şiirler, bazıları, mâna itibarıyle bir diğerine bağlı olmayan ayrı ayrı mânilerdir. Biinciye misâl olarak *Usanç* adını taşıyan şiiri alabiliriz :

Her yalana kanmışım,
Ben artık sevgiden de,

Her söze inanmışım,
Bıkmışım, usanmışım.

Ne bağda bülbülüm var.
Artık ne aşka, ne de

Ne yanımda gülüm var,
aşka tahammülüm var.

Sevda yüceldi gitti,
Gelişi güzel ama

Bir oktu deldi gitti,
Kalbimi deldi gitti.

Ne söz isterim ne saz,
Bir taş olsa dinlensem

Güzelde vefâ olmaz,
Başımı koyup biraz.

Ey Seyfi bezgin sesin,
Ey sevda bekleyenler

Bilseler ne haldesin,
Ondan ümidi kesin.
(S: 38)

Sazşairi *Şirin*'deki,

Kalbimin külü kaldı,
Yolları beklemekten

Yere dökülü kaldı,
Boynum bükülü kaldı.

Yastığım taşım oldu,
Bana teselli veren

Sızlayan başım oldu,
Kendi göz yaşım oldu.
(S: 88)

mısrâlarını çıkarırsak, diğer dörtlüklerinde rastlanan "sensiz", "hasretiniz„ gibi hitaplar, derhal yabancılığı hissettiriyor. Biraz evvel de söylediğimiz gib Orhan Seyfi 'nin bu tarzdaki en güzel parçalarını, perakende *Mâniler*'ini okuyunca (s. 48) anlamış oluyoruz :

Sen gül dalında gonce,
Sen açılıp gülersin

Ben dağ yolunda yonce,
Ben sararup solunca.

Öksüzüm avut beni,
Aşka yeni başladım

Koynunda uyut beni,
Yüzünden okut beni.

Bulutlardan beyazsın,
Bir halde karar etmez

Kuşlardan yaramazsın,
Bir dalda duramazsın.

Aşkın bir ince yolmuş,
Geç kalmışım bu yoldan

Üstü dikenle dolmuş,
Geçip gidenler olmuş.

Ey benim gonce gülüm,
Baktım bir göz ucuyle

Saçları büklüm büklüm,
Takılıp kaldı gönlüm.

Sevdi aldattı beni,
Gittim kölesi oldum

Güldü ağlattı beni,
Götürdü sattı beni.

Can işte cânan hani ?
Gönül sarayı bomboş

Derd işte derman hani ?
Beklenen sultan hani ?

Ne Hint'te ne Çin'deymiş,
Aradığım meğerse

Aceb nerdeymiş, neymiş ?
Gönlümün içindeymiş..

*

Yusuf Zıya'nın *Yanar Dağ* adlı eserinde [32] ki, *koşma* başlıklı iki şiirde ve bazı mânilerde, şairin halk edebiyatına olan temayülünü açıkça görüyoruz :

Bir daha o fırsat geçer mi ele,
Gülüşü o kadar hoştu ki hele,

Dün gördüm bugün de göresim geldi,
Lebinden gonceler düresim geldi.

Hem küçük, hem güzel, hem utangaçtı,
Saçları ne güzel, ne ipek saçtı,

Gözleri gözümden daima kaçtı,
Öpüp okşayarak öresim geldi.

Yüzü benzeyordu bahar ayına,
Hasretle kapanıp hâk-i pâyına,

Kaşları can yakan aşkın yayına,
Yüzümü gözümü süresim geldi.

(S: 45)

Dün yine günümüz geçti beraber,
Hasretle kapanıp hâk-i pâyına,

Gece de yanında kalasım geldi.
Yüzümü gözümü süresim geldi.

Yüreğim bağlandı her bir sözüne,
Siyah kâhkülünü dökmüş yüzüne,

Kara kaşlarına kara gözüne,
Uzanıp birkaç tel çalasım geldi.

Güldükçe gönlüme inciler döktü,
İçime bir tatlı baygınlık çöktü,

Baktıkça ufkumda şafaklar söktü,
Koynunda rüyaya dalasım geldi..

(S: 46)

Gerek mâna, gerek kafiyelenme itibarıyle birbirine çok yakın olan bu koşmada, Rıza Tevfik'in tesiri azçok hissedilmekle beraber, XVII-nci asır sazşairlerinden Karacaoğlan'ın iki şiirinin tesiri çok bâriz-dir [33] :

Elâ gözlerini sevdiğim dilber,
Altun kemer sıkmış ince belini,

Seni görmeyeli göresim geldi,
Usûl boylarını sarasım geldi.

Küçücüksün güzel etme bu nâzı,
Başına sokmuşsun gülü, nergisi,

Ciğerime bastım ateşi közü,
Yüzünü yüzüme süresim geldi.

Elâdır gözlerin siyahtır kaşın,
Yaylanın karından beyazdır döşün,

Aradım cihanı bulunmaz eşin,
Uzanıp üstüne ölesim geldi.

Karacaoğlan der ki bilirim seni,
Koynunda beslenen, ayvayı, narı,

Adâdım yoluna kurban bu canı,
Çözüp düğmelerin deresim geldi.

[No: 30]

*

Şurda bir güzele meylim aldırdım,
Başına sokmuşsun gülü, nergisi,

Eğlenip orada kalasım geldi,
El sunup ucundan alasım geldi.

Kız niçin söyledin bana bu sözü,
Başına sokmuşsun gülü, nergisi,

İçime de koydun ateşi közü,
Yüzümü yüzüne süresim geldi.

---

[32] Yusuf Zıya, *Yanardağ*, Marifet matbaası, 1928. Şairin, *Kuş Cıvıltıları* ile *Bir Selvi Gölgesi* adlı şiir kitaplarında (İstanbul Kanaat Kitabevi, 1938), Âşık tarzı tesirleri kendini ancak şekilde gösterir.

[33] Saadeddin Nüzhet, *Karacaoğlan*. İstanbul, İkbâl Kitabevi, dördüncü basım, 1938, s: 94-95.

Elâdır gözleri karadır kaşı,
Yaylanım karından ak beyaz döşü,

Arasam bulunmaz menendi eşi,
Yıkılıp üstüne ölesim geldi.

Karacaoğlan der ki kendim neyledim,
Vefasız dilbere gönlümü verdim,

Coşkun sular gibi aktım çağladım,
Ayrıldı yollarım göresim geldi.

[No: 31]

Dikkat edilecek olursa, Karacaoğlan'ın koşmasındaki bazı mısrâlar, azçok farkla Yusuf Zıya'nın koşmasında mevcuttur. Şairin bu koşmayı okuduğu, onda bıraktığı kuvvetli tesir neticesinde yazdığı söylenilebileceği gibi, ilk kısımdaki *göresim geldi* kafiyesinden sonra gelecek kafiyelerin her şairde aşağı yukarı ayni şeyleri tedaî ettirebileceği de hatırdan uzak tutulmamalıdır.

Ozan başlıklı bir şiir yazan (s. 91) şair, âşık tarzına olan bağını, mâniler yazmakla da gösteriyor :

Gözlerin mavi mine,
Aşkın beni çevirdi,

Vuruldum perçemine,
Aslı'nın Kerem'ine.

Bu mâni müstesna, diğer üç mânisinde gerek Orhan Seyfi, gerek Faruk Nafiz'in mânilerine çok kuvvetli bir benzeyiş var; meselâ Yusuf Zıya'nın :

Çıkar şu elbiseni,
Öptüğüme kızdınsa,

Böyle istemem seni,
Geriye al bûseni.

Sağ derken sola düştüm,
Ben Âdem'le Havva'nın

Açık bir kola düştüm,
Düştüğü yola düştüm.

gibi mânileriyle, Orhan Seyfi [34] nin,

Yattı uykuya daldı,
Bir bûsesini aldım

Göğsü açılı kaldı,
Uyandı geri aldı.

Bazı düzelir yola,
Varır açık bir kola

Çevrilir sağa sola,
Yolundan şaşar gönül.

mısrâları, yine Yusuf Zıyan'ın,

Yoktur ellerde gözüm,
Sinendedir vatanım,

Sorma nerede gözüm,
Doğduğun yerde gözüm.

mısrâları ile Faruk Nafiz'in bir koşmasından aldığımız,

Yaş olsam gözden akmam,
Vatanımsın bırakmam,

Göz olsam gayre bakmam,
İlleri kucağına.

mısrâları [35] bu düşüncemizi isbat edebilir. Maamafih, daha doğru bir hüküm verebilmek için, bu şiirlerden hangisinin daha evvel yazıldığını araştırmalıdır.

— Bitmedi —

---

[34] *Gönülden Sesler*, s: 35-48.

[35] Faruk Nafiz, *Bir Ömür Böyle Geçti*. İstanbul, Sühulet Kitabevi, 1932, s: 103.

MÜTEVEKKİL'İN KUMANDANLARINDAN BİR TÜRK PRENSİ

Abbasîler'in onuncu hükümdarları Mütevekkil'in kendisine kardeş etmiş olduğu ve " ruhu gibi sevdiği „; gayet zeki ve edip ve ayni zamanda son derecede bir cesarete malik olan bir kumandanı var idi ki bu da; kendisi gibi; bir hükümdarın asîl bir oğlu idi. Bu Türk Prensi : Feth bin Hakan'dır.

Bu hükümdar ile bu Türk Prensi arasında büyük bir samimiyet ve dostluk olduğu gibi bunların babaları aralarında dahi karşılıklı bir muhabbet ve samimiyet vardi.

Mütevekkil'in babası Mu'tasım Halife Feth bin Hakan'ın babası Gortaç oğlu Hakan'ın evine de gelirdi.

Birgün Mu'tasım, Hakan'ı bir rahatsızlığı esnasında iyadet etmiş ve pek küçük yaşta bulunan oğlu Feth'i sevmiş ve bu çocuk ile Halife mülâtefede bulunmuştu.

Bu arada Halife bu çocuğa : " Benim evim mi güzel, yoksa sizin eviniz mi ? „ diye sormuş olduğu bir suale bu zeki çocuktan hemen :

" Efendim; siz bizim evimizde bulundukça bizim evimiz güzel . . . „ diye cevap alınca Halife'nin pek hoşuna gitmiş ve bu zeki çocuğun üzerine 100.000 dirhem para serpmiştir.

Çocukluğundaki bu mümtaz zekâsı kendisiyle beraber büyüyerek o muhitteki en zeki insanlardan biri olmuş ve diğer zeki insanlar ve birçok âlimler ve edipler bunun etrafına toplanmış idiler. Evi bir akademi gibi her zaman âlimler ile dolardı.

Kendisinin gayet zengin ve pek güzel bir kütüphanesi vardı ki öyle büyük ve güzel bir kütüphaneye o tarihte hiçbir kimse malik değildi.

Arabca'nın lisanî ve edebî ilimlerinde iki muhtelif cereyanı temsil eden Kûfe ve Basra âlimleri bunun evinde toplanır ve ilmî münakaşalar icra ederlerdi.

Feth bin Hakan'ın bütün ilimlere ve ilimleri ihtiva eden kitaplara ifrat derecede muhabbeti vardı. Kendisine kadar; meşhur Arab edibi Câhiz bir de İsmail bin İshak ül-kadıdan başka ilimlere ve kitaplara o derecede yüksek sevgi gösteren bir kimse görülmüş ve işidilmiş değildi.

Kitab-ül-bestan, Kitab-ı ihtilâf-ülmülûk, Kitab-ül-ravzat-i vezzehr ve Kitab-ül-sayd velcevarih „ namında eserleri de vardır.

Ahlâkı güzel olduğundan istisnasız herkes kendisini sever ve şahsiyeti herkesin gönlünde yer yapardı. Eli çok açık olup son derecede cud-u kerem sahibi idi. Mütevekkil'den evvel bunun kardeşi Vâsik ve bunların babaları Mu'tasım'ın da hizmetinde bulunmuştu.

Arab şairlerinin en meşhurlarından biri olan Buhtürî (205/820 - 284/-897) ye Mütevekkil birgün şöyle demişti :

" Benim hakkımda bir şiir söyle !. Fakat söyleyeceğin bu şiirde yalnız beni değil; Feth bin Hakan'ı da zikredeceksin.. Çünkü ben; her yerde ve her zamanda onunla bulunmak ve onunla yaşamak isterim ve hayatımda onunla duymakta olduğum

hazzı bir an için olsun zayi etmemek arzu ederim. Onsuz kalmak ve ondan ayrılmak benim için ölümdür. O da benden ayrılmasın . . . Çünkü hayatta yalnız kalır . . . Yaşayacaksak beraber yaşayalım, öleceksek de ölüm ikimizin bir anda hayatımıza hitam versin. Söyleyeceğin şiirin me'âli bu dediklerim olacaktır . . . „

Bunun üzerine Buhtürî'nin söylediği şiiri Mütevekkil beğenerek : " Tam gönlümdekini söyledin . . . „ demiş ve kendisine 1000 dinar verilmesini emretmiştir.

Buhtürî'nin şiiri budur :

" Ey Feth ! Felek bana senin yokluğunu göstermesin ! Sana da yaşadığın müddetçe benim yokluğumu bildirmesin ! Bence felâketin büyüğü senin benden evvel hayata gelmiş ve gitmiş olman ve benim seni göremememdi. Ben senin benden sonraya kalmanı da böyle büyük felâketlerden addederim. Senin benden sonra başka bir kimseye arkadaş olmana tahammül edemem. Seni sevmekte ben tek kalmak isterim . . . „

Ne gariptir ki bu Halife'nin temennisi gibi; kendisi Sâmirra yakınında kendi namına izafetle bina etmiş olduğu Mütevekkiliye'de 247-861 şevalinin dördüncü gecesi kılıç altında öldürülüyorken Feth bin Hakan kendisini bu Halife'ye siperetmiş ve Feth bin Hakan da bunun üzerinde öldürülmüştür.

Feth bin Hakan'ın *İrşad-ülerib*'de görülen şiirlerinin bazıları şunlardır :

" Sevdiğimle ben; bir genç ile şaraba benzeriz. Gençin; şarabı içtikçe içeceği geldiği gibi benim de onu ne kadar görürsem o kadar göreceğim geliyor. Ona karşı olan vecdim artıyor. Böyle her an artan sevdadan kurtulmak ve ondan okrunmak mümkinmidir ? „

Feth bin Hakan'ın bu şiirini işiden ve takdir eden bir edip onun hakkında şöyle demişti :

" Birçok hükümdarların söylemiş oldukları şiirleri işittim. Bunların hepsini bozuk gördüm. Öyle ki bunlardaki bozukluk ve eğrilikler kargıların eğrilikleri düzelir gibi düzeltilecek olursa bir taraftan düzelir, diğer taraftan eğrilirler.

" Yalnız İmri-ül-kays müstesnadır. Eğer Feth bin Hakan şiir söylememiş olsaydı onu bu sahada tek görecektik „.

Feth bin Hakan'ın, Mütevekkil'in sevgilisi Şahek hakkındaki şiirlerinden biri :

" Ey Şahek ! Senin hicranına düştükten sonra gecelerim uzadı. Ve gözlerim şimdi yaş yerine kanlar saçıyor. Yemin ederim ki senin aşkının altında ezilmekteyim. Takatımın fevkında bir aşkın esiriyim. Ve bundan sana şikâyet te etmeyorum . . .

" Ey Şahek ! Eğer dünyada âşıkların sevgilerine karşı bir mükâfata mazhar olmaları âdet olsaydı; sevginin karşılığı olan bir mükâfat mevcut bulunmuş olaydı, ben o mükâfata mazhar ve nail olurdum. Lâkin, böyle birşey yoktur. Mâşuklar âşıklarına karşı her zaman vefasızlık ederler „.

Güller hakkında :

" Gülleri görmüyor musun? Kırmızı ve safî şarabın içilmek zamanı geldiğini söylüyorlar. Bunlar; altı zümrüt ve üzeri yakut ve etrafı altından olan ıtır hokkasına benzeyorlar „.

Bu kitapta Feth bin Hakan'ın hâl tercemesinin sonu şöyle bir hikâye ile bitmektedir :

Cehemoğlu Ali diyor ki :

" Mütevekkil'in yanında bulundu -

ğum bir günde bir memur gelip bir esircinin satılmak üzere güzel bir kız getirmiş olduğunu haber verdi. Mütevekkil'in izin vermesi üzerine bu esirci içeri girdi. Yanında bulunan bu güzel kızın musikî bildiği ve sesinin de güzel olduğu Halife'ye bildirildi. Orada bulunan Feth bin Hakan bu kıza bir şiir okumasını teklif etti. Bu kız derhal şu şiiri teganni etmeğe başladı :

" Allah'ın yardımı ve Feth'i geldi. Sabahın üzerindeki siyah perdeyi yırtıp bizi aydınlattı. O zat; bir hükümdardır ki onun bütün himmeti tebasını korumağa ve onlara hiçbir taraftan hiçbir ziyan gelmemeğe mâtuftur . . .

" O bir arslandır, şu fark ile ki onun mecd-ü şerefi vardır. O bir buluttur, -yağmur gibi bol bol ihsan eder- Şu fark ile ki onda bulut gibi abusluk yoktur . . . .

" İhsan kapılarının hepsi kilitlidir. Bunların miftahları -anahtarları- yalnız Feth'dir „.

Bu kızı satın olan Mütevekkil bunu Feth bin Hakan'a vermiş ve bu kız Feth'in en gözdesi olmuştu. Feth öldürüldükten sonra bu kız şöyle bir mersiye söylemişti :

" Ölüm ! Ey kahramanlar düşkünü olan ölüm ! Ne yaptığını ve kime kıydığını bilmiş olaydın pişmanlığından dizini döver ve yakanı yırtardın.

" Onu elimizden aldıktan sonra aramızdan kimi istersen ve kimi dilersen al.. götür . . . Feth'den sonra senden bir korku kalmamıştır . . . „

Feth'in arkasından durmadan ağlayan bu kız ağlaya ağlaya ölmüştür.

Mütevekkil ile Feth bin Hakan öldürülürlerken bunların yanlarında bulunmuş ve hattâ sırtına bir de kılıç darbesi yemiş olan bunların ölümünden sonra kendisine ikta' edilmiş bulunan Menbiç'e çekilmiş ve son ömrünü burada geçirmiştir. Çiftliklerinin işleri için hükümdar ve Feth bin Hakan'dan sonra Menbiç valisine müracaat etmesi ve bu valiye " Emîr . . . „ diye hitabe mecbur olması Buhtürî'ye ağır geliyordu. Bunu bir şiirinde söylüyor ve adı Cafer olan Mütevekkil'i ve Feth bin Hakan'ı şiirlerinde hiç unutamayordu. Bu şairin Feth bin Hakan hakkında 1300 - 1882 de basılmış olan divanının yirmi dokuzuncu sahifeden 62 nci sahifesine kadar yer işgal eden yirmi üç kasîdesi görülür.

Bu cesur kumandanın karşılaşmış olduğu bir arslanı ve onu nasıl öldürmüş olduğunu şöyle tasvir ediyor :

" Sende görülen dünkü cesaret ve azim ve iradenin kuvveti sana karşı içlerinde haset besleyenlere senin nekadar cesaretli olduğunu bir defa daha gösterdi.

Kimsenin sokulmağa cesaret edemediği kalesini Benzek nehri (?) üzerine kurmuş ve istediği zaman sürülere hücum ile yavrularına kanlar içinde avlarını getirmekte bulunmuş olan arslan ile dün sabah karşılaştın.

Ben düne kadar iki arslanın karşılaştıklarını ve karşılaşan iki arslanın biribirlerine bukadar cesaretle karşı koduklarını görmemiştim. O arslan bu arslana doğru yürüdü. Bu da ona yaklaştı. Ve onun hücumunu büyük bir metanet ile elindeki kılıç ile def'etti Bu arslan; ey Feth bin Hakan! senden ümidini kesince geri dönmek istedi. Fakat; senden kurtulamayacağını anlayınca tekrar üzerine geldi. Bunun tekrar senin üzerine gelmesi ona bir fayda vermedi. Senden yüzünü çevirmesi de onu senin elinden kurtarmadı. Sen ona bir kılınç darbesi indirdin.... ve işini bitirdin. Ne azmin kırıldı ve ne elin geri döndü ve ne de kılıcın kesmemezlik etti . . . „.

Buhtürî'nin Melik-Hükümdar dediği Feth bin Hakan hakkındaki bu şiirleri içinde Buhtürî'nin ve umumiyetle Arab edebiyatının en güzel perçaları vardır.

ŞEREFEDDİN YALTKAYA

Dede korkut kitabındaki bazı motifler ve kelimelere ait

VI

Türk hikâye ve destanlarında çok görülen *yedi gün uyuma* motifi Dede Korkut'ta vardır. Oğuz beylerinin yedi gün uyudukları söyleniyor : " Oğuz begleri yedi gün uyurdı. Anun-içün (uykuya) küçücük ölüm derlerdi (K. 152; OŞ, 105). Abakan (Minusinsk) Türkleri'nin " Balamon Kam „ adlı destanî hikâyelerine göre *Ak Atlıg Ay Batır* yedi gün uyuyordu (Etnograf, Sbornik, IV, s. 89). Kazak-Kırgızları'nın *Ekrem Aydar* adlı masallarının kahramanlarından olan cadı karının yedi gün uyuduğu söyleniyor : *ol ceti bastı calmavuz ceti kün ceti tün uyktaydı* (Proben, V, 272). *Edige Toktamış* destanında söylendiğine göre, Timürun kızını kaçıran Kabardın adlı alp da yedi gün uyuyor ve yedi gün uyanık duruyormuş [1] . . .

*

Kitabî Dede Korkut'taki birçok kelime ve birkaç cümleyi muallim Kilisli Rifat okuyamamış ve yahut mânalarını anlayamamıştır. Orhan Şayik Gökyay bunlardan birçoğunu okumuş ve mânalarını izaha çalışmıştır. Bununla beraber birkaç kelime ve cümle daha halledilememiştir. Bunlardan biri *Kam Büre (ü)-nüng oğlu Bamsı Beyrek* hikâyesindeki " Alar (K. " alan „) sabah turmışsın, ağ ormana girmişsin. Ağ kavagung budağından yargıyuban (?) geçmişsin. Can bacugun (?) egmişsin. Ok çagırın (?) kurmışsın, adın gerdek komışsın „ (K. 61; OŞ, 41) cümlesidir. OŞ neşrinde bu cümle dört cümleye ayrılmıştır ki doğru değildir.

Bu cümleyi iyi anlayabilmek için hikâyenin kahramanı Bamsı Beyrek'in oynadığı sahneyi gözönünde canlandırmak lâzımdır. Sahne şudur : Bamsı Beyrek'in kadınını Yalancı oğlu Yalancukla evlendiriyorlar. Büyük bir düğün yapılıyor. Kız ve güvey için muhteşem otağ (gerdek) kurulmuş.. Bayındır Han bu muhteşem otağı seyrediyor ve tebealarının zenginliğinden gurur duyuyor . . .

Serseri ozan suretine girmiş olan Bamsı Beyrek'in gözüne batan ve yüreğini yakan şey de bu gerdek (otağ) olduğunda şüphe yoktur. Çünkü eski Türk düğünlerinde en mühim cihaz otağ (= gerdek) tir [2]. Bamsı Beyrek de bu muhteşem gerdeği alay mevzuu yaparak Bayındır Han'a :

— " Alaca sabah durmışsın, ag ormana girmişsin, ag kavagın dalından

---

[1] Çokan Valihanof *Edige Biy* (Melioranski neşri *Skazanie ob Edige i Toktamışe* PB. 1905) s. 26-27. *Yedi gün uyuma* motifine Pertev Naili Boratav da temas etmiştir (" *Köroğlu Destan* „ s. 69).

[2] Türk kavimlerinde düğün çadırları (gerdek = gelin otağlarının) ehemmiyeti hakkında G. Bonç-Osmolovski ve F. Fielestrup'un " *Türk kavimlerinde düğün çadırları* „ adlı etüdlerine bakılsın (Materialı po Etnografii, 1928, t. III Fas. I).

bir (dafacık) kıyıp (kesip) geçmişsin, yanın (?) bacagın (?) eğmişsin, *uk* ve *çığrın* kurmuşsun, adın da gerdek komuşsun ! „ diyor, ki bir göçebeler hanına karşı müthiş alaydır. "Muhteşem otağ (gerdek) saydığın bir fakir çobanın hakir çadırıdır. Adını da utanmadan gerdek koymuşsun ! „ demektedir.

Bu cümledeki kelimeleri birer birer izah edelim :

Alan : Alaca, *alan sabah* = sabah karanlığında (krş. " ala tangla „ = şafak sökerken. Bu kelime alan ve (alar) şeklinde geçiyorsa da "alan„ okunması daha doğru olsa gerektir. OŞ bu kelimeyi " alar „ okumuştur. " Orman içindeki açıklık „ diye izah edilen " alân „ kelimesinin (s. 126) buradaki " alan „ la kat'iyen münesebeti yoktur). " Alar „ kelimesi lûgatçeye alınmamıştır.

Turmak : Kalkmak, *alan sabah turmışsın* = alaca karanlık kalkmışsın.

Ag orman : Kavak ormanı (?) (krş. doğu Türk. *Kara orman* = çam ormanı).

بر غیوبی : (doğrusu: Bir kıyuben) bir defa kıyarak, keserek (Ozan " üzerinde uğraşmamışsın „ demek istiyor).

Can : Yan, taraf (?) (eski oğuzçada Y/C tebadülü vardı Kâş. I, s. 32).

Bacug : Bacak (?) (OŞ Lûgatçesindeki buçuğ - s. 128: " *muahede, mukalevi* „ - ile münasebeti yoktur). Çadır *uk* larının her iki ucu eğilerek yapıldığına bakılırsa جان باجوغی kelimelerini " yan bacağın „ diye izah etmek uygun olur. Çadır aksamına ait bu gibi kelimelerin izahı Yürük ve Türkmen göçebeleri arasında yapılacak folklor ve etnografik araştırmalardan önce imkânsızdır. Metindeki " *can bacugın* „ kelimelerinin " *uk çığrı* „ ya ait olduğu şüphesizdir.

Uk : (resim 4 ve 2) Çadırın üst yanındaki köşelerini tutan ağaç parçalarının - değneklerinin her birisi - (die Dachstäbe, der Jurte, Radloff. WB., I, 1606, 1617; Kâş, I, 49 " ug „) OŞ Lûgatçesine almamış, metinde ise ok yazmıştır [3].

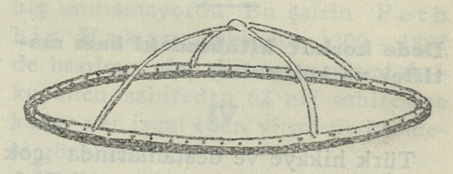

(5— Çıgrı)

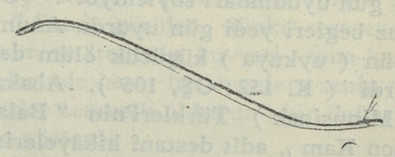

(4— Uk)

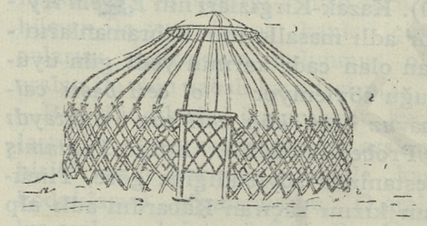

1— Kanat; 2— Uk; 3— Çıgrı (Çagarak).

Çığrı (*cıgrık : resim 3 ve 5) : Çadırın üst kısmı (krş. Kâş. I, 325; II, 68 " çıgrı „). Kırgızça *çangarak, şangarak, şangırak* (Radloff. WB. VI, 942: der Holzring des Rauchloches Jurte), kalmukça *tsagarak* (Ramstedt. Kalmuk, Wörterbuch, s. 419; die querhölzen im rauchringe der Jurte).

O. Ş. Gökyay metinde şüpheli bıraktığı جفرین kelimesini Lûgatçesinde *çangarak* (s. 132) diye almış ve doğru izah etmiştir. Fakat metinde *cagırın* (?) diye okuduğu kelimeyi almayor ve izahında da *çangarak* izahının bu *cagırın* (?) 'a ait olduğuna işaret etmeyor. *Çangarak* kelimesinin izahının hangi kelimeye ait olduğunu kimsenin anlayabileceğine imkân yoktur.

ABDÜLKADİR İNAN

[3] Çadıra dair yazdığım bir makalede ben de, *ok* yazmıştım (" *Azerbaycan Yurt Bilgisi* ", 1932, c. I, s. 355 - 356), yanlıştır.

A Y I N H A B E R L E R İ

19 MAYIS SPOR VE GENÇLİK BAYRAMI —. C. H. P. BEŞİNCİ BÜYÜK KURULTAYI —. 1939 DEVLET BÜTÇES —. HAVA ŞEHİTLERİNİ ANMA

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı

1919 Mayısının 19 unda Atatürk millî mücadeleye başlamak üzere Samsun'a çıkmıştı. Memleket yer yer işgal edilmiş, son Osmanlı Padişahı İstanbul'daki saltanatını galiplere mütavaatla kurtarmak kaygusuna düşmüştü. Hazırlıkları başlayan sulh şartları, Türk'ün son yurdunu parçalamakta, kalan bir avuç yerde de şerefli bir yaşayış imkânını bırakmamakta idi.

Samsun'a çıkış, geniş mânada kurtulma cidalinin başlangıç noktasıdır. Memlekette yer yer başlamış olan mukavemetler, *19 Mayıs*'tan itibaren Atatürk'de mihraklarını buldular. Onun dehâsı; millî kuvvetleri derledi topladı ve nihayet memleketi kurtarmağa muvaffak kıldı. Kurduğu cümhuriyet ise yeni Türkiye'yi muasır medeniyetin safları arasına koydu. Memleket kültür, iktisat alanında hızla yükselmekte, refah ve ümrân heryıl biraz daha artmaktadır.

19 Mayıs Türkiye'nin kendini buluş günüdür. Kokmuş bir saltanatın ve haksız bir mağlûbiyetin ağır ve uyuşturucu tesirinden silkinerek kendi varlığına inanış ve kurtulmağa karar veriş günüdür. *19 Mayıs* bir milletin benliğini duyarak artık hayat mücadelesini kabul ediş günüdür. İsabetli bir kararla bugün gençliğin bayramıdır. Ve çocukluktan çıkıp artık hayatı anlayanların, onun güç akışı içinde mutlaka muvaffak olmak kararını alanların bayramıdır. Gençlik bu bayramı sporla, toplu bir neşe içinde geçirdiğinden onun adına " *Gençlik ve Spor Bayramı* „ denilmiştir. Kanunlarımız da bugünü millî bayramları mız arasına almıştır.

19 Mayıs günü Türkiye'nin bütün şehir, kasaba ve köylerinde bayram yapılmıştır Ankara'da gençlik *19 Mayıs Stadı*'nda Millî Şef İsmet İnönü'nün huzûrlarında çok güzel spor hareketleri yaptılar. Stadyomu dolduran elli binden fazla halk onları saatlarca alıkşladı.

C. H. Partisi'nin bütün yurt için tertip ettiği kutlama programına göre her yerde törenin esası şunlar olmuştur :

1— Bayrak çekme, nutuklar, geçit resmi,

2— Okulların jimnastik hareket ve gösterileri,

3— Spor hareket ve gösterileri.

Bu program spor alanlarında ve bulunmayan yerlerde Cümhuriyet meydanlarında yapılmıştır. Her yerde okul talebeleri ve sporcular alanlara gelmeden önce önlerinde muzikalar olduğu halde veya marşlar söyleyerek şehir veya kasabanın sokaklarında gösteriş gezintileri yapmışlar ve Cümhuriyet anıtlarına giderek Ebedî Şef Atatürk'ün yüksek ve aziz hatırasına hürmeten çelenkler koymuşlardır.

19 Mayıs günü için yine C. H. Partisi'nin tertibi ile bütün memleket matbuatı şu hususları tebarüz ettirmeğe çalışmışlardır :

1— *19 Mayıs* yalnız mektepliler bayramı değildir. Millete şâmil bir gündür. Türk inkılâbı memelekete müsbet düşünceyi, ilmin hâkimiyetini, insan şahsiyetinin bir kıymet olduğu fikrini bahşetmiş ve bunu tahakkuk ettirmiştir. İnkılâbın mebdei' olan *19 Mayıs* bunun için Türk rönesansının mazide büyük eserler ve medeniyetler vücuda getirmiş olan Türk milletinin yeniden doğuşunun bir sembolüdür.

2— *19 Mayıs* gününün kütleye telkin edeceği esaslar şunlardır :

a) Güzel, hareketli, canlı, uyanık ve mert insan,

b) Işık, su, temiz hava, sıhhat ve temizlik sevgisi.

Gerek törenlerin her yerdeki iyi tatbik şekli ve gerek matbuatımızın vatansever çalışması, 1939 *Mayısının 19* uncu gününü yurt için çok neşeli ve çok istifadeli bir gün yapmıştır.

C. H. P. Beşinci Büyük Kurultayı

16 Mayıs 1939 tarihli Anadolu Ajansı, Millî Şefimiz Cümhuriyet Halk Partisi Değişmez Genel Başkanı Reisicümhur İsmet İnönü'nün bir tebliğini neşretmiştir. Bu tebliğ Parti'nin Beşinci Büyük Kurultay'ının 29 Mayıs pazartesi günü saat onda Ankara'da Büyük Millet Meclisi binasında toplanacağını bildiriyordu.

23 Mayıs tarihinde yine Ajans'la yapılan tebliğte Kurultay'ın çalışma mevzuları neşredilmiştir. Buna göre Kurultay değişmez Genel Başkan veya vekili tarafından açılacak Riyaset Divanı teşkil edildikten sonra değişmez Genel Başkan'ın söylevi dinlenecektir. Bundan sonra onbeşer üyeli program - tüzük, hesap ve yirmibeş üyeli dilekler komisyonları seçilecek ve bu komisyonlara Parti Genel Sekreterliği'nin hazırladığı program - tüzük projeleriyle hisap hülâsaları ve dilekler havale olunacaktır.

Komisyonlar vazifelerini bitirince mazbataları Büyük Kurultay umumî heyetince müzakere edilecek ve müzakereler bittikten sonra Genyönkurul üyeleri seçilecektir.

Kurultay'ın sonunda Parti'ye verilen yeni istikamet hakkında değişmez Genel Başkan, ya bir söylev verecekler veya bir beyanname neşredecekler dir.

C. H. Partisi teşkilâtının Ocak kongrelerinden başlayarak sıra ile nahiye, kaza ve vilâyet kongrelerinde müzakere edilen dileklerden, mahallerince yapılmak imkânı bulunanlar ayrıldıktan sonra memleketin esas ve ana işlerine ait olarak Parti umumî idare heyetine gelmiş olanlar; Beşinci Büyük Kurultay'a arzedilmek üzere Parti Genel Sekreterliği'nce tasnif ve neşredilmiştir. Genel Sekreterlik, Dördüncü Büyük Kurultay'ın tesbit ederek vazife halinde tevdi eylediği işlerden ve Parti programının devam eden hükümlerinin tatbikatından olmak üzere Beşinci Kurultay'a kadar geçen dört sene içinde başarılmış olan işlerin umumî hatlarını da bir hülâsa halinde neşretimiştir.

29 Mayıs günü Büyük Kurultay, tebliğlerdeki şekilde Parti Genel Başkan vekilinin reisliğinde toplandı. Riyaset Divanı intihap edildikten sonra Değişmez Başkan Millî Şef İnönü riyaset mevkiine gelerek ÜLKÜ'nün bu sayısına ilâve edilen büyük nutkunu söyledi. Kurultay, Millî Şefi müzakere salonuna girer ve çıkarken ayakta tâzimle selâmlamış ve nutku sık sık ve şiddetle alkışlamıştır.

Seçilen Kurultay encümenleri derhal, program - nizamname ve dilekler

üzerinde müzakerelere geçmişlerdir. Umumî heyet toplantısı 31 Mayıs tarihine bırakılmıştır.

---

19 9 Dvelet bütçesi

Büyük Millet Meclisi 22 Mayıs pazartesi günü devlet bütçesinin müzakeresine başlamıştır. Bir hafta önceden devlet demiryolları, evkaf ve inhisarlar gibi birkaç mülhak bütçeyi tasdik etmişti.

261 milyon lirayı aşan yekûnıyle cümhuriyetin en yüksek bütçesini Meclis bir hafta süren bir müzakereden sonra kabul etmiştir. Meclis ilk günü Maliye Vekili'nin gerek bütçe ve gerek malî vaziyet üzerindeki geniş izahı ile birçok hatiplerin bu esaslara ait mütalealarını dinlemiştir. Müteakip günlerde her Vekâlet bütçesi müzakere edilirken yine mebuslar tarafından bazı mütalealar serdedilmiş ve vekiller, kendi vekâletlerine ait işlerle mebuslar tarafından temas olunan mevzulara ait izahlarda bulunmuşlardır. Vergilerin matrah ve nisbetlerinde bir değişiklik yapılmadığı ve yeni vergiler ihdâs edilmediği halde 1939 bütçesindeki fazlalık, kazanç ve istihlâk vergileriyle gümrük resminde olup bu da yurtta iş hacminin, binaenaleyh millî refah ve umranın artmasından ileri gelmektedir.

Dünya içinde Türkiye

Kemalizm prensipleri içinde ve Millî Şef'inin etrafında vahdet ve imanla çalışıp ilerleyen Türkiye, dünya ile münasebetlerinde de herkesle dost ve bilhassa birçok yakın komşularıyle müttefiktir. Avrupa vaziyetinin son aylarda geçirdiği buhranlı vaziyet üzerine Türkiye mevcut ittifaklarına ve dostluklarına sadık kalmak üzere İngilizler'le Akdeniz emniyeti üzerine bir anlaşma yapmıştır. Yakında Fransa'nın da iltihakı beklenen bu anlaşmanın esası " vukubulacak bir tecavüz hareketinin Akdeniz mıntakasında bir harbe saik olması halinde „ bilfiil bir işbirliği yapmak ve yed-i iktidarlarında bulunan bütün yardım ve müzahereti birbirlerine göstermeğe hazır bulunmaktır. Bu anlaşma, hiçbir memleket aleyhine müteveccih değildir. Ancak lüzumu tahakkuk ettiği takdirde Türkiye'ye ve Büyük Britanya'ya karşılıklı bir yardım ve müzaheret teminine matuftur. İki hükûmet Balkanlar'da emniyetin teessüsünü temin etmek lüzumunu dahi tasrih etmişlerdir.

Bu anlaşma, Türkiye'nin insanlık sulhu için şimdiye kadar sarfettiği gayretlerin yeni bir eseri olarak dünyaca sempati ile karşılanmış, memleket ise hükûmetin bu muvaffakıyetini yürekten takdir etmiştir.

Hava şehitlerini anma

Mayıs'ın on beşinde memleketin her tarafında törenler yapılarak hava şehitleri anılmıştır. Bu törenlerde şehitliklere ve âbidelere çelenkler konulmuş ve nutuklar söylenilmiştir.

HALKEVLERİ POSTASI

OKUMA ODALARI —. HALKEVLERİ ÇLIŞMALARI —. H. EVİ NEŞRİYATI

Okuma odaları

Halkın bilgi seviyesini yükseltmenin başlıca tedbiri, onun okuyabilmesini temin etmektir. Kitap tecrübelerin hülâsasıdır; bir meselenin halli için harcanan emeklerin mahsûlüdür; görşleri, duyuşları aydınlatan ve genişleten daha ileri ve geniş görüş ve duyuşların ifadesidir. Bu bakımlardandır ki, bu unsurları ihtiva eden ve kitap denilen şey, şahsî enerjiye ve kıymete birşey ilâve eder.

Kitabın lüks telâkki edildiği devirler, cemiyetlerin kesif faaliyetten uzak durgun ve câmit devirleridir. İstatistiklere dikkat olunursa şu görülür : En çok kitabı olan ve en çok kitap okuyan cemiyetler; en ileri ve en çalışkan cemiyetlerdir.

Halkın kültür ve bilgi seviyesini yükseltmeyi vazife edinen Halkevleri kitap ve okumanın bu büyük ehemmiyetini takdir ederek, kitabı ve okumayı işlerin başında saymaktadırlar.

Her Halkevi'nde bir kütüphane ve okuma odasının mutlaka bulunması, ve bunların haftanın her günü muayyen saatlarda açık olması Halkevleri faaliyetlerinin birinci şartıdır.

Halkevleri'nin bu nokta üzerinde ısrarla durmalarının bir neticesi olarak kitap ve okuyucu sayıları sevindirici bir nisbetle armaktadır :

Yıl	Halkevi sayısı	Kitap	Okyucu sayısı
1933	55	59 444	149 949
1934	89	97	328 277
1935	103	107 551	624 727
1936	136	122 809	874 656
1937	167	129 362	1 590 000
1938	209	285 757	1 909 910

1933 yılına göre 1938 de Halkevleri sayıları 4 misli artmadığı halde kitap ve hele okuyucu sayısı 4 mislini çok artmış bulunmaktadır.

Bazı Halkevlerimiz okumayı teşvik için güzel işlere girişmişlerdir. Halkevi binası içinde bir okuma odasını kâfi bulmayan bu Halkevleri, bulundukları şehrin kalabalık semtlerinde veya ilgili olabilecekleri köylerde Okuma odaları açmaktadırlar.

Halka daha yaklaşan ve içine sokulan ve onun zevkine, tecessüsüne daha uygun eserler götürmeye çalışan bu okutma vasıtalarının da çok hayırlı olacaklarına inanıyoruz, ve muhtelif Halkevlerimizin açtıkları bu okuma odalarının bir cetvelini aşağıda okuyucularımıza memnuniyetle veriyoruz :

1938 İkinci altı aylık raporlara göre açık ve işlek olan okuma odaları

Bağlı olduğu Halkevi	*Yerleri*
Adapazarı	Akyazı
Aksaray	Ağaçlı
"	Çardak
"	Gelveri
"	Hıcıp

"	Göstük
"	Kızılkaya
"	Ulukışla
Aydın	Çine
"	Sümer
Ankara	Akçaören
"	Bağlıca
"	Eryaman
"	Ergazi
"	Elvan
"	İlyağut
"	İvedik
"	Kutuğun
"	Karaoğlan
"	Hasanoğlan
"	Mamak
"	Kılıçlar
"	Susuz
"	Peçenek
"	Bucuk
"	Zir
"	Yuva
"	Yakacık
"	Virancık
"	Lodumu
"	Mülk
"	Balkat
Bakırköy	Yeşilköy
Bartın	Amasra
"	Hasankadı
"	Kurucaşile
"	Melentçayır
"	Tuzcular
"	Orduyeri
"	Cezaevi
Diyarbakır	Tilalo
"	Hanik
Edremit	Zeytinli
"	Göre
İzmit	Değirmendere
"	Yarımca
"	Sapanca
Siirt	Holenze
"	Tello
Üsküdar	Çengelköy
Manisa	Horozköy
"	Muradiye
"	Karaoğlanlı
"	Sarıhanlı
"	Selimşahlar
"	Eğri
"	Uncuboz
Uzunköprü	Çöp
"	Kırcasalih
"	Hodbey
"	Yeniköy
"	Maksutlu
Sandıklı	Cezaevinde
İnegöl	Hamzabey
Malatya	İstasyon
Perşembe	Epirli
"	Çandır
"	Kaleyaka
"	Kışlaönü

***

HALKEVLERİ ÇALIŞMALARI

Baharın gelmiş olmasından olsa gerek, geçen ayın Halkevleri çalışmaları, bilhassa köycülük sahasında çok canlı ve o nisbette de verimli olmuştur. Bu çalışmalardan birkaç tanesini kısaca anlatmayı faydalı bulduk.

Ankara Halkevi'nin köy gezileri

Kış mevsimini her kolunda büyük bir faaliyetle çok parlak olarak geçirmiş bulunan Ankara Halkevi, bahara bilhassa köycülük kolunun hızlı ve enerjik yeni hamleleriyle girmiş bulunuyor. Köycülerin maksatlı ve programlı gezilerine Ev'in bütün şûbelerinden üyeler de iştirâk etmekte ve bu suretle çalışma sahası çok geniş ve şâmil bir şekil almaktadır.

Her cumartesi ve pazar günleri 10-12 kişilik guruplar doktorları, diğer şûbelerden birer arkadaşı ve kitapları, sıhhat levhaları, ilâçları, azıkları yanlarında olarak erkenden yola çıkmakta ve günde birkaç köyü dolaşmaktadırlar.

Erkenden yola çıkarılmasından asgarî 3 köyde 2-3 saat kalarak meşgul olmak mümkin olmaktadır. Bu müddet zarfında, taksim edilmiş olan vazifeler iyice yapılabilmektedir.

Halkevliler köye gider gitmez, köyde bulunan herkesi köy meydanına toplamakta ve müsait bir odada hastalar tedavi edilirken, bir başka arkadaş

sıhhat levhalarını teşhir ederek bunlar etrafında köylüye anlayabileceği dille izahat vermekte, sıhhat bilgileri, öğütler vermektedir.

Kadın üyeler köylü kadınlarla temasa gelerek onlara temizlik, çocuk bakımı gibi gereken bilgileri vermekte, dertleşmektedirler.

Diğer taraftan vazifedar bir arkadaş köyün öğretmen veya eğitmeniyle konuşarak muhtarı, ihtiyar heyetini de aralarına alarak köyün ilerleme işleri etrafında, kültürel durumu hakkında yapılacakları anlatmakta, Ev tarafından bastırılmış olan köy kütüklerinin nasıl hazırlanacağı hakkında izahat vermekte ve köye getirilmiş olan ziraî, sıhhî ve içtimaî faydalı kitapları vermektedir.

Bu sırada köyün civarı hakkında da malûmat alınmakta ve tarihî anıtlar aranmakta, ziraî ve hayvancılık durumları incelenmektedir.

Bu çalışma sayesinde Ankara merkez kazasıyle Çankaya kazasının 140 köyünü bir yılda dolaşmak kabil olacak ve köylerin durumu tesbit edilecek, istatistiği tamamlanacaktır. Bu suretle gelecek yılda yapılacak çalışmalarda köylerin her bakımdan durumları kontrol edilebilmiş ve mukayese imkânları elde edilmiş olacaktır.

Geçen yıl 22 köydeki okuma odalarının sayısı bu yıl yüzü bulacaktır. Köylülerimiz ve yeni öğrenmenin verdiği bir istek ve zevkle kitap ve gazeteleri birbiriyle yarışarak kapışmaktadırlar.

Köy öğretmen ve eğitmenleriyle Halkevliler'in iş ve el birliği yapmaları da bu suretle tahakkuk etmiş bulunmakta ve bu iki kültür uzvu mükemmelen anlaşmaktadırlar.

Ankara Halkevi temsil kolu da köylüye temsil verebilmesi için kolay nakli kabil bir sahne ile dekorlar hazırlamaktadır. Buna başlandığı zaman çok önemli yeni bir işe girişilmiş olacaktır. Gösteritin hattâ kitaptan daha faydalı neticeler vereceği muhakkaktır. Şimdi artık köylüye hitap edebilen piyesler yazılması işi de eli kalem tutanlarımıza düşse gerektir.

İzmir Halkev'inde çiçek sergisi

İzmir Halkevi bu ay içinde iyi bir buluş olarak bir çiçek sergisi tertip etmiştir. Müsabakalı olan bu sergiye hayli resmî ve hususî çiçekçiler iştirâk etmişlerdir. Üç gün devam eden sergi pek güzel olmuş ve muhitte büyük bir alâka uyandırmıştır. Bu sebeple sergi binlerce kişi tarafından gezilmiş, tetkik edilmiştir. Sergiye iştirâk edenlerin çiçekleri bir jüri tarafından tetkik edilerek Kültürpark birinci, Burnova Ziraat Mektebi ikinci, Talât Muşkara'nın gülleri üçüncü, Necati Alperen'in bonkavilyaları dördüncü, Ali Nizamî'nin karanfilleri beşinci, Mahdure Balkış'ın gülleri de altıncılığı kazanmış ve hediyeleri verilmiştir.

Milas Halkevi'nin türlü çalışmaları

Milâs Halkevi köycüleri mıntakada bazı köylerdeki hayvanlara ârîz olan (Şap) hastalığını ele alarak 3 köye mütehassıs veterinerleriyle birlikte gitmiş, hasta hayvanlar tedavi edilmiş, hastalık hakkında köylüye icap eden öğütler verilmiştir.

Çanakkale zaferinin yıldönümü dolayısiyle Ev'de bir Çanakkale gecesi tertip olunmuş, Milâs ve çevresindeki Çanakkale harpleri gazileri ve kasaba halkı Ev salonunda toplanarak zaferin yıldönümünü kutlamış, Boğaz mü-

dafaası ve Montröye kadar boğazların vaziyeti etrafında iki konferans verilmiş, temsil kolu tarafından da iki kahramanlık tablosu gösterilmiştir.

15 Nisan'da temsil kolu tarafından bir piyes ve bir komedi oynanmış, sosyal yardım kolu haftada 6 gün yoksulların muayene ve tedavisine başlamış, çocuk bayramı münasebetiyle 97 fakir çocuk giydirilmiş, Hâkimiyet-i Milliye ve Çocuk bayramının tes'idini münasebetiyle güzel tezahürler yapılmış ve gece Kahraman piyesi oynanmış, koro heyeti tarafından güzel bir konser verilmiştir.

Sandıklı Halkevi'nin çalışmaları

Ev gösterit kolu tarafından 23 Nisan dolayısıyle (Vatan ve Vazife) piyesi temsil edilmiş, Güreş teşvik müsabakaları tertip olunmuş, sürek avları yapılmıştır.

Ay içinde 13 köy gezilmiş, ziraat ve içtimaî durum hakında konuşmalar yapılmıştır. Sosyal yardım kolu köylerde çalışmak üzere yeni bir program hazırlamıştır.

Muğla Halkevi köylerde

Bir aylık çalışmasının hemen hepsi çok iyi ve güzel olan Muğla Halkevinin en orijinal başarısı temsil kolunun köycülerle birlikte köylere giderek temsil vermesidir.

Halkevi'nin muhtelif şûbelerinden kalabalık bir gurup kamun merkezi olan Ulal'a bir gezi tertip ederek orada şu programı tatbik etmiştir :

1— İstiklâl marşı (Halevi bandosu tarafından),

2— Çocuk bakımı hakkında konferans (başkan Şaban Kınay),

3— Piyes: Kanun adamı (temsil kolu),

4— Şiir: İleri (Tahir Tolga),

5— Şap hastalığı hakkında konferans (Selim Yatağan),

6— Komedi.

Bu güzel programı hemen bütün nahiye köylüleri çağırılarak takip etmeleri temin edilmiştir.

Bu program Muğla'da iki defa tekrarlanmıştır.

Ev'in köycüler kolu, bundan başka sosyal yardım kolunun muavenetiyle birçok köylü hastaları köylerinde muayene ettirmiş, ilâçlarını vermiştir.

A. C.

* * *

İzmir Halkevi Beşinci Resim sergisi

C. H. P. İzmir Halkevi resim şûbesine dahil; Ege ressamları tarafından İzmir Halkevi'nde Beşinci Resim Sergisi açılmıştır. Sergi geçen yılların fevkinde san'atta bir irtifadır.

Beşinci İzmir Resim Sergisi'ne iştirâk eden bütün fırçaların eserlerinde; san'atta kat'edilen merhaleler, aydın bir şekilde göze çarpmaktadır. Sergi'nin her san'atkârı, eserleri üzerinde kıskanç bir iç hünerverliği ile sırf san'at heyecanı ile çalışmış ve eserini halkın takdirkâr nazarları önüne koymuştur.

Sergi, muhtelif san'at seksiyonlarından mürekkeptir. İçlerinde emprisyonistler, kübistler, klâsikler, ve puvantiristler vardır. Bu san'at seksiyonlarına dahil Ege ressamları; eserlerinde, muhakemelerini daima eserlerinin üstünde tutmuşlardır.

Her eserin san'at bakımından kıymeti çoktur. Bu itibarla Beşinci İzmir Resim Sergisi hakkında, hülâsa ve haklı olarak söylenecek tek bir söz şudur : " Sergi san'atlıdır „ ve Sergi de muhakemeler eserlerin fevkinde-dir. Elverir ki; san'atı sevenler ve san-

atın, cemiyet içindeki baş döndürücü rolünü bilenler bunun, bu büyük hakikatın tefsirini ve tahlilini yapsınlar. Hakikat, tabiat içindedir, ve her yerde hakikat, hakikattır, kaziyesi san'at çerçevesi için de, bu suretle şümullü, mânalı ve ifadeli bir tarzda her kafada satırlanmıştır. Bu keyfiyette san'atın, derûnî hazzın, heyecanın, mânanın, ifadenin tam not alan cevaplardır.

Sergi'nin her fırçasında, her artistin şahsiyeti, görüşü, duyuşu, heyecanı, ifade ve mânası mündemiçtir.

Bu suretle, Beşinci İzmir Halkevi Resim Sergisi, san'attaki, san'atlı bir irtifaın şahikasıdır.

San'atkârlarımızı gıpte ederek, kalbten saygılarımızla, tekrar tekrar yüceltmeği bir insanlık borcu telâkki ederiz.

V. M.

* * *

HALKEVLERİ NEŞRİYATI

Dergiler

Bu ay, isimlerini aşağıda zikrettiğimiz Halkevleri dergileri neşredildi :

Bozok (Yozgat), *Çorumlu* (Çorum), *Dranaz* (Sinop), *Dört Eylûl* (Sıvas), *Fikirler* (İzmir), *Gediz* (Manisa), *Görüşler* (Adana), *İnanç* (Denizli), *19 Mayıs* (Samsun), *Ün* (İsparta), *Yeni Türk-Halk Bilgisi Haberleri* (İstanbul - Eminönü), *Yeşil Irmak* (Amasya). Bunlardan Yozgat, Sıvas, İzmir, Manisa ve Eminönü Halkevi dergileri Mayıs; Sinop, Adana, Denizli ve Amasya, Isparta, Nisan; Çorum, Mart sayısını çıkarmış bulunuyor. *19 Mayıs*'ın ise, içinde veya üzerinde bir tarihe rastlanmadığından, hangi aya ait sayısı olduğu belli değildir.

Çorumlu, Çorum Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Kolu tarafından çıkarılır aylık mecmua, yıl I, sayı 12-15, Mart 1939. 12,5 kuruş.

Dört formadan ibaret ve tek sütun üzerine dizilmiş olan derginin kapak dahil son iki forması her zamanki gibi vesikaların ve resimlerin neşrine tahsis edilmiştir.

Baş yazıyı, Prof. F. Köprülü 'nün *Ülkü*'den naklen, *Halkevleri'mizde tarihî araştırmalar nasıl yapılmalıdır* başlıklı yazısı teşkil ediyor. Geçen sayıdan devam olan H. X uncu asırda Çorum yazısından başka, yeni olarak Neşet Köseoğlu 'nun *Çorum Sancak Beyi Kara Yazıcı* hakkında bir makalesi vardır.

Her sayısında, halk şairlerine ait, cönklerden derlenmiş parçalar neşr ile, bu şairler hakkında biraz da malûmat veren derginin bu nüshasında *Çorumlu Gazi Beydili*-den bahsedilmektedir.

N. Köseoğlu, bu makalesinde, *Halk Bilgisi Haberleri* (s. 84) nde, Beydili hakkında Daşdemir'in yazdığı bir şiirin neşrini hatırlayarak, Daşdemir hakkında verilen malûmatın yanlış bir cephesine temastan sonra Beydili'nin, Murad IV. ün Bağdat fethine ait yazdığı bir şiiri neşrile iktifa ediyor. Çorum'da toplanan mâniler yine geçen sayıdan devamdır ve bu sayıdaki son rakam 507 dir ve henüz (K) harfine kadar gelinmiştir. Çorum halk türkülerinden *Akkoyun, Oydah, Ördek, Güzelleme* türküleri, güfte ve besteleriyle basılmış, ayrıca toprağa ait 49 ata sözü de dercedilerek, *Hisap veriyoruz* başlığı altında, her nüshada olduğu gibi, Çorum Halkevi çalışmaları izah olunmuştur.

Bir Halkevi dergisinin aşağı yukarı bütün vasıflarını taşıyan *Çorumlu*'nun daha muntazam zamanlarda çıkacağını da ümit ediyoruz.

Halk Bilgisi Haberleri : İstanbul-Eminönü Dil - Tarih ve Edebiyat Şubesi tarafından çıkarılır aylık mecmua yıl 8, sayı 91, Mayıs 1939. 10 kuruş.

Kapak hariç bir buçuk formadan ibaret olan ve çift sütun üzerine dizilen bu dergi, her ay muntazaman çıkmaktadır.

Bu sayıda, ilk yazıyı M. Halit Bayrı 'nın *İstanbul'da kullanılan bazı halk ilâçları* başlıklı yazısı teşkil ediyor. Muharrir, burada,, şifahî rivayetlere istinaden, bu mevzu etrafında topladıklarını neşir ve bu malûmatını, aldığı şahsın, yalnız ismini kaydile iktifa etmektedir.

Ali Rıza Yalman 'ın, *Gaziantep şairleri* makalesinin bu sayıda XX nci kısmı neşredilmiştir. Bu makaleler, şifahî malûmata istinaden yazılmış olup, bu husûsta malûmat veren şahsın ismi, nereli ol-

duğu ve bu bilginin ne zaman elde edildiği tarih kaydediliyor; bu yazıyla, haklarında antolojik malûmat verilen Gaziantep şairlerinin sayısı XXIII tür. Son makalede, zamanı tasrih edilmeyen, Haydar Bey, Balkan harbı sıralarında öldüğü söylenen Kul Sait, XVIII inci asır şairlerinden Kelağa, bugün yaşamakta olan Âşık Mustafa 'dan bahs ile, eserlerinden bir iki parça neşredilmiştir. XXIV üncü parçada, muhtelif eserler başlığı altında Miskîn Ali 'ye ait olarak gösterilen bir şiir basılmıştır.

Halk şairlerine ait zengin malzemeyi ihtiva eden bu makalelerde neşredilen bilgi ve metinler, bundan önceki tetkiklerle karşılaştırılmış veya kontrol edilmiş değildir. Meselâ, bu sayıda, Miskîn Ali'ye ait gösterilen ve nereden alınarak neşredildiği kaydedilmeyen bir koşma, Sadeddin Nüzhet 'in neşrettiği *Karacaoğlan* adlı eser " s. 139, No. 80 „ de azçok farkla mevcuttur.

Ün : İsparta Halkevi mecmuası, ayda bir çıkar, cilt 5, sayı 61, Nisan 1939. 10 kuruş.

Kapak hariç her zaman, muntazaman bir forma halinde çıkan dergide baştan üç yazı, 29-3-939 da vefat eden İsparta mebusu İbrahim Demiralay'a tahsis edilmiş, müteakiben *X uncu asr-ı hicrî'de Hâmideli,* (İsparta şivesine göre konuşulan) *atalarsözü,* başlıklı yazılar geçen sayıdan devamdır. Bu sayıda, geçen sayılara ilâveten " *Evliya Çelebi Seyhatnâmesinde İsparta* „ dan başka bir de hikâye vardır.

Yeni Türk : İstanbul - Eminönü Halkevi tarafından ayda bir çıkarılır, sayı 77, Mayıs 1939, sayısı 20 kuruş.

Kapak ve ilânlar hariç 2,5 formadan ibaret olup, her ay muntazaman çıkmakta olan derginin baş yazısı, Halkevleri dergileri hakkında düşüncelere ayrılmıştır. Osmanlı tarihlerine dair kısa ve kronolojik malûmatı ihtiva eden; son asır aşirlerinden Selâmî 'ye ait, bugünkü İstanbul'un muhtelif sahaları ve bu sahalara düşen nüfusu istatistiklerle gösteren makalelerden başka, Halid Ziya 'nın henüz iki cildi çıkan *San'ata dair* eseri hakkındaki düşüncelere, Ömer Seyfiddin 'in Türk edebiyatındaki mevkiine dair yazılar da vardır. İstanbul bibliyografyası geçen sayıdan devam etmektedir, mecmuada ayrıca iki hikâyeye ve bazı şiirlere de yer verilmiştir.

***

Kitaplar

Kadri Özyalçın — Kemal Gürpınar, *Şarkışlalı Serdarî,* Sıvas Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şûbesi neşriyatından, No. 3. Sıvas, Kâmil Basımevi, 1938 - 1339.

Kapak dahil beş formadan ibaret olan kitabın bir buçuk formasını, *Şarkışlalı Serdarî hayatı ve eserleri* başlığı altındaki mukaddime teşkil ediyor. Burada 1250-1337 yılları arasında yaşayan şair hakkında, yalnız, Şarkışla'dan elde edilen şifahî malûmata istinaden bilgi veriliyor. Eserin ikinci kısmı, Serdarî'nin şiirlerinin neşrine ayrılmıştır, ki bunlar 32 parçadan ibarettir. Bu şiirlerin başında, şifahî rivayetlere istinaden, bunları, şairin ne münasebetle yazdığına dair izahlar vardır. Kitap, bilhassa halk edebiyatı üzerinde çalışanlar için faydalıdır.

***

Kemal Gürpınar, *Deliktaşlı Minhâcî, hayatı ve eserleri,* Sıvas Halkevi, Dil, Tarih ve Edebiyat Şûbesi neşriyatından; No. 4, Sıvas, Kâmil Basımevi, 1939.

Dış kapak hariç, 68 sahifeden ibaret olan bu eser, evvelce, ayni müellifin, Kadri Özyalçın ile beraber hayatı ve eserleri hakkında iki ciltlik bir eser neşrettikleri Ruhsatî 'nin oğluna tahsis edilmiştir. Eserin ismi, halk telâffuzuna göre eserde daima Münhâcî tarzında kaydedilmektedir. Kitabın bir forması, 1279-1317 yılları arasında yaşayan Mihâcî'nin hayatı hakkında verilen şifahî malûmata ayrılmış, ayrıca 48 adet de şiir neşredilmiştir. Eseri bu mevzu üzerinde çalışanlara ihtiva ettiği malzeme itibarıyle tavsiye ederiz.

FİKİR HAYATI

BİR OKUYUCUNUN NOTLARI

NAHİD SIRRI

Kütüphaneler meselesi

Cümhuriyet rejiminin on altıncı yılında umumî kütüphaneler meselesini kat'î hatlarla tayin ve tesbit edeceğini umuyor ve istiyoruz. Maarif Vekilliği'nin geçen ay içinde topladığı neşriyat kongresiyle bütün kitap meselelerine ve dertlerine karşı gösterdiği hakikî alâka; lâyik olduğu ehemmiyeti tanımakta geciktiğimiz bu büyük dert ve dâva üzerinde, kütüphaneler dert ve dâvası üzerinde de ciddî bir alâka ve faaliyet devresinin açılmakta gecikmeyeceğini bize ümit ettirmektedir.

Kütüphane bahsinde rejimden ve Maarif Vekâleti'nden neler beklediğimizi söylemeden evvel, memlekette kütüphaneler bugünkü durumu üstünde konuşalım: Evvelce de dediğimiz gibi Ankara'da yâni devlet merkezindeki mütevazı umumî kütüphane yıllardanberi mesdut bulunuyor. Büyük Millet Meclisi'ndeki nisbeten zengin kütüphane harice kapalı, Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kütüphanesi hususî bir mahiyette, Halkevi'ndeki kütüphane de gayr-i kâfidir. İstanbul'daki, Türkiye'nin en mühim kütüphanesi olan Üniversite Kütüphanesi'nden sarf-ı nazar, bütün diğer kütüphaneler medrese bozması binalarda ve büyük ekseriyeti tecdidi vuzu' zımnında pabuç ve çoraplarını çıkarıp takonya giymiş ihtiyar hafız-ıkütüpler elindedir. Yüksek tahsil müesseselerimizin bulunduğu bu iki büyük şehrimizden gayri şehirlerimizde ve kasabalarımızda bulunan umumî kütüphanelerin sahih rakamına gelince, bu rakamı bilmeyorum. Fakat, bu son yıllarda ziyaret ettiğim şehir ve kasabalarımızın kütüphane binası ve hafız-ıkütüp vaziyetinden istidlâl ederek deyebiliriz ki, taşra kütüphaneleri İstanbul kütüphanelerine asla faik değil ve hattâ beter bir haldedirler. Kütüphanelerimizdeki basma ve yazma eserlerin nakıs bir fihristi olmadığı gibi vakıt vakıt gönderilmiş yeni kitaplara ait fihrist bozuntularında kitap bulmak da âdeta imkânsızdır. Ve en mühim bir iki kütüphanemizin bile yeni kitap almağa veya noksanları tamamlamağa mahsus tahsisatları yok denecek derecede az olduğu gibi, hafız-kütüpler için hiçbir istikbal mev'ut bulunmadığından, mevcut kadroyu bugünkü şartlar ve kayıtlar dahilinde ıslah ve takviye imkânı yoktur.

Vaziyet işte budur ve dâvanın halledilmesi aşağıki hususların halline bağlıdır :

İlkönce yapılması icap eden noktalardan biri, bütün eski yazma eserlerin, başka yerlerde bina edilmeleri iktiza edenlere takdimen Ankara ve İstanbul'da binası lâzım bulunan iki umumî kütüphanede toplanmalarıdır. İstitraden söyleyelim ki, bu eski kitapların birer muazzam hazine oldukları, dünyada misil ve menentleri bulunmadığı, ve bu kitapları ziya'dan vikaye ederek tamamiyle intizamlı bir halde ve bir emin çatı altında toplamağa muvaffak olduğumuz zaman memlekette maarif dâvalarını âdeta kökünden hâllederek bütün garbın mahsudu olacağımızı iddia edenler yok değildir. Bu iddianın muazzam bir garabetten başka birşey olmadığını isbat ise tamamiyle zait bir külfettir. Zira, bu eski yazma eserlerin Avrupa'nın büyük umumî kütüphanelerinde de mebzûlen mevcut bulunmasından sarf-ı nazar, bütün bu yazmalar ancak biratkım muayyen ilim tetkikleri için, din, tarih ve edebiyat tarihi araştırmaları için kıymet ve lüzumu olan şeylerdir. Lâkin, vaziyet böyle ise de, bu yazmalar medeniyetimizin mazisini bilmek hususunda elzem vesikalar oldukları için hepsinin artık kat'î bir emniyet altına alınmaları ve muntazam bir kataloglarının vücuda getirilmesi şüphesiz ki elzem bir keyfiyettir. Ve bütün bu yazmaların hem zayi' olmaları hem fersûdeleşmeleri ihtimallerini önlemek için, hepsini küflü medreselerden çıkarılıp temiz ve muntazam binalarda toplanmaları lâzım olduğu gibi, bunları ilim merkezlerinin, yüksek tahsil müesseseleri nin bulunduğu yerlerde -yâni bizim için şimdiki halde bu yerler Ankara ile İstanbul olduğuna göre- İstanbul ve Ankara kütüphanelerinde toplamak icap eder. Ödemiş umumî kütüphanesindeki kıymetli bir yazmadan istifadelenmek için bir mütetebbi' oraya mı gitsin ? Bu fedakârlığı göze alsa bile mevzuu için lâzım diğer iki yazmanın biri Niksar ve diğeri Erzurum kütüphanelerinde bulunursa biçare âlim oralara da

gidemeyecek, o kıymetli yazmaları ebedî uykularından uyandıramayacaktır.

Ve memlekette ötekilere takdimen yapılması icap eden iki muazzam umumî kütüphanenin, kütüphane mimarisinde ihtisas sahibi mimarlara yaptırılacak Ankara ve İstanbul Kütüphaneleri'nin, bu yazma eserler ancak birer kısmını teşkil edeceklerdir. Diğer aksama gelince; bunları dört büyük kısımda toplayabiliriz: Bizde matbaacılığın teessüsünden yeni harflerin kabulüne kadar basılmış bütün kitaplarla gazete ve mecmua kolleksiyonları, yeni harflerle yapılmış bütün neşriyat kısmı ki bu neşriyat bundan sonra intişar edeceklerin inzimamıyle alabildiğine çoğalmağa namzettir. Kütüphanenin pek mühim olan ve pek zengin olması icap eden bir kısmı ise, büyük medenî dillerle şimdiye kadar basılmış kitap ve mecmuaların en mühimlerinden mürekkep olan muazzam küldür ve memleketimizle alâkadar mahiyetteki bütün neşriyatın burada tam olarak bulunması ve bütün mühim yeni neşriyatın da mevcut olması lâzımdır. Ve bu kayıt, kütüphanenin emrinde, mühim garp dillerinin neşriyatını günü gününe takip eden mütehassıslar bulunmasını tazammun ve icap ettirir. Memlekette ve yüksek tahsil müesseselerinin bulunduğu şehirlerde hakikî bir ilim hayatının teessüs etmesi için de üktüphanelerin bu şekilde teçhiz edilmeleri kat'î şarttır. Çünkü bugün ilmî tetebbülerle meşgul kimseler yeni ve mühim kitapların intişarın - dan haberdar olsalar bile bunları almaktan hemen daima âciz bulunmaktadırlar.

Yüksek tahsil müesseselerine malik olmayan şehirlerimiz için umumî kütüphane tiplerini ise şöyle tasavvur edebiliriz :

a — Nüfusları 40 bini tecavüz eden şehirlere mahsus umumî kütüphaneler.

b — Nüfusları 5 bin ile 40 bin arasında tehalüf eden şehir ve kasabalara mahsus umumî kütüphaneler.

Nüfusları 5 binden aşağı kasabalara mahsus umumî kütüphaneler.

Büyük ve büyücek şehirlerimiz için 10 nüfus başına bir kitap ve diğer kasabalar için 5 nüfus başına bir kitap bulundurmak sistemi tatbik edilebilir, ve garp dillerinde kitap, lisesi bulunan yâni yüksek tahsil görmüş bir memur ve muallim zümresine malik şehirlerimize inhisar ettirilir. Bütün bu kütüphanelerin ihtiva etmeleri icap eden kitaplar listesi de Maarif Vekilliği'nce tayin ve tesbit edilerek kitaplar bu tayin ve tesbit neticesinde tevzi edilirse büyük ve küçük kütüphane raflarının gelişi güzel ve isabetsiz intihaplarla dolması tehlikesinin önüne geçilmiş olur. Bütün bina ve malzeme meselelerini beş senelik bir plâna tevfikan hâlle başlarken üzerinde durulacak bir keyfiyet de hafız-ıkütüpler meselesidir. Bugün nâdir istisnalardan sarf-ınazar umumî kütüphaneler yeni harfleri ancak sökebilen eski ve geri unsurlar elindedir, ve kütüphanelerimizi yakın bir istikbalde kıymetli unsurlarla teçhiz edebilmek için bunların en güzidelerini büyük Avrupa kütüphanelerinde staj görebilecek seviyede - kilerden seçmek ve böyle intihap imkân - larına malik olmak için de yeni hafız-ıkütüplere karşı cazip bir istikbal taahhüdünde bulunabilmek lâzımdır.

Yazılacak on iki cilde dair

Memleketteki yazı ve fikir meseleleri son neşriyat kongresi münasebetiyle o kadar çok mevzu-ıbahs oldu ki, bu mevzu-ı - bahs olmuş meselelere bir kere daha temas etmekten kendimi alamayacağım. Bu son temasın sahası telif vâdisindeki eserlerin teşviki hakkında bazı temennilerdir. Bab-ı âli caddesindeki muhtelif mesainin mahsûlü bulunan eserlere göz atanlar ve bunların heyeti mecmuasına bakanlar, memlekette intizamsız da olsa hakikî bir tercüme faaliyetinin hüküm sürmekte olduğunu derhâl tasdik ederler. O kadar ki, bugün bir büyük muharrir ciddî ve uzun çalışmalar mahsûlü bir eseri elinde olarak bu cadde kitapçılarını dolaşsa eserine tâbi' bulması meşkûktür ve fakat bir garp lisanına vakıf olmakla haklı veya haksız marûf bir muharrire bir eser tercümesinin kendisine böyle bir gezinti esnasında teklif edileceği muhakkaktır. Ve Maarif Vekâleti bir taraftan üniversitece mühim ilim kitaplarını tercümede devam ettirmek ve diğer taraftan klâsikler dahil olduğu halde edebî tercümelere yapılacak himayeye daha esaslı bir şekil vereceğini bildirmekle, esasen mevcut bir faaliyeti daha da hızlandıracak demektir. Fakat bu hadd-i zatinde meşkûr himayenin yanında kütüphanemiz ve irfan hayatımız için eksikliği hissedilen eserlerin yazılması ve böyle orijinal tetkikler mahsûlü ve sabırlı çalışmalara muhtaç eserlere muharrir ve münevverlerin sevkedilmesi için, Maarif Vekâleti'nin her sene böyle on onbeş eser hazırlatması çok yerinde birşey olmaz mı ? Vaktiyle bu sütunlarda çıkmış bir yazım münasebetiyle Maarif Vekili Hasan - Âli Yücel 'in ayni arzuyu kuvvet ve selâhiyetle müdafaa ettiğini ve memlekette orijinal çalışma mahsûlü eserler yazılmasının tercümeler kadar lüzumlu olduğunu söylemiş bulunduğunu hatırlayorum. Hazırlanılacak telif eserlerin

mahiyeti hakkında bir fikir vermek üzere de oniki cilt mevzuu tasavvur ediyorum :

1— (Atatürk 'ün- ailesi, çocukluğu ve ilk gençliği hakkında).

Büyük adamın asıl ve nesebi hakkında, babasının Selânik'te Gümrük memuru Ali Rıza Efendi olduğundan ve annesi Zübeyde Hanım'ın Millî Mücadele'yi müteakip İzmir'de öldüğünden başka hemen ne biliyoruz ? Büyük adamın aile ve ilk senelerini hikâye edecek ve en büyük şerefi olduğu Türk ordusuna erkân-ı harp zabiti olarak iltihakına kadarki hayatını ve büyük dehâsına aile ve ilk gençlik çağlarından gelen tesirleri anlatacak bir eserin yazılması için en münasip zaman, henüz birçok şahitlerin berhayat bulunduğu bu zaman değil midir ?

2— (İsmet İnönü 'nün ailesi, çocukluğu ve ilk gençliği).

Millî Mücadele ve inkılâp yıllarında Atatürk 'ün en kıymetli ve yakın mesai arkadaşı olan ve kıymetli ve yüksek şahsiyeti ile en büyük matemini idrâk edişinin ferdasında Türk milletine yeni bir teâli devresi veren İsmet İnönü hakkında da böyle bir eser mevcut olmalı değil midir ?

3— (Ankara tarihi).

Bir kere daha temas etmiş olduğum veçhile, memleketimizde mahallî tarih bu son zamanlarda hayli revaç bulduğu ve küçük kasabalarda bile bu küçük kasabaların çok kere mütevazı tarihlerini yazacak yerli mütetebbî'ler yetiştiği halde, devlet merkezi yaptığımız Ankara'nın hakikaten zengin olan tarihi tekik edilmeğe başlanmamış denebilir. Bu iş müteaddit muharrirlerin çalışmalarıyle vücut bulabilecek bir küldür.

4— Tanzimat'tan Cümhuriyet'e kadar Ankara şehri ve vilâyeti tarihi .

Bu da ayni külün bir başka kısmıdır.

5— Yeni Türk edebiyatında ecnebi edebiyatlarının tesirlerine dair bir deneme .

6— Namık Kemal 'in hayatı ve eserleri .

7— Türkiye'de resim tarihi .

8— Türkiye'de karikatür tarihi .

9— Osmanlı İmparatorluğu arazisinde Timurlenk .

Serlevhası, geniş ve ehemmiyetli mevzuunu tamamen aydınlatmaktadır.

10— Garp seyyahları ve Ankara .

11— Türk dilinde ecnebi kelimeler ve ifade şekilleri .

12— Osmanlı İmparatorluğu'nun Bulgaristan Prensliği ve Şarkî Rumeli vilâyeti ile münasebetleri tarihi .

Ahmed Agaoğlu

Memleketimizin fikir, harp ve siyaset ricâli içinde ve her asırda, siyasî hudutlarımızın haricinden gelmiş veya aslen yabancı ırklara mensup pek çok kimse görürüz. Azarbaycan'da doğarak Rus mekteplerinde yetişmiş olan Ahmed Ağaoğlu da bunlardan biriydi ve Türkiye'ye ancak 10 Temmuz inkılâbından sonra geldiğine göre yetmişi aşkın ömrünün yarıdan fazlasını Türkiye haricinde geçirdi, işaret ettiğimiz ricâlin birçoğu gibi de çocukluk çağında değil kırkından sonra bu memleketin evlâdı olabildi. İmzasının Türkiye vatandaşı olduktan sonra da uzun zamanlar *Agayef* şeklini muhafaza ettiğini hep hatırlarız. Bununla beraber, şüphesiz ki bu vatanın en öz hizmetkârlarından biri olarak öldü. Mebus sıfatıyle, yüksek mektep ve üniversite profesörü safıtıyle memlekete hizmetler ettiği gibi matbuatımızın son otuz yıllık mensupları içinde de en değerlilerinden biridir. En son makalesini ölümünden az evvel okuduk. Konuşmasında olduğu gibi yazmasında da Azerbaycan'ın hususiyetlerini muhafaza etmekle beraber, bu şivenin üslûbunda bıraktığı hususiyetlere rağmen kuvvetli konuştuğu gibi kuvvetli yazar ve fikirlerini kudretle müdafaa ederdi. Hararetli bir Türk milliyetperveri olduğu kadar Fransız İnkılabı'nın getirdiği fikirlerin ve demokrasi ile liberalizmin hayranı ve âşıkı idi. Ve bu aşk ve hayranlık onu bugünün temayül ve azruretlerini hisaba katmamağa çok sevketti. Ancak haksız olsa da yalnız hak bildiği şeyleri müdafaa etmiş ve medenî cesarete çok misâl vermiştir. Gerçi siyaset ve ilim hayatında büyük hizmet ve muvaffakıyetleri yoktur ve iktidar mevkiine gelemediği gibi ilim hayatında da müteferrik makalelerden başka birşey yazamamış ve muazzam bir eser üstüne imza atamamıştır. Bununla beraber bu vatana gerçekten bağlı ve bu vatana hizmet aşkını en son günlerine kadar muhafaza etmiş bir faziletli insandı. Ömrünün temiz kalmış kitabının henüz yeni kapandığı ve cismînin toprağa yeni gömüldüğü şu anda hatırasına hürmetlerimi sunar, kabrında rahat ve müsterih uyumasını dilerim.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR ve MECMUALAR

Nihad Sami Banarlı, *Dâsitân-ı tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman* ve *Cemşîd-ü Hurşîd mesnevîsi*, İstanbul : Bürhaneddin Matbaası, 939.

Türkiyat Enstitüsü'nün çıkarmakta olduğu *Türkiyat* mecmuasının altıncı cildinden ayrı basım olan bu eser, kitabın başında bir mukaddimesi olan Prof. Dr. Fuad Köprülü ye *" İstanbul Üniversitesi'ndeki tedris hayatının 25 inci yıldönümü dolayısıyle "* ithaf edilmiştir.

Kabataş Lisesi edebiyat muallimi olan ve Fuad Köprülü 'nün, eserin başındaki *Birkaç söz* başlıklı mukaddimesinde kaydedildiği gibi *" Edebiyat Fakültesi lisans travayı olmak üzere bu mevzu üzerinde ciddiyetle ve muvaffakıyetle çalışan* Nihad Sami, *sonradan da mesaisini devam ettirmek suretiyle bu güzel eseri vücuda getirmiş bulunuyor "*.

Müellifi, eseri vücuda getirmeye sevkeden, XIV üncü asrın en kıymetli bir şairi ve Türk divan edebiyatında çok müessir olan Ahmedî 'nin 8250 beyitten ibaret olan *İskendernâme Mesnevîsi*'nin, " içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu tarihine ait bir kısım bulundurması bakımından " olan ehemmiyetidir. Bunun içindir, ki eserin esasını *Tevârih-i Dâsitân-ı Mülûk-i Al-i Osman* kısmı teşkil etmektedir.

Nihad Sami, üzerinde çalıştığı bu mevzuun değerini belirttikten sonra, simdiye kadar İskendernâme üzerinde çalışanlar hakkında bir bibliyografya veriyor; bu meyanda Necip Asım 'ın bir makalesi, Thury Yozsef 'in bir tetkiki, Brockelmann 'ın filolojik bir araştırması zikrediliyor.. Eserde, şimdiye kadar yapılan tetkiklerin yanlış cephelerinin aydınlatılmasına, noksanlarının tamamlanmasına çalışılmıştır. Müellifin üzerinde durduğu noktalar, mukaddimesinden de anlaşıldığı üzere :

I — *" Ahemedî'nin şahsiyeti ve İskendernâmesi üzerinde "* yapılan umumî araştırmalar,

II — " Berlin, Bursa, İstanbul, Konya kütüphanelerinde bulunan ve İskender efsânelerinden başka Osmanlı tarihini de ihtiva eden onüç yazma nüsha ile Necip Asım tarafından neşredilen Şirâz nüshasının *Tevârih-i Dâsitân-ı Mülûk-i Âl-i Osman* kısımlarını birbiriyle karşılaştırarak bugün için en mükemmel nüsha olduğu iddia edilebilecek olan bir tenkitli tab' (Edistion Critique) ın meydana getirilmesi,

III — Ahmedî Tarihi'nin, " Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulduğu asra ait verdiği malûmat ile ortaya koyduğu ehemmiyetli meseleleri tetkik ederek ve Ahmedî Tarihi'ni ilk asırların diğer kaynaklarıyle de karşılaştırarak eserin Türk Tarihi bakımından olan değer ve derecesi " nin gösterilmesi,

IV — Şairin Cemşîd ve Hürşîd mesnevisi hakkında verdiği izahattır.

Birinci kısımda, şairin hayatı, şahsiyeti ve eserleri üzerinde araştırmalar yapılıyor. Müellif, muhtelif kaynaklardan elde ettiği malûmattan ve bunların mukayesesinden; Ahmedî'nin, şark kaynaklarının müştereken 1412 (815) de öldüğünü kaydettikleri, fakat doğduğu ve öldüğü yerin kat'î olarak tayin edilemediği neticesine varıyor. Bu kaynakların iştirâk ettikleri diğer bir nokta da, Ahmedî 'nin, tahsilini Mısır'da yapmasıdır. Onun hayatını nasıl geçirdiğini, hangi beylere ve padişahlara intisap ettiğini ve karakterini inceleyen müellif, *İskendernâme*'yi nasıl yazdığını ve kime ithaf ettiğini de tetkik ederek, bize " 1390-792 yılında ikmâl edildiğini müellifin de ağzından işittiğimiz bu büyük eserin Yıldırım 'ın oğlu Süleyman' a takdim edilmesi bir vâkıa olmakla beraber bir tesadüf ve nihayet bir mecburiyet dolayısıyledir „ diyor. İskendernâme'nin ihtiva ettiği Osmanlı Tarihi kısmının ise " masalsız ve efsânesiz bir tarih „ olduğu söylenerek, Ahmedî 'nin tarihcilik bakımından olan kıymetlerinin belirtilmesine çalışılmıştır.

B. Nihad Sami, Ahmedî 'nin sanatı hakkında izahata girerken " esrlerinin mısrâ sayısı bakımından olan zenginliği dolayısıyle bize XIV üncü asır türkçesi için çok geniş kaynaklar bırakmış olan Ahmedî 'yi ayni zamanda devrinin en ileri bir sanatkârı olarak tanımaktayız „ cümlesini kaydettikten sonra " Ahmedî 'nin san'atı hakkında tam bir fikir verebilmek için *Anadolu'da Türk dil ve edebiyatının tekâmülü* isimli büyük makalesi ile bu asırlar Türk edebiyatının çok kuvvetli bir plânını çizmiş olan Prof. Fuad Köprülü 'nün *"İskendernâme* müellifi hakkında verdiği malûmatı„ *Yeni Türk Mecmuası*, sayı 4, s. 291 den „ naklederek, bu hususta ki sözlerine nihayet veriyor.

*

Eserde, üzerinde durulan esas nokta, Ahmedî 'nin hayatı, şahsiyeti ve san'atı meselesi değil, onun, *İskendernâme*sindeki, Osmanlı Tarihi kısmıdır. Bu kısım hakkında izahat verilebilmek için eserin *-Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman*'ın tenkitli bir tab'ı yapılmıştır; *İskendernâme*'nin *22* yazması olduğunu kaydeden müellif, bunlardan dokuzunun, bu kısmı ihtiva etmediğini söylüyor. Şu halde , *Osmanlı Tarihi*'nin tenkitli tab'ı için metin bütünleme hususunda istifade edilen nüshalar *13* nüshadan ibarettir. Ayrı ayrı tavsifi yapılan bu nüshalardan dördü, İstanbul Üniversite Kütüphanesi'nde; ikisi, Süleymaniye; biri, Revan Köşkü; biri, Murat Monlâ; biri, Üsküdar Selimağa Kütüphanesi; biri, Bursa; biri, Konya; ikisi ise, Berlin Devlet Kütüphanesi'nde mevcuttur. Bu nüshaların mukayesesi neticesinde neşredilen *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman*, eserde 25 sahife tutmaktadır ve 334 beyitten ibarettir. Ahmedî 'nin Osmanlı Tarihi'nin, bu suretle tenkitli bir tab'ını vücuda getiren muharrir, bu metne istinaden, eserin tarihî değeri hakkında bize izahat verirken, evvelâ, Ertuğrul'dan başlayan, Osman, Orhan. Murat, Beyazıt ve Emir Süleyman'ın şah oluşu ile sona eren bahislerin hülâsasından sonra *" Ahmedî tarihinin ortaya koyduğu meseleler "* üzerinde duruyor..

B. Nihad Sami Banarlı, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve Ahmedî Tarihi'nin ihtiva ettiği mevzuları hâvi şark ve garp kaynaklarını nazar-ı itibara alarak, evvelâ eserin, bunlara nazaran bazı noksanlarını kaydediyor, ki bu noksanların mevcudiyetini başlıca iki büyük sebebe atfedebiliriz :

a — Zamanına ait bazı siyasî ve şahsî vaziyetler ve düşünceler dolayısıyle Ahmedî eserinde her türlü vak'alara temas etmekten çekinmitşir.

b — Ahmedî, eseri ile birlikte; hayatında birçok talihsizliklere uğramıştır. En son olarak Emir Süleyman 'dan gördüğü lûtuf ve ihsanlar üzerine İskendernâmesi'nın ve *Dâsitân-ı Tevârih-i Âl-i Osman*'nının karşılığını alabilmek ve hele saltanat kavgaları arasında ne olacağı belli olmayan istikbâle karşı hazırlıklı bulunmak endişeleri ile eserini bitirmekte acele etmiştir. Bilhassa Beyazıt I. ve Emir Süleyman devirlerini fazla ihtisara ve medhiyeye boğmak hatasında bulunmuştur „ diyor.

Eserde, bu noksanlardan başka, diğer tarihlerde mevcut olmayan ilâvelere de yer verildiğini gören B. Nihad Sami, bunları, birer mesele olarak kaydediyor. Bu meseleler sekiz kısımda toplanmıştır, ki şu şekilde hülâsa edebiliriz :

I — Ahmedî 'nin *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna ait olan Dâsitânî rivayetlere yer vermeyişi,*

II — Osman'ın babası olan Ertuğrul'un Sultan Alâeddin-i Selçukî'nin kumandanlarından biri olarak gösterilmesi,

III — Diğer kaynakların, Bursa'nın zabtı sırasında Sultan Osman'ın sağ olup olmadığı hususunda tereddütlerine mukabil, Ahmedî 'nin, Osman'ın, Bursa'nın muhasarası esnasında öldüğünü ve " muhasara esnasında Osman 'ın yerine geçen Orhan Gazi'nin şehri zabtetmesi „ ni kaydi,

IV — Diğer kaynaklarda bahsi geçen fakat şahsiyeti aydınlanamayan Ali veya Alâeddin Paşa 'dan bahsetmeyişi,

V — Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk devirlerine ait âlimler meyanında, yalnız diğer tarihlerde, şahsiyeti oldukça silik bulunan Sinan Paşa 'dan bahsetmesi,

VI — Çandarlı Kara Halil hakkında verdiği malûmatın, diğer tarihî kaynaklardaki malûmatı, -müellifin tâbirince- *alt üst edecek* mahiyette kayıtları,

VII — Murat I. den bahsederken yazdığı : *" Evvel ol idi ki Rûm'â sundı el „* diyerek bizi bu mısrâların mânası ne olabileceği hakkında düşünmek mecburiyeti karşısında bırakması „ gibi sekiz meseleyi, ele alan müellif, bunlar üzerinde mütalealar yürütmekte ve bunları, yukarıda kaydettiğimiz 8 maddeye ayırarak *" Ahmedî Tarihi'nin ortaya koyduğu meseleler,* başlığı altında toplamaktadır.

Ahmedî Tarihi, böylece tahlil edildikten sonra, müellif, bu tarihin tesirleri üzerinde duruyor ve bizi, hülâsaten kaydedecek olursak su neticelere eristiriyor :

"Anonim Tevârih-i Âl-i Osmanlar'dan Giesse 'nin neşrettiği Anonim,in bas taraflarında *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman*'dan alınmış uzun manzum parcalar „ ın ve " bir de XVI ncı asırda Popüler *Tevârih-i Âl-i Osman* modasını devam ettirmiş olan Lûtfi Pasa'nın", "İskendernâme'nin Osmanlı Tarihi kısmından aynen veya nesire çevrilerek alınan parçalar .. ın bulunduğunu öğreniyoruz.

Müellif, bunlardan birincisi hakkındaki fikirlerini yâni Giesse 'nin eserinde gö-

rülen *Ahmedî Tarihi*'nin tesirini bize, ne - dense misâller göstererek izah etmeyor, fakat *Lûtfî Paşa*'nın eserinde görülen Ahmedî Tarihi'nin tesirlerini misâllerle izah ve isbat etmiş bulunuyor. Bundan sonra bu tesirin, bu iki tarih müstesna, diğer Osmanlı tarihlerinde açık olarak görülmediğini de kaydederek Ahmedî Tarihi'nin en ziyade Şükrüllah'ın, *Behcet-üt tevârih* nam eserinde müessir olduğunu yazarak, bize bu iki tarihi, bu bakımdan mukayese ediyor.

Bu araştırmalarla varılan netice, müellifin de kaydettiği üzre " *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman*, kat'iyen Osmanlı tarihi üzerinde yazılmış, boş ve efsanevî bir eser değil „ dir, " devrine nisbetle cidden kifayetli bir tarih olan bu eser, bugün için de üzerinde ehemmiyetle durulması lâzımgelen bir tarih kaynağı „ oluşudur.

Bu neticeden sonra, yukarıda da kaydettiğimiz gibi, Ahmedî Tarihi'ni muhtevi nüshaların mukayesesi yapılarak, eserin esasını teşkil eden *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman* metni basılmıştır.

Eserin sonuna ilâve edilen *Cemşîd-ü Hurşîd* mesnevisine geçmeden Prof. Fuad Köprülü'nün, kitabın başında kaydettiği *Birkaç söz*'ünden bazı cümleleri aynen almayı, eserin değerini belirtmek bakımından faydalı buluyoruz :

" Uzun, ciddî, devamlı bir çalışmanın mahsûlü olan bu eserin neşri ile Ahmedî Vekayi'nâmesi'nin dahilî tenkidinden doğacak birçok karışık tarih meseleleri tamamiyle halledilmiş değildir; ve zaten eserin genç müellifi de asla böyle bir iddiada bulunmayor. Maamafih bu eserin neşri ile Osmanlı tarihinin ilk asrına ait kaynakların ilmî ve ciddî surette tahlil ve mukayesesine yarayacak esas meydana konmuş demektir, ki bunun ehemmiyeti erbâbınca pek kolay takdir edilir.

Filolojik bakımdan bu metnin neşrindeki başlıca kusur, transcription hususunda - dır „ " . . . . Devlet matbaamızın henüz bu hususta teknik vasıtalara malik olmadığını ve gerek üniversitemizin, gerek ilmî cemiyetlerimizin filolojik ve tarihî neşriyatında transcription sisteminden mahrum bulunduğumuzu derin bir teessüfle itiraf mecburiyetindeyiz „.

*

Kitabın sonuna ilâve edilen Cemşîd-ü Hurşid mesneviisne gelince :

5000 beyitten ibaret olan bu mesnevinin mevcudiyeti, şimdiye kadar -bazı kaynaklar vasıtasıyle- malûm olmakla beraber, nüshası, ilk olarak, Nihat Sami tarafından bulunmuş ve hakkında izahat verilmiştir, ki üniversite kütüphanesi türkçe yazmalar kısmında, 921 numarada mukayyet bir *İskendernâme*'nin sonunda mevcuttur.

Müellifin, eserdeki bir kayıttan istihrâcı göre 806 da yazıldığını ve Emir Süleyman 'a ithaf edildiğini öğrendiğimiz bu mesneviye dair, mevzuu hakkında verilen güzel bir hülâsa vasıtasıyle, oldukça fikir ediniyoruz :

" Çin'de, bilgili ve her işde kudretli bir hükümdar vardı „.

Bu sultanın Cemşid isimli bir oğlu vardı „ Cemşid, bir gece eğlenir içer, rüyasında güzel bir kız görür; ona âşık olur, tacını ve tahtını bırakarak memleketini terke karar verir ve memeleketinden uzaklaşır . . .

Bunu haber alan annesi ve babası, onu arar, bulurlar. Ona bütün güzel kızları gösterirler, hiçbirini beğenmez. Şehzadenin Mihrâb isimli bir bazirgânı vardır bu " ayni zamanda usta bir ressamdı „.

Cemşid'e, Rum kayserinin, tarif ettiği gibi bir kızı olduğunu söyler ve resmini yapar; ki bu hakikaten Cemşid'in düşündüğü kızdır.

Şehzade -birçok tâli vak'alardan sonra-, Mihrâb 'ın yardımı ile Rum diyarına gider. Yollarda, perilerle, cadılarla mücadeleler eder, geçilmez kayalıklardan aşar ve Kayser'in kızı Hurşîd'i evvelâ, bir çeşme başında yıykanırken görür.

Yine birçok vak'alardan sonra, Hurşîd ile Cemşid bağlarda, bahçelerde eğlenmeye başlarlar, bunu Hurşîd'in annesi haber alır ve onu bir kaleye hapsettirir.

Vak'a, birtakım müçadeleler neticesinde, Cemşid'le Hurşîd'in evlenmesi ve nihayet Çin'e dönmeleri ile sona eriyor.

B. Nihad Sami, bu hikâyede, şark hikâyelerinin bilhassa Husrev ve Şirin, Leylâ ve Mecnun, Vâmık-u 'Azrâ gibi mesnevilerin tesiri olduğunu, hattâ, Köroğlu destanı ve Dede Korkut hikâyelerinden motifler bulunduğunu bir iki misâl ile anlatıyor..

Husrev ve Şirin, hikâyesinin izlerini gösterirken, buradaki Mihrâb 'ın, Husrev ve Şirin'deki Şâpur'a tekabül ettiğini, Cemşid'in, Hurşîd'e âşık oluşunun, Husrevin Şirin'e âşık oluşu vak'asına benzediğini, resim meselesinde ise, Vâmık-u 'Azrâ hikâyesinin tesiri bulunduğunu sölüyor.

Cemşid'in kayaları aşması ve mücadeleleri, müellife, Ferhad'ı, Cemşid'in dağlara düşmesi Mecnûn'ı tedâ'î ettirmiştir.

Hülâsadan azçok anlaşıldığına göre, bu hikâye, Husrev-ü Şirin ile Leylâ ve Mecnun'un ihtilâtından vücuda gelmişe benzeyor :

Vak'anın başlanışı, Nizamî 'nin, Husrev ve Şirin 'ini andırıyor :

Hurmüz'ün oğlu Husrev de, güzelliğiyle meşhurdur. O da Şirin'e rüyasında âşık olur.. Resim meselesi, yalnız Vâmık-u 'Azrâ da değil, Husrev-ü Şirin'de de vardır; hattâ, Nihad Sami 'nin hülâsada kaydettiği Mihrâb hakkındaki :

Perînün görmeden nakşın yazardı,
Kalemle şekl-i mânîyi düzerdi.

beyti, Nizamî [1] den tercüme gibi birşeydir :

زنقاشی بمانی مژده داده

که بی کلك ازخیالش نقش میرست

Husrev de, Şirin'i, evvelâ bir çeşme başında yıykanırken görür. Müellifin Cemşid-ü Hurşîd'den naklettiği :

Eli ile saçıcak bâşınâ su
Kamer üstine dökilirdi lü'lü'

Tenin örtdi saçıyle -ol yüzi gün
Nitekim gic-olıcak örtilür gün.

beyitleri de yine Nizamî [2] de ayni münasebetiyle mevcuttur :

چو بر فرق آب می انداخت ازدست

فلك برماه مروارید می بست

که کیسورا چوشب برمه پراکند

بشب خورشید میپوشید در روز

Hattâ Germiyanlı Şeyhî 'nin *Husrev-ü Şîrin*'inden, Nizâmî 'nin yukarıda kaydettiğim beyitlerinin tercümelerini alırsak,

Saçındukda ten-i billûrınâ âb
San îder perde dürden nûr-ı mehtâb

Büründi saçlarını ol nazarde
Gicéyi gündüze eyledi perde.

mısrâlarının (Husrev-ü Şîrin, hususî bir yazma, s. 142, beyit 2,12), Ahmedî'nin beyitlerinden farksız bulunduğu ve *Cemşid-ü Hurşîd*'deki mısraların Nizamî 'den tercüme olduğu büsbütün göze çarpar.

Cemşid'in mücadeleleri, Ferhad'dan ziyade, Şeyh Galib'in *Hüsn-ü Aşk* mesnevisindeki, Âşk'ın mücadelelerini hatırlatıyor. Bu mesnevi, Cemşid-ü Hurşîd'den çok sonra olmasına rağmen, ondan daha evvel yazılan bu tarz bir mesneviden müteessir bulunması ve Ahmedî 'nin de ayni eserden ilham almış olması hatıra gelebilir.. Çünkü, Ferhad'ın, perilerle, cinlerle hiçbir zaman mücadelesi görülmez.

Hikâyede, Cemşid'i, anne ve babasının arayıp bulmaları, ona en güzel kızları gösda da vardır, yalnız orada bir arzudur, burada fiil sahasına geçmiştir.

termeleri meselesi ise, Leylâ ve Mecnun-

B. Nihad Sami Banarlı, eserinin sonuna ilâve ettiği bu kısım üzerinde pek işlemiş değildir, ve o, bize bu hülâsayı esasen eseri biraz olsun tanıtmak gayesiyle vermiştir. Naklettiği birkaç beytin aynen Husrev-ü Şirin'de mevcut oluşu, bize eserin bu mesneviden kısmen tercüme olduğunu düşündürmektedir.

*

Eserine, Ahmedî nin *şahsiyeti ve tesirleri hakkında bazı küçük notlar*'ın neşriyle son veren müellif, kitabın sonuna, *Dâsitân-i Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman*'da geçen türkçe kelimeleri muhtevi bir lûgatçe, bir indeks, ve kitabiyat kısmı da ilâve etmiştir.

Divan şairlerin üzerinde, bilhassa gazel sahasında çok kuvvetli tesirler yapan Ahmedî 'nin ve Osmanlı Tarihi'nin, bize tenkitli bir tab'ını kazandıran müellifin, önünde açılan yeni ve geniş bir mevzu vardır : Nihad Sami Banarlı'dan, bize tanıtmış olduğu Cemşid-ü Hurşîd mesnevisinin telif veya tercüme olduğu meselesinin aydınlatılmasını bekleyor ve hocamız Fuad Köprülü 'ye, " İstanbul Üniversitesi'ndeki müderrislik hayatının 25 inci yıldönümü dolayısiyle bir eser ithaf etmek şerefi -şimdilik- yalnız ona ait olduğundan, müellifin, bu ciddî mesaisini, bu cepheden de memnuniyetle karşılayoruz.

BİR MÜDAFAANIN CEVABI

ÜLKÜ'nün 72 nci sayısında, B. A. Sırrının, liselerin beşinci sınıfları için bir ders kitabı olan *Edebiyat Tarihi Dersleri* adlı eserini tenkit ile, hükümlerimi deliller ve misâller göstererek izah ve isbat etmiştim.

Bu yazımda, mevzu-ıbahs eser müellifinin *Yeni Türk* mecmuasında (s: 75-76) ki cevabına karşı mülâhazalarımı yazarken, müellifin ifadesine uyarak " *hafiflik, cüretkârlık* „ gibi tâbirlerle veya * kim etti sanâ bu kârı teklîf * gibi mısralarla cevap verecek değilim. Fikirlerimi, ilk yazımda olduğu gibi, arayere mevzu harici sözler karıştırmadan, lafa boğmadan, yine delille-

---

[1] Nizamî, Husrev-ü Şirin (Tahran, Matbaa-i Armağan, Şemsî: 1313), s. 48. beyit 8-9.

[2] Ayni eser, s. 81, beyit: 11; s. 182, beyit: 6-7.

riyle, isbatlarıyle ve objektif kalarak yazacağım.

I. Müellif, bu cevabı yazmasının sebebini: *" Münekkidi benim 15 sene evvel hazırlayıp 10 sene evvel bastırdığım bu eserim hakkında sebepsiz yere hiddetlenmiş bulduma. Hiddetini, her nedense on sene sonra izhara vesile bulan münekkidin, kitabın XIV üncü asra kadar olan kısmının Prof. Fuad Köprülü'nün eserinden iktibas edilmiş olduğunu isbat etmek gayretine düşmesi ve tenkidin mihverini teşkil eden bu nokta dışında, eser hakkında kâfi bir tahlil yapmak şöyle dursun, hattâ tahriflerde bulunması insanı haklı olarak bu mülâhazaya sevketmektedir „* tarzında izah ediyor.

a) Eserin onbeş sene evvel hazırlanmış, on sene evvel basılmış olması, hakkında birşey yazılmasına mâni teşkil etmez. Her sene basılan bu eserin, 938 değil 932 tabı'nın alınması kastediliyorsa, bunun sebebini, ilk ve son tabı'ları arasında bir fark olmayışında aramak lâzımdır. b) Eserin XIV üncü asra kadar olan kısmının Prof. Fuad Köprülü'den iktibas edildiğinin yazımda esası teşkil etmesi, üzerinde, önceden düşünülerek durulan bir nokta değil, eserin bu tarzda vücuda getirilmesinden doğan tabiî bir neticedir ki bunu geçen yazımda, misâlleriyle göstermiştim. c) Bu nokta dışında, eser hakkında kâfi tahlil yapılmıştır. Eserin *Türk Edebiyatı Nümuneleri*'nden bilhassa metin itibarıyle çok müteessir olduğunu ve ayni metinlerin tekrarlandığını misâlleriyle zikrederek, sırası geldikçe bu kitaptan istifade edilerek verilmiş malûmata da işaret etmiştim. Bunlar, eserin, kendinden evvelki eserlerden ne dereceye kadar istifade ve neler ilâve edilerek vücuda getirildiğini belirtmek gayesi ile yapılmış tahlillerdir, ki umumiyetle bir tezkere mahiyetinde olan eser için daha fazla birşey yapılmazdı.

II. Eserin methâl kısmının ve bu kısımdaki bölümlerin Prof. F. Köprülü'nün *Türk Edebiyatı Tarihi*'nden, ancak kelimelerin yerlerini değiştirmek itibarıyle ayrıldığını yazmıştım. Müellif, *" halbuki eserimin methâl kısmı Lanson'un Edebiyat Tarihi makalesi esas tutularak yazılmıştır „* diyerek bunu isbat için, benim, F. Köprülü'den kısaltılarak alındığını söylediğim *" edebiyat tarihi, medeniyet tarihinin bir cüz'üdür „* cümlesinin aynen Lanson'da olduğunu fransızca metni ile kaydederek *" merak edenlerin her üç yazıyı karşılaştırabileceklerini „* ilâve ediyor.

Ben evvelki yazımdaki fikirleri ileri sürerken bunları nazar-ı itibara almıştım : a) F. Köprülü'deki, *Edebiyat Tarihi* ve *diğer tarih şûbeleriyle münasebatı* bahisleriz, Agâh Sırrı da *Edebiyat Tarihi* serlevhası altında iktibas edilmiştir. b) *Büyük san'atkârlar ve saheserler, Edebiyat tarihi ve edebî tenkit* bahislerinde, F. Köprülü, bu izahlarında Lanson'dan ayrılmıştır; Lanson edebiyat tarihi ve münekkitten bahsederken, *" mevzuumuzu önümüzdeki mevcut bulunan ve ilk kari'lerine olduğu gibi bize de tesir icra eden eserler teşkil eder „* der (*Tarih-i edebiyatta usûl*, çeviren: Yusuf Şerif, İstanbul, Matbaa-i âmire, 1926, s. 6). Prof. Fuad Köprlü, bu nokta-i nazarın yanlışlığına *Bilgi Mecmuası* (sayı I, s. 26) nda 1329 da neşrettiği *Türk edebiyatı tarihinde usûl* makalesinde temas etmiş ve bahsettiğimiz eserinin mukaddimesinde de bu fikirlerini tekrarlamıştır. A. Sırrı da *"* yalnız, mazideki eserleri tetkik ederken tarihî zevkimizi kullanmak mecburiyetinde olduğumuzu unutmamak lâzımdır,„ veya *" . . Saheserler, ancak yazıldıkları devirde büyük bir kari' kütlesine tesir eden zamanına saheserleridir „* (s. 11) cümleleri Lanson'a muhaliftir.

c) F. Köprülü'de bundan sonra gelen zümre edebiyatları bahsi de yine Lanson'da yoktur ve Lanson'un nazar-ı itibara almadığı bu noktaya ayni makale (s. 28) de temas edilmiştir. d) F. Köprülü'deki Edebiyat tarihimizin mechûliyetleri ve bunun sebepleri, *edebiyatımızın devirlere taksimi*'ndeki fikirler de Lanson'da olamayacağına göre, şimdiye kadar sırasıyla saydığımız bütün bahislerin Lanson'da mevcut olmadığı veya zıt fikirleri muhtevi olduğu anlaşılıyor. e) F. Köprülü'ye ilâveten B. A. Sırrı'nın eserinde, tarih, edebî eserler, edebiyat tarihinde usûl bahisleri vardır. Buradaki bazı fikirlere Lanson'un yazısında rastlanıyor; buna işaret ettikten sonra Prof. F. Köprülü'nün, *Bilgi Mecmuası*'ndaki makalesinde Lanson'dan istifade ettiğini de, hatırlamalıdır; edebî eserin, tarifi her ikisinde birbirine yakındır; fakat, *usûl ve tarih* kısımlarında, A. Sırrı da, yine Lanson'dan ayrılan ve F. Köprülü'nün bahsettiğimiz makalelerinde mevcut fikirler olduğu gibi, cümlelerin de, fikrî teselsül itibarıyle *Bilgi Mecmuası*'na uygun oluşu, ikinci makaleden istifade edildiğini daha yakın gösteriyor.

Bütün bunlar, eserin methâl kısmının Lanson'un esas tutularak yazılmadığını anlatan delillerdir; müellif isterse, bu muktebes cümleleri tamamen kaydedebiliriz ki bu, methâl kısmını, aşağı yukarı aynen yazmak olacaktır.

III. *" Münekkidin asıl haberdar olmadığı esaslı bir nokta, bir edebiyat tarihinin nasıl meydana geldiğidir. Edebiyat tarihi, her ilmî eser gibi, senelerin değil, asırların işi olan bir mesaî mahsûlüdür. Her tarihci kendinden evvel gelenlerin eserlerini tetkik ederek faydalanmak mecburiyetindedir „*.

Eğer müellif bunu biliyorsa, benim eserin yazılırken nerelerden istifade edildiğini araştırmamı, neden gayrete düşmek, zahmete katlanmak tâbiriyle ifade ediyor; eserin umumiyetle, kendinden evvelki birkaç kitaptan muktebes olması araştırmalarım neticesinde meydana çıkarsa, bu eser müellifinin bu işten haberdar olmadığını ifade eder, isbatı ise, ortada delilleriyle mevcut eseridir.

IV. *" Her müellif, yaptığı bu istifadenin hakkını, bibliyografya cetvelinde zikretmekle ödemiş olur. Ben hattâ fazla olarak bir hakikatı ifade etmiş olmak için, müracaat ve istifade ettiğim eserler ibaresini de koydum „*.

Evvelki yazımda, bibliyografyada gösterilen kitaplardan pek istifade edilmediğini, misâl de göstererek yazmıştım. Müellif arzu ettiği takdirde, bu eserlerden hangilerinden, ne derece istifade edildiğini gösterebiliriz. Bu eserler görülse bile, madem ki eserde umumiyetle kendinden önce yazılan ders kitaplarına münhasır kalmarak ayni hatalar tekrarlanıyor veya verilen malûmata şahsî ilâveler pek yapılamayor, kaydedilen bu eserlerdeki malûmattan istifade edildiğini nasıl izah edebiliriz ?

V. *" Tarihte ve edebiyat tarihinde bazı hâdiseler vardır ki ilmin ümtearifeleri mahiyetindedir. Onlar değişmez, hattâ aşağı yukarı ayni cümlelerle tekrar edilir. Meselâ -İstanbul Fatih tarafından 1453 de Bizanslılar'dan zabtedilmiştir- cümlesinin şeklini değiştirsek bu tarihî hakikati değiştirebilir miyiz ? „*.

Bundan evvelki yazımda kaydettiğim cümleler bu tarz değildir, ki bu misâller arasında yanlış anlaşılmış veya orta cümle atılarak mânası değişen, yahut mübhem kalan cümleler de az değildi (müellif arzu ederse, evvelce verdiğim birçok misâllere bu tarz ilâveler de yapmak mümkindir).

VI. *Hele Orhun alfabesinden bahsederken ayni misâli getirdiğime hayret eden münekkidin bu hayretine bilmukabele şaşmamak kabil değildi. Acaba münekkit, eski Türk yazısına ait benden yeni bir keşif mi bekleyordu ? „* denilerek, Lanson'un edebiyat tarihcisinin her devri ayni derecede bilmesine imkân olmadığı kaydinden, Orhun alfabesinin evvelâ kimler tarafından okunduğundan ve sair bu mevzu haricinde kalan şeylerden bahs ile, bu şaşkınlığı tevlit eden sebep pek gösterilmeyor. Ben ise, iktibas veya aynen tekrarlanan cümlelerden bazılarını nakilden sonra A. Sırrı'da da F. Köprülü'de olduğu gibi " at yerine yalnız bir T yazılarak bitişik olduğunu kelimeden tefrik edilememesi bir kusur olarak gösterilirken, " insan bu iktibasların çokluğuna ve birer " kerre „ içerisinde gösterilmemesine hattâ, ayni misâlin tekrarına hayretten kendini alamayor „ demiştim.

At yerine ak, ok ve saire... misâller vermek veya Tonyukuk kitabesinin okunmasiyle mevcudiyeti *malûm olan* ↑ (ok) harfi ile, bu harflerin miktarını doğru göstermek keşif olmasa gerektir.

VII. Eserin, XIV üncü asırdan sonraki kısmının S. Nüzhet'in *Türk Edebiyatı Tarihi ve Nümuneleri* esas tutularak yazıldığını ve müellifinin -eserinin başında çok dürüst bir ifadeyle işaret ettiği gibi- Prof. F. Köprülü'nün eser ve makalelerinin esas tutulduğu kaydına göre, A. Sırrı'nin eserinin, bundan sonraki kısımlarının da -bilvasıta- F. Köprülü'nün çalışmalarından alınmış olarak kabulünün zarurî olduğunu yazmıştım.

Müellif *" Sadeddin Nüzhet'in eseri, benim eserimden tam iki sene sonra tabedilmiştir ", " . . . . Eserimin 1932 tabının ön sözünde kitabın üç sene evvel mektep matbaasında bab'ı ve hiç değiştirilmediği de ilâve edilmemiş olsaydı, eserin bu tabından münekkidin haberdar olmadığı farzedilerek kendisi mazur görülebilirdi „* diyor.

Ön söz kısmındaki " bu suretle *takrirlerin bir kısmı* bu küçük matbaada tabedilerek talebeye tevzi edildi „ cümlesi, müellifin yukarıda kaydettiğimiz cümlesindeki üç sene evvel mektep amtbaasında tabedilen kitabın, ikinci tabında hiç değiştirilmediği kaydını nâkzediyor; bu cümleyi takip eden " takrir şaklini aynen muhafaza ettim, ayrıca bir tadile de lüzum görmedim „ cümlesinden de takrirlere, bilhassa metinlere ilâve yapılmadığı mânası çıkmaz. Müellifin ilk tabı' kabul ettiği ve takrirlerin bir kısmını ihtiva ettiğini *Ön sözde* kaydettiği mektep tabının, ayni zamanda, haricte basılan tabının ayni olmadığı da anlaşılabiliyor. Mektep matbaası tâbirinden ne kast edildiğini bilmeyorum -belki de şapirografтır-; yalnız haricte bulunmayan ve takrirlerin ancak bir kısmını ihtiva eden notların, bugünkü eserin birinci tab'ı olarak kabul edilmesi doğru olmasa gerek . . .

VIII. Eserde daima Göltegin tarzında geçen,benim Kül Tigin okunması lâzımgeldiğini yazdığım hâs isim için, müellif bu gün bunun benim yazdığım şekilde okunmasının anlaşıldığını söyledikten sonra bir

kelimenin okunuş tarzının kat'î şeklini alması için " *ortaya konan fikirlerin ilmi münakaşalarla kökleşmiş olması ve klâsik bir mahiyet kazanması lâzımdır. İşte beni kelimeler hakkında bugüne kadar ihtiyat ve teenniye sevkeden bu mülâhazalar olmuştur* „. Eserin, hazırlanan son tabında hâs isimlere kat'î şeklin verildiği -ve bizim evvelce kaydettiğimiz- bazı hataların da yeni neşriyattan istifade ile tashih edildiği yazılıyor.

Şunu söyleyeyim ki, bizim kaydettiğimiz hatalar, bir iki senelik neşriyatın değil, hattâ kitabın tabından evvelki neşriyatın müellif tarafından takip edilmemesinden ve ekseriya muayyen ders kitaplarına münhasır kalmaktan doğan hatalardır. Müellifin gelecek tabında bunları düzelteceği kaydı, 932 den başlayıp, son tabına kadar aynen tekrarlanan yanlışların, mevcudiyetini inkâr etmez ve mazur göstermez.

IX. " *Münekkit, maaleset bîtaraflıktan o kadar uzaktır ki ilk tabı'larında doğru çıkmış olan Ötüken kelimesinin, eserin son tabında mürettip hatasından başka birşeye hamledilmesi kimsenin hatırından geçmeyecek olan yanlış şeklini bile hatâ olarak kaydetmektedir. Halbuki gerek mektep matbaasında tabedilen nüshada, gerek 1932 tabında bu kelime " Ötüken „ olarak çıkmıştır* „.

Mektep tab'ı denilen nüshayı görmek imkânı olamadığından, bu hususta bir şey söyleniiemez. 1932 tab'ı ise, benim esas tuttuğum nüshadır ve Ötüken'de yerine " ötekinde „ yazılıdır. Müellifin yazdığı gibi, hatâ yalnız son tab'ında da değil; bütün tab'larında mevcut olduğuna göre, birçok yanlışları ihtiva eden eserdeki bu kelimeyi mürettip hatâsına hamletmek, fazla müsamahakârlık olacaktır.

X. Kitapta, her asır hakkındaki malûmata *tarihî bir hülâsa* ile girildiğini ve bu *hülâsanın* edebiyatla alâkadar noktalar üzerinde durularak yapılmış bir hülâsa değil, lâalettyin *tarihî bir kısaltma*dan ibaret olduğunu kaydetmiştim. Buna cevap olarak " *ayrıca edebî vaziyetin de hülâsası mevcuttur, ki eğer münekkit bu kısmı görmedi veya okumadı ise böyle bir tenkide girişmemesi, eğer okudu ise mevcut olan bir şeyi inkâr etmek garabetinden çekinmesi lâzımgelirdi* „ deniyor.

Bu cümleden, edebî hülâsanın inkâr edildiği mânası çıkarılamaz; çünkü üzerinde durulan *tarihî hülâsadır;* ki burada edebiyatla alâkadar noktalar üzerinde fazla durulmasının faydalı olacağı düşünülerek yazılmıştır. Meselâ, XVIII inci asır hakkındaki tarihî hülâsada -eserde muhtasar geçilen- lâle devri veya matbaacılık etrafında fazla malûmat verilmesi gibi . . .

XI. " Yazının bir yerinde eserimin baş tarafındaki tarihî malûmata ait şöyle bir cümle vardır : "*Yalnız, Hunlar'a dair izahata hiç girişilmeyerek, sadece Köktürkler ve Uygurlar'dan bahsediliyor „. Köktürkler'le Uugurlar'dan bahstmekteki zarureti, edebiyat tarihi hakkında basit bir fikre sahip olanlar anlamakta güçlük çekmezler. Çünkü bize intikal eden ilik lisanî ve edebî mahsûllerin bunlara ait olduğunu bilirler. Fakat Türk tarihini mufassalan okuyan talebeye, edebiyat tarihine başlarken Hunlar'a dair izahata girişmenin lüzumunu ben hâlâ anlayamadım. Yoksa Hunlar devrine ait lisanî ve edebî bir eser mi keşfedildi* „ denilerek alay ediliyor.

Evvelki yazımda eserin, Türk edebiyatının, menşeinden Tanzimat'a kadar olduğu halde, menşei hakkında birşey söylemediğini, halbuki Prof. F. Köprülü 'nün *Türk Dil* ve *Edebiyatı Hakkında Araştırmalar* eserinde bunun (s. 1) da izah edildiğini yazmıştım; madam ki müellif bundan birşey sezmemiş, zikrettiğim menbadan naklen izah edelim : " *Eski Çin menbalarında Türk edebiyatının Milât'tan önce ikinci asırda mevcudiyetini gösteren, türkçeden terceme edilmiş bir şiir parçası mevcuttur. Bize bu kayıt dahi anlatıyor ki bugünkü bilgimize göre tekâmülünü ancak VIII inci asırdanberi takip ettiğimiz Türk edebiyatının köklerini, daha çok eski zamanlarda aramak lâzımdır* „. Avrupa sinologlarından naklen verilen bu malûmattan başka, bu devire ait, bilinen bazı şeyler daha vardır.

XII. " *Bu inkârlar ve tahrifler sayılamayacak kadar çoktur* „ denilerek yazımda mevcudiyeti söylenen bu tahrifler isbata çalışılırken, ayni veya yeni hatalara devam ediliyor. Eserde, Yesevî 'nin Yesi'de doğmuş gösterilmesinin yanlışlığını mehaz göstererek zikretmiştim. Müellif bu kaydinin doğruluğunu isbat için F. Köprülüden naklen üç kayıt alıyor; birincisinde, ki *Bilgi Mecmuası*'ndan alınmıştır, Yesi kasabasında doğduğu yazılıdır ve bu 1915 - 16 da yazılan bir makaledir. İkincisi " Sâyram kasabasında doğdu [hâşiye حواهر الابرار من مواج البحار'(s. 49) bu rivayet yalnız bu kitapta vardır. Sair bilûmum menbalarda hocanın Yesi'de doğduğu zikredilir] *İlk mutasavvıflar,* s. 69 „.

Şunu söyleyim ki, müellif, belki işine gelmediği için bu cümlenin sonunu almamıştır. Bunu müteakip cümlelerde bu rivayetin en mevsûk olduğu ve tercihindeki se-

bebler kaydedilmiştir. Cümlenin sonu okunduğu takdirde müellifin hatasını telif değil, teyit ettiği anlaşılıyor. Üçüncüsü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (s. 227) nden alınmıştır ki burada yine Yesi'de büyüdüğü yazılıdır.

Müellif bunlardan, Türk edebiyatının henüz araştırma devrinde olduğu neticesini çıkarıyor; bu misâllerden ortaya çıkan hakikat, bu hatanın da diğerleri gibi tevil götürür tarafı olmadığıdır. Çünkü bir eser yazılırken, bundan 20-25 sene önce verilen hükmün değil, en son ve en mevsûk hükmün kabulü tabiîdir.

XIII. Eserde, XIII üncü asır Anadolu edebiyatından bahsedilirken Ali 'nin *Yusuf-ü Zelihâsı* bu asır Anadolu edebiyatına, Oğuz lehçesine ait gibi gösterilmiştir. Maamafih bu eser hakkında verilen izahattan birşey anlaşılamayor. Yalnız, me'haz olarak istifade edilen kitapta verilen bilginin yanlış olarak alındığı görülüyor, demiştim.

Müellif " *bu defa hakikat tahrif edilmiştir. Ben Anadolu edebiyatından değil, Oğuz lehçesinden bahsederken bu eserin o lehçeye, yâni garp türkçesine ait en eski mahsûl olduğunu kaydetmiştim* „.

Bu tahrife işaret ettikten sonra şimdi münekkidin işaret ettiği mehaza bakalım :

" *Bu eser, edebî mahiyetinden ziyade bilhassa lisan tarihi noktasından pek mühimdir. Çünkü lisanî hususiyetleri itibariyle bir taraftan eski şark türkçesi hususiyetleri gösterdiği halde, diğer taraftan garp türkçesine yâni oğuzcaya hâs olan birtakım vasıflara da maliktir. Bu nokta-i nazardan Brochelmann bu eseri garp türkçesinin en eski mübeşşiri olarak kabul etmektedir (Prof. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, s. 276)* „.

" *Hülâsa eserin lisanî seciyeleri ve edebî hususiyetleri, onun Harzem sahasında yazıldığına yahut şairin esasen Harzemli bir Oğuz türkü olup Mogol istilâsı neticesinde başka bir yere hicret etse bile eserini yine eski lehçesiyle vücuda getirdiğini göstermektedir* „ (*ayni eser, s. 277*).

" *Bu satırlar benim sözlerimi teyit eden kuvvetli bir delildir. Münekkit isterse türkçe bilen birisine de sorsun* „.

Ben yine şahsî hücumlara mukabele etmeyerek mevzuumun ciddiyeti dahilinde, bundan önceki mülâhazalarımı tekrarlayacağım :

a) Müellif, bu delilleri göstermekle, Yusuf ve Zeliha'nın, Anadolu lehçesine ait olmadığını isbata çalışıyor, buna lüzum yoktur, çünkü ben, bunu bildiğim için, eseri Anadolu sahasına ait göstermenin yanlışlığını kaydetmiştim.

b) Müellif, bu bahsın başına " XIII üncü asırda Türk edebiyatı Oğuz lehçesi mahsûlleri „ serlevhasını koymuştur ve mevzuuna " *Oğuz lehçesinin XIII üncü asra gelinceye kadar olan eski mahsûlleri maalesef elimize geçmemiştir.*

En eski mahsûl olmak üzere tanıdığımız Ali isminde bir şairin " Yusuf ve Zeliha hikâyesidir „ (s.55) cümleleriyle girmiştir; ki bunlarda, eserin, Anadolu lehçesine ait ilk mahsûl olarak gösterildiği sarihtir. Çünkü XIII üncü asra kadar olan mahsûlleri elimize geçmeyen, Anadolu lehçesi mahsûlleridir.

c) Bu bahsın tamamen Anadolu edebiyatına tahsis ile Mevlâna'dan, Sultan Velet'ten, Yunus'tan Anadolu'da yetişen sair şahsiyetlerden bahsedilmesi de Yusuf ve Zeliha'nın ayni kadro dahilinde alındığını gösterir.

d) Müellifin kendisini müdafaa için yazdığı " *ben Anadolu edebiyatından değil Oğuz lehçesinden bahsederken bu eserin o lehçeye, yâni garp türkçesine ait en eski mahsûl olduğunu kaydettim* „ cümlesi de hatalıdır. Çünkü yukarıdaki me'hazda, eserin Oğuz lehçesine ait olduğuna dair bir hüküm de verilmiş değildir; bu, benim evvelce kaydettiğim gibi, istifade edilen mehazın anlaşılmadığını da tekrar isbat etmektedir.

ç) Müellif eserinin doğruluğuna delil olarak gösterdiği misâllerden bu mânayı çıkarsa bile yine hatadan kurtulamaz. Çünkü *Oğuz lehçesi* namı altında, *Yusuf ve Zeliha*'dan sonra *Dede Korkut*'a ait bir hata hariç- tamamen Anadolu edebiyatından bahsetmiştir. Şu halde, Yunus'un, Sultan Velet'in... ilâ, eserleri Oğuz lehçesiyle mi yazılmıştır ?

Bukadar hata içinde Yusuf ve Zeliha meselesini müellifin tashihine imkân yoktur. Ona bu hatayı yaptıran sebep, garp lehçesi - Oğuz lehçesi tâbirleriyle, Garbî Oğuz (= Anadolu lehçesi) tâbirlerinin karıştırılmış olmasıdır. Bu hata ayni zamanda, *Türk edebiyatı nümuneleri*'ndeki bilginin nakli neticesinde doğmuş olabilir; çünkü, orada da garp lehçesi başlığı altında, ayni hata, ayni tarzda mevcuttur.

XIV. Ben eserdeki, " *1— Türkler'in millî destanı'nın aslı, yâni manzum metinleri maaleset mevcut değildir. Yalnız menkıbeleri vardır. İşte bu menkıbeler millî destanın vaktiyle mevcut olduğunu göstertir.*

" *2— Biz devirden devire intikal eden bu menkıbelerle, Türkler'in eski tarihlerinin seyrini de takip etmiş oluyoruz* „ (s. 24) cümlelerini ve bundan sonra gelen iki cümleyi de kaydederek, Türk destanı hakkında verilen malûmatın bundan ibaret olduğunu bu ilk iki cümleden benim, tekrar kaydına

lüzum görmediğim iki cümleden de tale - benin birşey anlamayacağını ve *Alp Ertunna, Köroğlu* destanlarının zikredilmediğini yazmıştım. Buna müellifin verdiği cevabı, aynen alalım : " *Tekrar izah ediyorum: Türkler'in muhtelif tarihî devirlerde ge - çirdikleri destanî devirlere ait, elimizde an - cak menkıbelerle eski eserlerde rastlanan destan parçaları vardır. Bunlar eski Türk destanının mevcudiyetini göstermekte ise de bu destanların teşekkül ettikleri devre ait ilk manzum şekilleri bize intikal etmemiştir* „.

1— Yazımda, evvelce kaydettiğim ve yukarıda gösterdiğim ilk cümlelerden mâna kamaz; çünkü: manzûm metinlerin mevcut olmaması, destanın aslının mevcut olmamasını intaç etmediği gibi, manzûm metin - lerin mevcudiyetini de bize destanın as - lını vermez. Bu cümleden, müellif ancak yukarıda olduğu gibi " *bu destanların te - şekkül ettikleri devre ait ilk manzûm şe - killeri bize intikal etmemiştir* „ kaydını ilâve ederse bir mâna çıkabilir.

2 numaralı cümle de yanlıştır. Biz devirden devire intikal eden bu menkıbelerle Türkler'in eski tarihlerinin seyrini takip etmeyoruz. Bilâkis bunlar, çok tabiî olarak Türk tarihinin seyrini takip etmişlerdir ve bunun neticesi olarak Türk destanını "Türk tarihinin umumî tekâmülü safahatına göre muhtelif tarihî devirlere münkasım daireler halinde tasnif edebiliriz „ (Prof. Fuad Köprülü, ayni eser, s. 54).

Müellif, ikinci olarak kaydettiğim bu cümleden bahsetmeyerek, nedense, benim, talebenin birşey anlamayacağı tarzda ya - zıldığını kaydettiğim dördüncü cümleyi, *Dede Korkut* hikâlerinin Oğuz destanı - nın bir devamı olduğunu izah ediyor.

XV. Ben, " *Uygur Devleti XIV üncü asrın sonuna kadar devam etmiş ve nihayet Cingiz istilâsından sonra mahvolmuştur* „ (s. 19) ifadesine göre bu istilânın XIV üncü asırdan sonra olduğu anlaşılıyor. Bu - nun, Fuad Köprülü'nün eserine bakınca aslının " Uygur Devleti, Milâdî XIV. üncü asrın sonuna kadar azçok kuvvet ve istiklâlini muhafaza edebildiyse de bir daha eski mevkiini alamamış ve Cingiz istilâ - sından sonra ise büyük Mogol İmparator - luğu dahiline karışıp gitmiştir (s. 20) „ olduğunu görüyor, yanlış anlaşıldığı netice - sine varıyoruz, demiştim.

Müellif " *Dikkat edilirse, cümlenin baş tarafının hazfedilmesinden sarf-ı nazar tamamen mahvolmuş ibaresi de mahvolmuştur tarzında tahrif edilmiştir. Halbuki bu cümleden, Mogol istilâsının XIII üncü asırdan sonra olduğu hiç anlaşılmaz. Çünkü Uygur Devleti'nin XIII üncü asırdan sonra olmadığı tamamen mahvoldu ibaresiyle tasrih edilmiştir. Bir devleti tamamen mahveden bir istilâ ise, bir günde olmaz* „.

Bir defa kitabımda cümlenin aslı ve ta - mamı şudur : " *Uygurlar'ın en kuvvetli bulunduğu devir, Milâdî VIII inci asırdır. Yüz sene kadar devam eden bu devirden sonra dokuzuncu asırda Kırgız Türkleri'nin hücumu ile oldukça sarsılmışlarsa da, Uygur Devleti XIV üncü asrın sonuna kadar devam etmiş nihayet Cingiz istilâsından sonra tamamen mahvolmuştur* „.

Tamamen kelimesinin, bilhassa kaldırılmış olmadığını, benim, bu kelime yerinde kaldığı takdirde de ayni fikir üzerinde durmam isbat eder; cümlenin baş kısmının hazfedilmesinin sebebi, almış olduğum cümlenin hatasını tahfif eder veya mânasını değiştirir mahiyette olmadığındandır.

Müellif yukarıdaki ifadesiyle, birtakım kelime oyunları yapıyor fakat, cümlesini, kendisi de, haklı olarak izah edemeyor. Bu münasebetle ileri sürdüğü fikirler de yine tenâkuz vardır; çünkü bir taraftan "*Uygur Devleti'nin XIII üncü asırdan sonra olmadığı tamamen mahvoldu ibaresi ile tasrih edilmiştir. Bir devleti mahveden bir istilâ ise bir günde olmaz* „ derken diğer taraftan " *Uygur Devleti XIV üncü asrın sonuna kadar devam etmiş, nihayet Cingiz istilâ - sından sonra tamamen mahvolmuştur* „ diyor.

Prof. Fuad Köprülü'den yanlış olarak nakledildiğini söylediğim bu cümleyi mu - harrir hâlletmiş değildir, ki burada asıl yanlışlığı vücuda getiren " *nihayet* „ ve tohaf bir tesadüf olarak yazımda, evvelce kaydını unuttuğum " *tamamen* „ kelimeleridir.

Bundan sonra, Mogol istilâsının zamanını doğru gösteren bir kayıt alınıyor, bu ise biraz evvel üzerinde durduğumuz cümlenin doğru olduğunu kabule vesile ola - maz. " *Maamafih eserin bu son tabında mu - arizin mübhem saydığı ve anlayamadığını söylediği noktaları daha fazla aydınlata - cağımı vadediyorum* „ denilmesinden, eserin vaziyetinin azçok kavrandığı anlışılı - yor. " *Yalnız bunu yaparken bir noktada münekkide maalesef faydalı olamayacağım. Aksi takdirde kendilerinin yaptığı gibi benim de tarihî bir hakikati tahrif etmekliğim icabedecektir* „ deniyor.

XIV. XIV üncü asır Azerî edebiyatın - dan bahsedilirken eserde mevcut olan : " *Asrın ikinci nısfında İlhaniye Devleti münkariz olunca, Irak ve Azerbaycan ta - rafları Celâyir oğullarının tesis ettiği İlhaniye Devleti'ne geçmiş bir müddet sonra Türkmen âşiretlerinden Karakoyulular hâkim olmuş ve nihayet Timur tarafından zabt ve istilâ edilmiştir* „ cümlesini de yanlışlar meyanında zikretmiştim.

Müellif " *bu cümledeki devletine geçmiş, zabt ve istilâ edilmiş fiillerinin taallûk ettiği kelime hangisidir ? Şüphesiz Azer - baycan değil mi ? Hattâ buraya hâkim ol - muş ibaresi de hiç tereddüde mahâl bırak - mayacak surette ifadeyi tasrih etmiş olma - yor mu ? Halbuki münekkit feci bir gaf - letle -kasten demeyeceğim- zabt ve istilâ edilmiştir ibaresini Karakoyululara atfediyor* „ denilerek, fuzulî tarih dersi vermeye kalktığım söyleniyor.

Bu cümle de yanlıştır. Çünkü buradan anlaşılan Azerbaycan ve Irak -ki Azerbaycan muayyen bir saha olmadığı gibi, Irak'tan da, hangi Irak'ın kastedildiği kaydedilmeyor- sahalarının, İl - hanîler'den sonra Celâyirîler'e geçtiği bundan sonra ayni sahaya Karakoyunlu'ların hâkim olduğu ve nihayet Timur tarafından zabt ve istilâ edildiğidir. Bu cümlede tarihî bir teselsül yoktur. Çünkü cümledeki *nihayet Timur tarafından zabtedilmiştir* ifadesi mevcut oldukça, Timur'un bu sahaları zabtının, Karakoyunlu'lardan sonra zabt ve istilâ ettiğini düşünmemek imkânsızdır; Müellif, evvelki bazı misâl - lerde olduğu gibi, kitabının 68 inci sahifesinden naklen Karakoyunlular hakkında verdiği malûmatın doğrusunu kaydediyor. Fakat bu, benim yukarıda işaret ettiğim cümlenin hatasının mevcut olmadığını isbat etmez.

Müellifin dediği gibi, bu cümle benim dediğim tarzda düzeltilirse değil, olduğu gibi bırakıldığı takdirde tarihî bir hakikat tahrif edilmiş demektir.

XVII. Eserin birçok hâtalarını kaydettikten sonra "*kitabın sonunda bir de yüklü kitabiyat cetveli var*„ ifadesini kullanmış, " halbuki kitabı gözden geçirince değil tabı' sırasında, eserin tabı'ından önceki neşriyat da takip edilmiş değildir. Kitabın ilk ve son tabıları arasında hiçbir fark bulunmayışı ise, sonraki neşriyatın da takibine lüzum görülmediğine bir delildir „ demiştim. Bukadar basit şeyleri müellif bilmem nedense, yine anlamamış görünüyor; " *halbuki bu cetvel yüklü değil, aksine olarak her edebiyat mualliminin gözden geçirmesi zarurî olan mahdut eserleri ihtiva etmesi itibariyle lüzumundan fazla mütevazdır* „ diyerek bu tarz devam eden cümlelerden sonra " *bu mütevazı cetveli bir müellif için yüklü bulan münekkidin acaba bir muallime hangi eserleri okumayı tavsiye edeceği cidden merak edilecek bir noktadır* „ deniyor.

Benim bu kitabiyatı yüklü bulmamın sebebi eserin muhteviyatına göredir, bu ki - tabiyatta yazılan eserlerden istifade edil - mediğini anlatmak içindi ve bunun misâl - lerini de vermiştim. Müellif, bu yazısını, biraz da üslûbculuk yaparak, benim yazımdaki izahları nazar-ı itibara almayarak, okuyucu üzerinde müsbet bir tesir bıraka - cak tarzda yazmaya çalıştığını, burada da göstermiş oluyor.

XVIII. [*Yine yazı'nın sonlarında XVII nci ve XIX uncu asırlardaki Azerî edebiyatının alınmadığı kaydediliyor. Bir defa XVIII inci asırdan sonraki Aezrî edebiyatı kitapta mevcuttur (s. 423-7) bundan başka yine bu hülâsada XVI ncı asırdan sonra Azerî Türkleri'nin edebî lisan olarak a - cemceyi kullandıkları izah edilmek sure - tiyle bu fasılanın sebebi de kaydedilmiştir.*

Benim bu mütaleamı Prof. F. Köprülü de şu satırlarla teyit etmektedir. " *İran kültürü tesiriyle bu asırlarda yeti - şen Türk neslinden şairler, pekâz istisnâ ile, millî dillerine değil, İran edebiyatına hizmet etmişlerdir. Türkçeden ziyade farsî yazmışlardır " Türk Dili ve Tdebiyatı Hakkında Araştırmalar (s. 18)* „.

Eğer münekkidin düşüncesiyle hareket etmiş olsaydım XVII nci ve XVIII inci asırladan bahsetmek için acemce metinleri talebeye göstermek garabetine düşmüş olacaktım].

a— Yazımda bir mürettip hatası olarak XVII nci yerine XIX uncu asır yazılı olduğu, arada bir asır atlanmış olmasından da anlaşılıyor-, bu iki asrın meskût geçildiğini söylemiş, çünkü buna ait neşriyat az değilse de hazırca istifade edilecek tarzda, bir arada topluca yoktur demiştim.

b— Evvelâ müellif, 1932 de neşrettiği kitabında, yukarıda Prof. Fuad Köprülü'den fikrinin doğruluğunu işaret için aldığı bu cümleden istifade etmiş değildi, çünkü bu yazı 1934 de neşredilmiştir. Saniyen müellif bu cümleyi de anlamamıştır ve eserinin doğruluğunu değil, yanlışlığını isbat eden bu cümleyi almakla, aleyhinde bir delil kullandığı gibi, benim, müellifin, F. Köprülü 'nün yazılarını anlamadığını yazmakta nekadar haklı olduğumu kendi ifadesiyle de göstermiş bulunuyor.

c. Müellifin aldığı cümleden evvel şu iki cümle mevcuttur : " *Safevîler devrinde, yâni XVII - XVIII inci asırlarda Fuzulî başta olmak üzere yetişen birçok kıymetli şairlerin hattâ kısaca isimlerini saymak bile bu küçük konferansın çerçevesine sığmaz. Yalnız Afşarlar ve Kaçarlar devrinde bu inkişafın devam ettiğini, ve İran'ın büyük bir şairi olarak marûf olan Sa'ib'in türkçe güzel şiirleri bulunduğunu kaydedelim* „. Esas fikir olarak XVI - XVIII inci asırlarda Safevî devrinde yetişen ve Türk olan ve türkçe yazan şairler üzerinde durulan bu cümleleri bıraksak bile; müellifin aldığı cümlede mevcut " bu asırda yetişen Türk neslinden şairler, pekâz istisna ile, millî dillerine değil İran edebiyatına hizmet et-

mişlerdir, türkçeden ziyade farsî yazmış - lardır „ ifadesindeki *daha ziyade, pekâz istisna ile* - kelimelerinden türkçeyi yazan - ların mevcudiyeti anlaşılır. Buna ait ge - rek - monografiler, gerek makaleler veya perakende olarak bazı eserlerde- münderiç neşriyat da az değildir.

Halbuki müellif, eserinde " *XIX uncu asır Azerî edebiyatından bahsederken "XVI ncı asırda Azerî lehçesini kullanan son şair olarak Fuzulî'yi kaydetmiştik.*

Fuzulî *ile bu asır bidayetinde ilk defa kendilerinden bahsedeceğimiz* Vedâdî ve Vâkıf *arasında geçen iki asırlık zaman zarfında, bu lehçenin edebî tezahür - lerine dair malûmatımız yoktur* (s. 424). diyordu; demek oluyor ki bugün, bu iki asır hakkında malûmat olduğunu inkâr etmeyor, yâni kitabındaki ifadeyi nâkzeden bir ifade kullanıyor; fakat, benim düşüncemle hareket ettiği takdirde talebeye acemce metinler göstermek garabetine düşeceğini söyleyen müellif, bu asırlarda türkçe, A - zerî lehçesiyle yazan müellifleri inkâr et - mekle; hem ikinci bir yanlışa yuvarlanıyor, hem de delil diye gösterdiği ifadeyi anlamadığını isbat ediyor. Bütün bunlardan sonra, kendisinden verdiği veya vereceği cevaplarda, okuyuculara hitaben benim için, " *münekkit isterse türkçe bilen birisine de gösterebilir* ", " *şimdi edebiyat muallim - liğini bir tarafa bırakarak türkçe okur yazar bir adam sıfatiyle soruyorum* „ tarzında ifadeler kullanmayacağını ümit etmek ve kendisine biraz olsun tevazu tavsiye etmek hakkımızdır sanıyorum.

XVII. Müellifin " *nihayet münekkit garp edebiyatına ait kısımlar için: " Garp edebiyatı hakkında verilen malûmat da bir ders kitabı için elverişli değildir „ satırlarıyle bu kısım hakkında da tenkidî bir hükümde bulunduğunu zannederek yazısına son veriyor. Bereket versin ki bu kısmı herhangi bir eserle karşılaştırmak tecrübesi - ne girişmeyor. Çünkü bu kısım, münekkidin çetrefil ifadesiyle söyleyelim : " Hazırca istifade edilecek tarzdaı bir arada topluca yoktur* „.

Bu kısım üzerinde durulmayışının sebebi, verilen malûmatın ansiklopedik bir tarzda oluşundandır ve garp muharrirlerinin doğ - duğu ve öldüğü tarihleri gösteren azçok eserlerinin isimlerini saymakla iktifa eden bu malûmata topluca ve dağınık olarak her yerde tesadüf edilebilir. Ben müellifin eseri hakkındaki tenkitlerimi yaparken, yalnız müellifin hazırca istifade ettiği kitaplarla iktifa etmedim, böyle olsaydı esasen, eser hakkında tenkit, ilk yazımda olduğu gibi tenkit yapamaz ve bu yazımda da, hiçbir fikrimi değiştirmeden, ayni fikirlerimi evvelce olduğu gibi, delilleriyle, isbatlarıyle gösteremezdim. Benim, müellifin, eserindeki Azerî edebiyatı için yazdığım bu cümle ile, bana hitap etmekle, müellif, yine alaylarına devam ederek yazısına son veriyor.

XVII maddede topladığım bu cevapla - rım, müellifin, bu sütunlarda yazdığım tenkidime tam bir cevabına karşı değildir. Eserde mevcut hataların, telifine kendi aleyhindeki delilleriyle cevap veren müellif, bazılarını da meskût geçiyor; Köktürkler'in istiklâllerini kaybetmeleri tarihinin yanlışlığı, Dede Korkut'un XIII üncü asra, hem de Anadolu lehçesine ait; hatırat nevine giren *Bâburnâme*'nin seyahat eseri gösteril - mesi, "türkçede uzun ve kısa hece olmadığından, tabiatiyle manzumelerde ölçü, hecelerin adedine tâbidir„ gibi müellifin de anlamayarak yazdığını kaydettiğim bu ve bu gibi, yahut, Prof. F. Köprülü'den, başı ve sonu aynen fakat ortası koparılarak alındığı için, bizi yanlış hükümlere götürdüğünü yazdığım ifadelere temas edilmeyor. Müellifin cevap vermediği bu hatalarından başka benim evvelki yazımda kaydetmediğim, hatalar da vardır : Çağatay lehçesindeki metinlerde, B = O tahavvülü nazar-ı itibara alınmadığından " Boldı „ tarzın - daki kelimeler Buldı diye yazılmış, " ol - du„ mânasına geleceği, mâna verilirken de nazar-ı itibara alınmamıştır. Metinlerde terkipler ve atf " v „ leri karıştırılmıştır, Fuzulî'nin şikâyetnâmesi, *Nişancı Mehmed Paşa*'ya ithaf edilmiş olarak göste - rildiğinden, yine buna ait neşriyat takip edilmemiş ve bu suretle eserde XVI ıncı asra ait eserin, Nişancı Mehmed Paşa kaydından sonra, XV inci asra ait olacağı düşünülmemiştir. Yazımın bir yerinde de bir mürettip hatası vardır; bu düzeltildiği takdirde müellif için cevap verecek bir mesele daha vardır: Prof. F. Köprülü, ese - rinde, İslâm'dan önceki Türk vezinlerinden bahsederken, *en fazla kullanılan yedili, sekizli, onikili cüz'ü* (s. 92) lerdir hükmünü, *Dîvân-ı lûgat - al Türk*'e dayanarak vermiş ve bu mevzua evvelâ *Millî Tetebbü - ler* mecmuasında temas etmiş (Türk ede - biyatının menşei makalesi (s. 4, 1331) ti. B. Agâh Sırrı'da " *en fazla kullanılan yedi, sekiz, onbir ve oniki hecelidir,* s. 47 „ hükmündeki li veznin neye istinaden söylendiğini bilmeyoruz. Belki ufak birşey, fakat birşeye istinat etmeksizin verilen bir hükmü göstermesi bakımından, bir ders kitabı için mühim, demiştim. Evvelki yazımda kitabın sahife numarası 22 gösterilen ve bu ilâve vezin dizilmeyen, şimdi doğrusunu kaydettiğim bu meseleye de müellifin ce - vap vermesini bekleyebiliriz.

FEVZİYE ABDULLAH

İmtiyaz sahibi: Fevziye Abdullah, Umum neşriyatı idare eden : Cevdet Kerim İncedayı, Ankara Ulus Basımevi'nde basılmıştır.